

VI. JUGOSLAVIJA

KRATAK PREGLED

Moja knjiga je izveštaj o mojim doživljajima. Prema tome, ovo štivo ne treba i ne može da se posmatra kao istorija Balkana od 1940. do 1945. godine. Sa političkim problemima Jugoslavije ja sam se se upoznao kasno. Mom čitaocu, a posebno onom ko je geografski udaljen od te zemlje, dužan sam da pružim neki vrstu uvoda, kako ga ne bih iznenada bacio u taj veoma komplikovani svet. Tek s jeseni 1943. došao sam u te krajeve, i tako obogatio svoje balkanske doživljaje, kako sam ih prethodno opisao. Za čoveka iz Srednje Evrope Balkan nije lako razumljiv, a šta tek da kažem za čitaoca, na primer, iz Kanzasa. Ja ću, dakle, pokušati - nakon što sam čitaocu pružio kratak pregled jugoslovenske katastrofe-da opišem nemačko-jugoslovenske odnose i to pre izbijanja sukoba u martu/aprilu 1941. Nastojaću da objasnim iznenadnost ovog sukoba. Govoriću i o problemu represalija i bandita. Pokušaću da približim predstavu o divljem svetu, koji je toliko zamršen da se strancu nije lako snaći, o svetu u koji me je doveo moj balkanski zadatak.

Moram da podsetim na to da poglavlja ove knjige, odnosno, zemlje nisam doživio po redu, nego kako je vreme odmicalo, gotovo istovremeno. Politički zadatak na Balkanu, koji me je doveo u Beograd, odnosio se istovremeno na Srbiju, Crnu Goru, Albaniju i Grčku. Moja dužnost u Rumuniji, punomoć koju sam imao u vezi sa pitanjem goriva na Balkanu i moj privredni zadatak u Grčkoj, i dalje su bili na snazi. Moje stare obaveze prihvatanjem novih dužnosti nisu prestala. Kako sam već u u predgovoru ove knjige opisao, ja sam postao leteći diplomata. Mesta odigravanja moje delatnosti menjala su se vrtoglavom brzinom, često i u toku samo jednog dana. Na aerodrom Zemun sam sleteo, možda, i dvadeset puta. Kada se zbroje svi moji boravci u Beogradu, onda ispada da u tom gradu nisam boravio više od tri meseca godišnje. Ovom mogu da se dodaju i mnoge nedelje koje sam proveo u Glavnom štabu, zbog problema u vezi s Srbijom i Crnom Gorom.

Moja delatnost na jugoslovenskom tlu stajala me je, posle jednogodišnje internacije u američkim logorima, dodatnih šest i po godina zatvora u Jugoslaviji. Tu zemlju sam napustio 21. novembra 1952, bez osećaja mržnje i želje za osvetom. Moji zaista mučni doživljaji u jugoslovenskom zatvoru neće moći da utiču na moje nastojanje da govorim objektivno o toj zemlji. Možda bi sve bilo drugačije da su me u zatvoru maltretirali i vredali. Imao sam teške trenutke, ali nisam bio ni zlostavljan, a ni ponižavan.

Kada sam se, krajem avgusta 1943, prihvatio zadatka koji sam primio u firerovom Glavnom štabu, da budem specijalni opunomoćeni izaslanik Ministarstva spoljnih poslova u Srbiji, Crnoj Gori i Grčkoj, Jugoslavija je već odavno prestala da postoji. Albanija je tek kapitulacijom Italije takode ušla u moju nadležnost. Jugoslavija je vojnički uništena posle „blickriga“, koji je trajao od 6. do 17. aprila 1941. Proklamacijom Sila osovine od 8. jula 1941, ona je prestala da postoji. Osnovana je Hrvatska, pod nazivom „Nezavisna Hrvatska“ i to kao kraljevina, uz pomoć i milost Italije, a zauzimala je pored Hrvatske, jos Bosnu i Hercegovinu, deo Dalmacije i čisto srpska područja u Krajini. Hrvatski kralj, italijanski vojvoda Aimode de Spalato, držao se mudro, rezervisano, i nikada nije stupio na tlo Hrvatske. Crnu Goru je okupirala Italija i tim teritorijem je upravljala kao nekom vrstom kolonije. Delovi Dalmacije su pripali Italiji. Slovenija je bila podeljena između Italije i Nemačke. Mađarska je dobila Baranju, područje između Drave i Dunava, kao i Bačku, dakle, teritorije koje je izgubila nakon Prvog svetskog rata, na osnovu mirovnog ugovora u Trianonu. Mađarska, međutim, nije uspela da dobije i Banat, premda joj je Nemačka to obećala. Kako je došlo do toga, o tome ću odmah da govorim. Srpsku Makedoniju je okupirala Bugarska. Područje srpskog Kosova i Metohija, gde uglavnom žive Albanci, pripojeno je Kraljevini Albaniji. Ostatak Jugoslavije se zvao Srbija. Srbija je morala da podnese moralni teret da je naslednica države Jugoslavije, koja je bila neprijatelj Nemačke.

To da Mađari nisu mogli da okupiraju Banat, dogodilo se na sledeći način: uveče, 5. aprila 1941, nalazio sam se u Bukureštu. Naš ambasador u Rumuniji, Kilinger, koji je bio odgovoran za politička pitanja, nalazio se tog dana u Nemačkoj, tako da sam gaja zamenjivao. Iz našeg ministarstva spoljnih poslova primio sam šifrovanu poruku, u kojoj je stajalo da još istog dana moram da odem kod maršala Antoneskua i da mu saopštim da je Nemačka od 6. aprila 1941, od pet časova izjutra, u ratu sa Jugoslavijom. Odmah sam krenuo prema Karpatima, ka mestu Predeal, gde je Antonesku boravio u svojoj vili, i tako sam izvršio zadatak. Antonesku, koji je raspolagao odličnom obaveštajnom službom i u Jugoslaviji imao svoje ljude, kada sam mu saopštio ovu poverljivu poruku, nije izgledao nimalo iznenađen. Njegova obaveštajna služba znala je unapred da će 27. marta 1941. doći do puča u Beogradu i bila je tačno obaveštena o svim daljim događajima u Beogradu. Antonesku

mi je objasnio da je Rumunija sa Jugoslavijom uvek imala dobrosusedske odnose i da prema Jugoslaviji nema nikakvih teritorijalnih pretenzija. U ovom sukobu Rumunija će se, dakle, držati po strani i biće neutralna. Rumunski maršal izgleda daje imao dobru obaveštajnu službu i u Budimpešti. Postavio mi je sledeće pitanje:

„Molim Vas da mi kažete ko će da okupira jugoslovenski Banat!”

Ja: „U vezi s ovim pitanjem nisam primio nikakve instrukcije. Zaista ne znam odgovor.”

Antonesku: „U tom slučaju molim Vas da fireru odmah saopštite sledeće: ako Mađari umarširaju u Banat, ja ću, takode, odmah da umarširam u Banat i moraće da vode bitku sa nama!”

Mom vozaču sam ovog puta dozvolio da brzo vozi do Bukurešta, kako bih iz naše ambasade mogao da pošaljem šifrovanu poruku, koja bi nosila oznaku „najhitnije”. Mađarski upad u Banat bio je u poslednjem trenutku sprečen, premda su u mađarskim selima Banata već bili priredili trijumfalni doček za mađarske vojnike. U jugoslovenskom Banatu živela je srpska većina, koju je sačinjavalo nešto preko pedeset odsto stanovništva. Pored Srba, na tom području živela je znatna nemačka, mađarska i rumunska manjina. Banat su na kraju okupirale nemačke trupe, koje su do kraja rata, do evakuacije nemačkih trupa, ostale u Banatu, koji je uživao specijalni status.

Hitler je u svom glavnom štabu, pre 6. aprila 1941, lično obećao mađarskom ministru Barti da će Banat pripasti Mađarskoj i ovo obećanje nije nikada povukao.

Da maršal Antonesku ne bi popustio i to bez obzira koliko jak bio nemački pritisak, to za mene ostaje činjenica. Ovo je bilo jasno i Hitleru, koji je lično poznao Antoneskua.

Kada sam preuzeo novu dužnost, Beograd se nalazio u očajnom stanju, bio je sav u ruševinama. Novi specijalni zadatak bio je rezultat nastojanja da se na Balkanu objedini komandna struktura. Postojala je Grupa armija E, sa sedištem u Solunu, a bila je pod komandom general-pukovnika Lera. Od leta 1943. armija koja se nalazila pod komandom Lera bila je podređena Grupi armija F, čije je sediste u Beogradu, a nalazila se pod komandom general-feldmaršala Fon Vajksa (von Weichs). Kako je došlo do promene u vojnim struktukrama, bilo je logično da te promene prati i diplomatija, kako bi mogla da koordiniše svoj rad sa Grupom armija E. Time se želelo izbeći da o jednom pitanju predstavnik Ministarstva spoljnih poslova Rajha ima različit, pa i suprotan stav od predstavnika Vermahta.

Staro je iskustvo da diplomate imaju sklonost da se solidarišu sa stranom zemljom u kojoj deluju i koja im često postane veoma bliska. Ovo je veoma razumljivo i sasvim ljudski. Sa diplomatama se, po pravilu, postupa sa puno pažnje i uvažavanja i tako se stvaraju prijateljski, ljudski kontakti. Dimplomati u stranoj zemlju uživaju privilegije, njih privlače nepoznati,

novi predeli i ljudi i raduju se tome što ih polako upoznaju. Rezultat svega je to da diplomate skoro uvek imaju pozitivno mišljenje o stranoj zemlji u kojoj treba da provedu i provode deo života. Život diplomata, pod takozvanim normalnim okolnostima, ima svojih draži i pogodnosti, te je redovno i zanimljiv. Zbog toga se diplomatska služba ubraja u zanimanja koja izazivaju mnogo zavisti i zato je to posao koji je najviše izložen kritici. Postoji mišljenje, koje se često navodi, da diplomati nisu ništa drugo nego elegantne nezalce. Ovo mišljenje neretko ima koren u nesvesnoj želji kritičara da zauzme mesto takvog ignoranta, kako bi mogao da služi najvišim interesima otadžbine.

Ako je na nekom prostoru bila nužna koordinacija spoljne politike, onda je to tokom rata sigurno bio slučaj sa Balkanom. Povučene su nove državne granice, a one nisu dovele do homogenizacije i povezivanja nacionalnog prostora. Stara neprijateljstva su oživela i dobila su novu, krvavu hranu. Pored postojećih nacionalnih problema na Balkanu, sada se pojavio i jedan novi: problem strane okupacije. Ovde je moj zadatak imao sasvim zdrave osnove i logiku. Moja zaduženja, međutim, nisu bila tako sveobuhvatna ni kompetencije tako velike, kao što govori titula „specijalni izaslanik za Balkan“. Nisam imao, recimo, pravo da se mešam u unutrašnje stvari Hrvatske i Bugarske. Prema tome, nisam imao nikakav direktan uticaj na događaje u Hrvatskoj, a to je teško opterećivalo moje političko delovanje u Srbiji. Isto tako, imao sam male mogućnosti da u Sofiji direktno utičem na metode okupacije Bugara na srpskom tlu. Mogao sam indirektno da pokušam da utičem u tim zemljama i to preko nemačkih ambasadora u Bugarskoj i Hrvatskoj, koji su se uglavnom „solidarisali“ sa ovim zemljama. Isti prigovor, dakle, da sam se solidarisao sa Srbijom, dolazio je od ustaških krugova u Zagrebu i velikobugarskih krugova u Sofiji. Rečju, u njihovim očima ja sam važio za pouzdanog prijatelja Srba. Opasnost da pokažem solidarnost prema Srbiji u mom je slučaju bila manja - nego što je to čest slučaj sa diplomatima - jer ja sam istovremeno morao da razgovaram sa Mađarima, Rumunima, Srbima, Crnogorcima, Albancima i Grcima. Ono što je istina je da sam se ja zaista uporno borio da dode do promene nemačke politike u odnosu prema Srbima. Srbi su postali divljač za odstrel, svako je mogao da ih nekažnjeno progoni i ubija. Ovo samo po sebi ne bi mogao da bude politički argument. Ja sam video da bismo, kad bi se prema Srbima postupalo razumnije, ojačali ovaj prostor i time dobili jednu od najjačih pozicija protiv boljševizacije Balkana. Pritisak na Srbe hrvatskih i bugarskih suseda od samog je početka predstavljao težak balast i prepreku mojoj misiji u Srbiji.

Kao osnovna smernica za Balkan služila je ova Hitlerova rečenica: „Vrhovni komandant za Jugoistok i specijalni izaslanik Ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok moraju da najuže prijateljski sarađuju, i to je njihova dužnost.“ General-feldmaršal Fon Vajks bio je savršeni aristokrata. Ova

dužnost, koju sam obavljao radeći u drugarskoj atmosferi sa Fon Vajksom - u neveselom i tmurnom svetu partizanskog i građanskog rata, u kome sam morao da živim i radim - predstavljala je za mene zadovoljstvo, koga se i danas rado prisećam. Pored stalnih, ličnih kontakata sa general-feldmaršalom, takođe, sam imao uzorne oficire za vezu, koji su radili u štabu Fon Vajksa. Spominjem sekretara Nemačkog poslanstva Ostermana, a posle njega i savetnika ambasade, dr Ebergarda Ritera.

U uvodu sam govorio o razbijanju Jugoslavije od Sila osovine. Ovde ću malo ispraviti ovu formulaciju. Naime, da Jugoslavija nije bila vojnički uništena, ona bi se pre ili kasnije sama raspala. Beogradski centralizam, koji je vladao Jugoslavijom posle Prvog svetskog rata, nije shvatao da je to potrebno i nije bio sposoban da Slovence i Hrvate, na osnovu unutrašnje potrebe i kohezije, veže za novu državu. U predgovoru knjige sam nešto govorio o tom problemu i to u vezi s definicijom pojma „Balkan“. Govorio sam o istorijskoj problematici srpsko-hrvatskih suprotnosti, te sam upozorio na važnost novog federativnog ustava nove Jugoslavije. Nikakvom propagandom ne može da se porekne činjenica da su nemački vojnici u Sloveniji i Hrvatskoj bili prijateljski dočekani, pa čak i sa oduševljenjem pozdravljeni. Jugoslovenska vojska se odmah raspala. Slovenci i Hrvati nisu se borili za državu koju su osećali kao prisilnu zajednicu. Loša politika Sila osovine je odgovorna što je ovaj kapital brzo potrošen i ova prednost brzo prokockana. Tito je, međutim, iz šume, sa „dijalektičkom“ sigurnošću proklamovao jugoslovensku federaciju. Time je izabrao srednji put i stvorio sintezu između velikosrpskih teza, koje su zatajile, i antiteze, koja vodi rušenju Jugoslavije. Ova sinteza delovala je kao otrežnjenje i imala je propagandnu snagu. Značenje ovog događaja Glavni štab je potcenio.

Moram da spomenem to daje razbijanje Jugoslavije bio stari cilj italijanske politike: Jadran je „naše more“ („mare nostrum“). Taj cilj, međutim, nije nikada bio i cilj nemačke spoljne politike. I prepiska između Hitlera i Musolinija govori potpuno jasno u prilog ovog mišljenja. Jugoslavija je bila sposoban i važan trgovinski partner, koji je za nemačku ratnu privredu bio od najveće vrednosti: pšenica, kukuruz, meso, mast, uljarice, hmelj, drvo, boksit, bakar, olovo, antimon, molibden, i tako redom. Sve je to bila roba koja je bila veoma vredna za našu ratnu privredu i koju je Jugoslavija mogla da nam ponudi u zamenu za našu industrijsku robu. Na osnovu nemačkog četvorogodišnjeg plana razvijeni su veoma dobri i pozitivni planovi za izgradnju metalurgije, jer je ova zemlja bogata rudnim bogatstvom. U Jugoslaviji su nemački stručnjaci otkrili i nalazišta nafte. Svi ovi planovi poklapali su se sa trgovinsko-političkom linijom da se izgradi i unapredi privredna saradnja industrijski razvijene Srednje Evrope sa komplementarnom privredom Istočne i Jugoistočne Evrope, koja nudi poljoprivredne proizvode i sirovine. Ovaj

sistem predstavljao je prirodnu povezanost privrednih prostora, koji se međusobno nadopunjuju. Posle Prvog svetskog rata, ta prirodna povezanost ovog prostora je razbijena. Pobjednici su stvorili novi, veštački, neprirodni sistem, koji je imao temelj u ovome: da stvori takav politički i vojni sistem koji bi države Istočne i Jugoistočne Evrope vezao za Francusku, a bio je usmeren protiv Nemačke. Ovaj novi poredak u Evropi - koji je stvoren na osnovu mirovnih ugovora i diktata u Versaju (Versailles), San Zermenu (St. Germain), Trianonu i Neju (Neuilly) - imao je zadatak, da se održi i da dugo traje. Jugoslavija je bila država koja je bila ekonomski sposobna i moćna. Njeno razbijanje nikada nije moglo da bude u interesu Nemačke, koja je bila njen ubedljivo najveći trgovinski partner.

Ovom treba dodati i sledeću činjenicu: u uticajnim nemačkim krugovima Jugoslavija je uživala jasne i nepodeljene simpatije. Sa Slovenijom, Hrvatskom i Dalmacijom postojale su vekovima kulturne veze, koje potiču iz doba Habzburške monarhije, jer su se te zemlje nalazile u sastavu Austro-ugarske. Tokom Prvog svetskog rata, Srbi su stekli glas hrabrih vojnika. Jedan od uticajnih zagovornika prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom bio je Gering. On je bio odgovoran za četvorogodišnji plan i u njegovim okvirima pridavao je veliku važnost i Jugoslaviji, jer je ona trebalo da snabdeva Nemačku sirovinama.

Za sve one kojima je to bilo poznato, predstavljalo je veliko iznenađenje kada je odjednom došlo do promene odnosa između Nemačke i Jugoslavije. Uzrok za ovu promenu valja tražiti u nedostatku takta i nespemnosti da se pravi kompromis, bez čega život nije ni moguć. Ovo sve govori o karakteru naroda koji nije u dovoljnoj meri politički obdaren, a kome i ja sam pripadam. S druge strane, krivicu snosi i druga strana, u čijim zavereničkim krugovima uvek postoji spremnost da se izvrši državni udar, a koja karakteriše Beograd i Srbe. Hitler je od ministra spoljnih poslova Ribentropa zahtevao da on potpiše ugovor o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu i to da se tačno zna kog dana, kako bi nesmetano mogao da umaršira u Grčku. Grčka je morala biti okupirana, jer je tamo bilo stacionirano englesko ratno vazduhoplovstvo, a ono je predstavljalo opasnu pretnju za rumunske rafinerije nafte. Zbog toga je valjalo osigurati ovo važno područje, odnosno desno krilo. Jugoslovenska javnost, međutim, nije ni na koji način bila pripremljena na ovako iznenadnu promenu političkog kursa. To se, pre svega, odnosi na vodeću srpsku političku elitu. Stare beogradske simpatije prema Parizu nisu mogle da nestanu ni posle vojničkog poraza Francuske. Isto tako, delovanje Engleza, koji su u to vreme bili potpuno izolovani, bilo je u Beogradu veoma živo i efikasno. Pučistima, uz pomoć engleske obaveštajne službe, nije bilo teško da mobilišu masu da izađe na ulicu i protestuje protiv pakta od 25. marta 1941, koji je potpisan u Beču, u hotelu „Belvedere“. Još pre nego što

su 25. marta 1941. potpisali Bečki pakt Cvetković i Cincar-Marković, rumunska tajna služba predvidela je taj državni udar kao sigurnu reakciju na pristupanje Jugoslavije Silama osovine. Pokušaj nove vlade pod Simovićem da nemački bes izbegne time što je 5. aprila 1941. potpisala pakt o prijateljstvu i o nenapadanju sa Sovjetskim Savezom, nije mogao da bude od koristi. Hitler, koji je bio neizmerno ogorčen i besan na „osinje gnezdo Beograd" i na „srpske bombaše", naredio je, dan posle potpisivanja pakta sa Sovjetskim Savezom, da se bombarduje Beograd i da nemačka vojska umaršira u Jugoslaviju. Došlo je do nagle i neočekivane promene vojnih operacija, a ovo je izazvalo nemalo uzbuđenje i glavobolju kod Generalštaba i generala Lista, koji je komandovao armijom koja je trebalo da nastupi protiv Grčke.

Ceo ovaj razvoj događaja bio je tako nenadan i pre nagljen, da čak ni ja - koji sam kao specijalni poslanik bio zadužen za privredna pitanja u Rumuniji - nisam dobio ni upute u vezi s transportom preko Dunava. Moram da upozorim na činjenicu da je Nemačka, neposredno pre rata sa Jugoslavijom, kupila većinske akcije rudnika bakra u Boru od francuske firme. I to govori u prilog činjenice da Nemačka nije ni očekivala, a ni nameravala da dođe do oružanog sukoba sa Jugoslavijom. Bilo bi besmisleno učiniti takav korak, da je već unapred postojala namera da se napadne Jugoslavija. Nemačko političko vodstvo moralo je da zna da će ovaj rudnik - koji je toliko važan za ratnu industriju - u slučaju da mu se nemačka armija približi i napadne zemlju, uništiti sami Jugosloveni, što se i dogodilo. Takode je znalo, da će posle okupacije i osvajanja Jugoslavije biti daleko jeftinije da se domogne postrojenja u Boru.

Za svakog onog kome je ovo poznato van svake je sumnje da pre 27. marta 1941. Hitler nije uopšte pomišljao ni na kakav napad protiv Jugoslavije. Moje iznenađenje nije bilo malo, kada sam u optužnici protiv mene pročitao da sam učestvovao u pripremama napada Trećeg rajha na Jugoslaviju i da sam zato kriv. Istina je, međutim, da sam u to vreme potpuno bio zauzet rumunskom naftom.

U jugoslovenskoj optužnici protiv mene stoji sledeće: „Nojbaher je bio specijalni izaslanik Ministarstva spoljnih poslova fašističke Nemačke...kao specijalni opunomoćenik Hitlera, najvećeg ratnog zločinca u istoriji, Nojbaher se složio sa svim planovima pomenutog zločinca u odnosu na porobljavanje Jugoslavije i na uništavanje i iskorenjavanje njenih naroda. Nojbaher je te planove i ostvario..."

Ova optužba očevidno nije bila ozbiljna, jer sam, posle svega, ipak živ. Predsednik vojnog suda tokom same sudske rasprave više nije spominjao ove optužbe, koje su teške stotinak kilograma, a ni vojni tužilac nije se više vraćao na njih.

Ipak, na sreću, ja nisam bio optužen za neugodnosti koje je priredio nemački car Barbarosa, kada je sa krstašima prolazio kroz zemlju srpskog kralja Nemanje. Zašto da ne postoje i zakonske kazne za delikt mišljenja, koji ne može da zastare, kada u našem vremenu već postoje i zakonske kazne za dela koja bi trebalo da su zastarela? Da nema zastarevanja kazne u oba slučaja, jasno je jedno uslovljeno drugim. Vreme je da uvedemo i princip uzročnosti u modernu pravnu nauku i to tako da uvedemo zlu nameru kao pravni pojam. Tako bi mogli da osudimo čoveka i zato što je imao zle namere.

Rat protiv Jugoslavije nije nikada bio sastavni deo velikog nemačkog osvajачkog plana. Isto tako, razbijanje Jugoslavije nije bilo u nemačkom interesu. Sasvim drugačije stajale su stvari sa našim italijanskim saveznikom. Nova politička karta Balkana u potpunosti je zadovoljila zahteve italijanske mediteranske i jadranske politike („mare nostrum“). Hrvatska je postala kraljevina, a kralj je postao jedan pripadnik savojske dinastije. Hrvatska je teritorijalno bila bogato nagrađena i zaokružena. Veliki delovi Dalmacije, međutim, uključujući i važna ostrva, kao i vojno-pomorsku luku u Kotorskom zalivu, priključeni su Italiji. Sandžak, koji je pre bio u sastavu Srbije, sada je priključen Crnoj Gori, koju je Italija okupirala. Lovćen se preteći nadvio nad Kotorskim zalivom. Od aprila 1939. Albanija je postala Kraljevina italijanskog kralja i bila je uvećana područjem Kosova, koje je bilo u sastavu Srbije, a u kome pretežno žive Albanci. Nemačka i Italija okupirale su Grčku. Politički je Grčka pripala italijanskoj uticajnoj sferi. Van svake sumnje je da je nemački glavni motiv i cilj u novom poretku na Balkanu bio sledeći: da se u potpunosti zadovolje italijanske ambicije. S obzirom na činjenicu da Balkan ima veliko privredno značenje za Nemačku, Hitlerova velikodušnost prema Italiji može da se objasni samo time, daje verovao da će sve moći da nadoknadi tako što će Nemačkoj trajno pripasti Ukrajina. Hitler je bio opsednut idejom da razbije Versajski sistem, koji je nastao posle Prvog svetskog rata. Ovo je dobrodošlo nemačkim prijateljima iz Prvog svetskog rata. Mađarskoj i Bugarskoj, koje su bile bogato nagrađene novim teritorijama. Glavni profiter nemačkog „blickriga“ i njenih vojnih osvajanja bila je italijanska mediteranska i „mare nostrum“ politika, zatim mađarska revizionistička politika i velikobugarska politika zadovoljenja njenih želja i teritorijalnih zahteva. Ako ostavimo po strani nemačku aneksiju dela Slovenije i strateških prednosti koje je Nemačka imala tokom rata na Balkanu, onda je upravo Nemačka nosila na svojim leđima najveći deo tereta koji je proizašao iz tog novog poretka na Balkanu, a on se sastojao iz sledećeg: rasplamsavanje partizanskog rata zajedno sa negativnim posledicama uništenja jedinstvene privredno sposobne Jugoslavije. To je postalo savršeno jasno već u jesen 1943, kada sam preuzeo svoju novu dužnost na Balkanu. Koja je politika bila ispravna i to u situaciji koju sam ja našao u Srbiji, ne mogu da odgovorim. Mogu samo da

saopštim kakvu politiku sam ja smatrao ispravnom zatim, mogu da govorim o tome koliko su moji uspesi bili neznatni, a kako veliki su biii moji neuspesi i to uprkos napora i nastojanja da ostvarim svoje ideje.

Kada govorim o tim stvarima, potpuno mi je jasno da izjave, kao. recimo, ove moje, poseduju manju težinu i ubedljivost kada govore o dubini neke katastrofe kao stoje srpska, koja zasenjuje sve ostalo, ma šta daje pobedeni pokušao da uradi. Ovim hoću da kažem samo to, da će komandantu topovnjače sa pobedničkog bojnog broda pripasti venac slave, a ne njegovom kolegi i protivniku, koji se nalazio na potopljenom brodu. O mojoj veštini, premda mi je lada potopljena, pozitivnu ocenu daće sudije čija je objektivnost van svake sumnje. O mojim promašajima će se već neko nekada naći da govori, čak i ako ja sam u tome ne budem uspeo. Pojedincu koji je ovakvu katastrofu doživeo, pri tom je zauzimao odgovoran položaj, a našao se na poraženoj strani, ne preostaje drugo - ma kako da to zvuči trivijalno - već da to reši kao pravi sportista: da bude, dakle, sposoban da podnese poraz i to bez „ako bi" i „daje".

Kada sam preuzeo dužnost, Hitler mi je u Glavnom štabu kazao ovo:

„Kada sprovedite ovaj zadatak, setite se da ste Austrijanac!...Sto se više bavim politikom bečkih careva, sve više moram da im se divim. Habzburgovci su imali potpuno pravo kada su sprovodili svoju politiku dinastijskog prava i sile: samo su tako mogli da izađu na kraj sa nemačkim vojvodama i knezovima!"

Ova misao nije imala praktičnog uticaja i značaja za našu balkansku politiku. Citiram je jer sadrži pozitivnu ocenu i ceni doprinos Habzburške monarhije. Ovo predstavlja potpuno suprotno mišljenje onom, koje je Hitler imao na početku karijere.

U trenutku kada sam stupio na novu dužnost (krajem avgusta 1943), tačan datum Nedićeve posete Hitleru u Nemačkom glavnom štabu već je bio ugovoren. Srpski predsednik vlade, general-pukovnik Nedić, krenuo je početkom septembra 1943. u Nemački glavni štab, a pratio ga je moj prethodnik, nemački poslanik u Beogradu Bender (Benzler). Nedića sam sreo već tokom moje posete u Beogradu krajem avgusta 1943, kada je trebalo da se upoznam sa novim zadatkom. Iz Bukurešta sam krenuo avionom u Glavni štab, kako bih bio prisutan prilikom Nedićevog prijema, jer je uskoro trebalo da postanem šef Političkog odeljenja za Jugoistok, sa sedištem u Beogradu.

Nedić je na ovu posetu čekao od 1941. godine. Na put je krenuo sa velikim nadama da bi moglo doći do pozitivne promene nemačke politike prema Srbiji. Ove nade su izneverene. Nedić je bio razočaran. Ribentrop je pozvao Bendera i mene da se pridružimo susretu, tek kada su razgovori dospeli na siepi kolosek. Nedić je na hrabar i dostojanstven način pokušao da govori o nepravdi koja je učinjena Srbima. Postavio je čitav niz zahteva da se ove nepravde isprave kako bi se poboljšao položaj Srba, a time i ojačao i po-

boljšao njegov sopstveni položaj kao predsednika vlade. Nedićeve žalbe Ribentrop nije primio previše prijateljski i sa simpatijama. Nedić je osećao da ga Nemci zlopotrebljavaju. Kada je počeo da zahteva promenu sadašnjih, provizornih granica Srbije, reakcija Ribentropa bila je žustra i on se razbesneo. Nedić je tražio da se neke teritorije daju Srbiji, i to u prvom redu čista srpska područja u Bosni i Hercegovini, koja sada pripadaju NDH, jer Hrvatska nema etničke i prirodne granice. Takode, tražio je da Kosovo pripadne Srbiji, jer je ono junačko groblje svih Srba, gde se odigrala istorijska bitka, a sada pripada Velikoj Albaniji. Ribentrop je odgovorio da čak ni jedna Francuska ne može da postigne da dode do revizije njenih granica, pa je zato i srpski zahtev, dok traje rat, neprihvatljiv. O tome se u ovom trenutku ne može diskutovati. Posle ovakvog razvoja razgovora, Nedić je bio veoma deprimiran i odbio je da potpiše tekst koji je trebalo da bude službeni komunikativni razgovora. Nije više postojala mogućnost da se razgovor nastavi. Neuspeh ovog susreta bio je potpun, kako sa političkog gledišta, tako i sa ljudskog aspekta.

Zamolio sam ministra spoljnih poslova Ribentropa za razgovor. Našli smo se sami u prostoriji koja se nalazila pored salona-vagona, gde se vodio glavni razgovor. Rekao sam mu da je ovakav rezultat razgovora, s obzirom na situaciju u Srbiji, potpuno neprihvatljiv i neodrživ. Pa i Hitler očekuje da dode do nekakvog pozitivnog rezultata. Zastupao sam mišljenje da iz ove siepe ulice postoji samo jedan izlaz: da predsednika vlade Srbije, koji je potpuno deprimiran, odmah primi Hitler. Ribentrop je prihvatio moj predlog i podneo je molbu Hitleru. Nedić je u tome, da ga na kraju posete primi Hitler video uspeh, jer je time njegov poljuljani prestiž donekle povraćen. Hitler je umeo da bude šarmantan i ljubazan kada je vodio razgovore sa svojim posetiocima. Tako je delovao i na Nedića, koji se ponovo donekle umirio. Hitler je pružio Nediću opšta uveravanja, koja ga ničim ne obavezuju, a imala su za cilj da daju podršku teškoj misiji srpskog predsednika vlade. Kada je reč o konkretnim nemačkim koncesijama, one su bile sasvim neznatne. Nedić je dobio pravo da osnuje „državnu stražu" (žandarmeriju), koja treba da bude pod njegovom komandom. Posle arogantnog dočeka od nemačkog ministra spoljnih poslova, za Nedića su u ljudskom pogledu prijem kod Hitlera i njegove prijateljske reči značile dosta.

Ali, Nedićeva poseta Nemačkom glavnom štabu bila je i to ostaje - neuspeh. I „državna straža", kojom je Nedić trebalo da komanduje, u praksi je ostala samo na papiru. Nemačke vojne vlasti htele su da zadrže pravo da određuju kada Nedićeva žandarmerija može da krene u akciju. Tako je Nedić i dalje ostao šef vlade koji nije imao nikakvu izvršnu vlast. Ovo nije bilo njegovo poslednje razočarenje.

Krajem avgusta 1944. u firerovom glavnom štabu održavala se Balkanska konferencija. Tada sam pred Hitlerom branio Nedića i njegov karak-

ter. Hitler se rugao Nedićevom orijentalnom ponašanju, kada se duboko poklonio pred firerom prilikom posete Glavnom štabu.

Hitler: „U tom pogledu Stojadinović je bio sasvim drugačiji čovek!"

Upozorio sam Hitlera da postoji velika karakterna razlika između ove dvojice ljudi.

Ja: „Nedić je konzervativan Srbin, starog kova, neka vrsta srpskog junkera (pruskog plemića), ako baš želite. Njegova ljubaznost počiva na sasvim drugoj tradiciji nego što je slučaj sa Stojadinovićem, koji ima zapadnjačko vaspitanje. Stojadinović je studirao u Minhenu i imao je praksu u Bavarskoj kao državni službenik, savršeno je naučio kako treba da se pije pivo i zbog toga on može da se u Nemačkoj ponaša kao pravi Nemač!"

Hitler se na to nasmejao. Tragična ličnost general-pukovnika Nedića, međutim, krajem avgusta 1944, više nije bila ozbiljna politička tema. Već dva meseca kasnije Vermaht je napustio Srbiju.

REPRESALIJE

U svom kratkom pregledu razvoja problema otišao sam, međutim, suviše daleko, pa se sada vraćam u Beograd, ujesen 1943. godine. Zbog moje albanske avanture, novu dužnost u Beogradu mogao sam da preuzmem tek u oktobru 1943. Do tada sam posećivao Beograd, boravio svega nekoliko dana i opet odlazio. Te kratke posete imale su za cilj da pokušam da dobijem što verniju sliku stvarnog stanja u Srbiji. Već moj prvi utisak, kada sam došao da se upoznam sa svojim novim poslom - a to je bilo, kako sam kazao, krajem avgusta 1943, kratko pre Nedićeve posete Glavnom štabu - bio je poražavajući i dobio sam jezivu sliku. Iz jednog privatnog razgovora sam saznao da predstoji streljanje 850 srpskih taoca. Visoki SS-funkcioner i šef policije za Srbiju podneo je ovu molbu i prosledio je vojnom komandantu za Srbiju. Reč je bila o kaznenoj meri zbog toga što je ubijeno 17 policajaca. Tri sela, odakle potiču počinioci zločina, trebalo je da budu spaljena. Taoci treba da budu politički zatvorenici. Mnogi od tih ljudi već se nalaze u zatvorima, a stalno se hapse i novi ljudi, jer su delovali protiv interesa okupatorskih vlasti, što je zabranjeno. Zahtev visokog SS-funkcionera i vođe policije za Srbiju, generala Majsnera (Meissner), u potpunosti je odgovarao naredbi vrhovnog komandanta u vezi sa sprovođenjem kaznenih mera: za svako ubistvo ima da se strelja 50 taoca i to u slučaju da ne može da se nade krivac.

Princip kolektivne krivice nije bio nikakvo nemačko otkriće ili monopol Nemaca. Ovo je bilo i dokazano tokom suđenja ratnim zločincima u Nirnbergu. Cilj ove knjige ne može da bude da se detaljno bavi problematikom i principima na kojima počiva kolektivna krivica. Svaka sila koja vodi rat uvek se suočava sa pitanjem: kako u okupiranim područjima braniti svoju armiju i osigurati da ne bude žrtva atentata, sabotaza, ustanka, pljačke, ge-

rilskih bandi. Ovo se pogotovu odnosi na Istok i Balkan. Specifična konfiguracija tla, nasledna obdarenost naroda za konspirativne delatnosti i njihova sklonost da nezadovoljstvo rešavaju upotrebom oružja, sve je to pogodovalo tome da dode do ovih oblika otpora. Svemu navedenom treba dodati i često prisutnu anarhičnu individualnost, koja je savršeno ravnodušna prema aktu kapitulacije koji je potpisala njihova legitimna vlast, a koji je i deo međunarodnog prava. Ne treba zaboraviti ni revolucionarne ideologije, jer za njih otpor predstavlja put da se dokopaju vlasti. Kada u takvom svetu ljudi prime podršku, instrukcije i naoružanje sa strane, onda dobijemo pakao na zemlji. Ubistva smenjaju represalije, pa su opet na dnevnom redu ubistva, zatim represalije, i tako redom. Pozornica takvih jezivih sukoba bila je Srbija od godine 1941.

Zadovoljiću se samo time da odmah na početku utvrdim jednu stvar. Ja sam beskompromisni protivnik primene principa kolektivne odgovornosti, dakle, protivim se ubijanju ljudi, taoca, koji nisu učestvovali i nemaju veze sa počinjenim zločinom. Ovome moram dodati i sledeće: streljanje 850 ljudi i to u trenutku kada je trebalo da preuzmem novu dužnost u Beogradu i pre moje posete Nediću, predstavljalo je, politički gledano, nešto što ne sme da se prihvati. Stoga sam čvrsto rešio da sprečim sprovođenje ove odmazde, kao i da odmah započnem sa borbom da se prekine s ovom praksom. Ovo je za mene, ujedno, značilo i probu, da odmah na početku vidim kakve su mogućnosti da rešavam zadatke i to na način, koji ja smatram ispravnim i poželjnim.

Kada sam postavio to pitanje, odgovoreno mi je da firerova naredba znači da je izričito zabranjeno svim ostalim službama, koje nemaju veze sa represalijama i koje nisu direktno pogođene, da se mešaju u pitanje represalija, koje sprovodi vojska. U firerovoj naredbi stoji da se ova zabrana posebno odnosi i na službe Ministarstva spoljnih poslova. Ja sam se, međutim, osećao pogođenim i smatrao sam da te mere imaju veze i sa mnom, te sam zato odmah otišao do vojnog zapovednika u Srbiji, generala Felbera. On mi je potvrdio daje zahtev šefa policije Majsnera opravdan i da je u skladu sa postojećim naredbama, te da on mora da sprovede ovu odmazdu. Ali, general Felber, kome je ova monstruoza stvar očevidno bila neprijatna i tištala ga, odmah je pozitivno reagovao kada sam mu predložio da spomenutu represaliju odgodi dok se ja ne vratim iz Glavnog štaba. Zastupao sam mišljenje da je ovako masovno streljanje taoca, u trenutku kada je na dnevnom redu poseta Nedića Glavnom štabu, spoljnopolitički gledano neprihvatljivo. Obećao sam da ću o celom slučaju razgovarati sa ministrom spoljnih poslova Rajha.

To sam i uradio. Ribentrop je moje spoljnopolitičke argumente, koje sam jasno i čvrsto zastupao, bez sumnje, intimno, prihvatio. On je, međutim,

imao iskustva, a Hitlerova naredba za njega je predstavljala nešto neprikosnoveno, o čemu ne može da se raspravlja.

„Nemojte da čeprkate po tim stvarima! To je u nadležnosti Vermahta! Ne želim da mi se prigovori da Ministarstvo spoljnih poslova sabotira firerove naredbe, te da u okupiranim područjima ugrožava bezbednost nemačkih vojnika," završio je Ribentrop svoje izlaganje.

Kasnije, međutim, kada sam sprovodio svoje planove, koji njemu nisu mogli biti nepoznati, nije me nikada sprečavao.

Sa ovakvim odgovorom vratio sam se u Beograd, i saopštio sam vojnom komandantu u Srbiji, da sam u Glavnom štabu razgovarao o problemu odmazde. A to je bila istina. Rekao sam da je i posle Nedićeve posete Hitleru, spoljnopolitički gledano neodrživo, da se izvrši spomenuta represalija. Samo po sebi, i to je bilo tačno. Ukoliko dođe do sukoba sa Glavnim štabom, dao sam Felberu reč da ću ja na sebe preuzeti odgovornost, jer sam sprečio da se izvrši odmazda. General se složio sa mojim predlogom i pri tome očevidno, osetio je olakšanje. On je, takode, preuzeo deo odgovornosti, jer je odbio da ubije srpske taoce. Obojica smo posle ove odluke spavali dobro i imali čistu savest.

Ja, lično, sam, odustao da o tom slučaju Ribentropu pošaljem izveštaj. Ako je smatrao da je moja akcija politički ispravna, za njega bi bilo veoma teško daje odbrani. Na kraju, njegovo uputstvo da se ne mešam u vojne stvari, nisam poptuno korektno izvršio.

Ali, pogledajmo na drugu stranu barikade. Visokom nemačkom SS-funkcioneru i šefu policije u Srbiji, Majsneru, nekoliko nedelja kasnije ponovo je ubijeno šest srpskih policajaca, koji su bili dodeljeni nemačkim policijskim snagama kao ispomoć. Majsner je ponovo postavio zahtev za odmazdu, sa logičkim argumentom, da mora da ubuduće zaštititi svoje ljude. Trebalo je streljati 30 talaca. Računica je jednostavna: za jednog ubijenog pedeset talaca, a za šest ubijenih treba streljati tri stotine talaca. Ponovo sam kratko razgovarao sa generalom Felberom i pošlo mi je za rukom da se ni ovog puta ne izvrši odmazda nad nevinim civilima. S druge strane, moram da kažem i ovo: hteo bih da upoznam tog generala ili šefa policije, koji ne bi bio ogorčen da neko ubija njegove ljude i da to ostane nekažnjeno. Ovom se mora dodati da se Majsner strogo držao postojećih naredbi. Ako se stvar bude, međutim, dalje ovako odvijala, on je morao da strahuje da će njegovu službu da napuste svi srpski policajci. Majsner je postao veliki protivnik moje nove politike u odnosu na represalije, ali više nije slao molbe da se taoци streljaju. Ja sam se čvrsto držao svoje politike i imao sam sreću, jer meseci su protekli, a nisu se događala nikakva ubistva, pa tako nije postojala potreba ni za odmazdom.

Svaki čovek nade one koji će ga braniti. Nesreća leži u principu kolektivne odgovornosti. U vezi s ovim pitanjem postoje nepomirljiva shvatanja. Veoma je, naime, teško da se dode do neke brojke, i to na osnovu slobodne procene ili pomoću nekog dogovora, kada se dobro zna da te brojke označavaju leševe. I najteža kazna za dželate ili za njihove jatake, koji su bez sumnje uradili nešto što je kažnjivo i zabranjeno, daleko je lakša, nego kada je reč o ubijanju nevinih ljudi. Ovo može da predstavlja samo jedno mišljenje, ali to je, eto, moj stav. Jasno sam se izjasnio da sam protiv odmazde i to je, zasigurno, jedan od razloga što sam još živ, a to je zaista neobična činjenica.

Moje dosadašnje mešanje u vojne stvari bilo je ilegalno i bilo je u suprotnosti kako sa firerovom naredbom tako i sa smernicama, koje sam primio od ministra spoljnih poslova Ribentropa. Ja sam, jednostavno, morao da pokušam da odglumim, kako sam, navodno, dobio pravo da se mešam. Moji sagovornici iz vojske i policije jednostavno su mi verovali i to na osnovu moje visoke funkcije. I u tom pokušaju sam stvarno i uspeo i to nakon višenedeljnih diskusija, koje su se vodile u Glavnom štabu. Ovde sam dobio podršku od ambasadora Ritera. To je bilo krajem oktobra 1943. Ribentrop mi je, međutim, u prisustvu Hitlera, kazao da imam pravo da se mešam samo onda kada za to postoje posebni politički razlozi, ali da mi nije dopušteno da se mešam u sistem vojnog komandovanja. Ja sam, međutim, postao već odavno ekspert za pitanja tumačenja uputstava i instrukcija. Ovo mora da bude zadatak svakog diplomate koji se nađe u tuđem, belom svetu, a zauzima visok položaj. Ukratko, ja sam se lako i brzo složio sa vrhovnim komandantom Nemačke armije za Balkan, general-feldmaršalom, plemenitim vitezom Fon Vajksom (Freiherr von Weichs), i našli smo zajednički jezik kada su u pitanju dosadašnje represalije. Složili smo se da su takve kaznene mere neodržive i da treba ukinuti dve opasne naredbe: za jednog ubijenog Nemca ili saveznika streljati pedeset talaca, sada obavezujući karakter odmazde. Obe ove obaveze, koje odgovornom vojnom komandantu nisu ostavljale nikakav slobodni prostor, sada su nestale kao kaznene mere. Ovo mi je 23. decembra 1943. lično pokazao šef štaba Grupe armija F, general Fere (Foertsch). Prilikom razgovora, koji sam tog dana vodio sa generalom Fercom, dogovorili smo se da o pitanju kaznenih mera promenimo tekst i tako ublažimo jos nekoliko odredbi, koje su do tada bile veoma stroge. Ove promene u tekstu bile su delimično usvojene. Taj dan ostao mi je u sećanju samo zato, jer sam taj uspeh sledećeg dana, na Badnje večer, proslavio u krugu porodice. Ovo je za mene bio poklon posebne vrste. Nakon Božićnih praznika, avionom sam otputovao u Grčku, zatim u Albaniju i Crnu Goru. U Beograd sam se vratio u februaru 1944. Doživeo sam šok kada su mi u Nemačkoj vojnoj komandi predočili daje u Srbiji na snazi odredba o represalijama i posebno naglasili, daje to sprovedeno u dogovoru sa mnom! Sa mnom je dogovoreno da se ublaže dosadašnje mere odmazde u Srbiji, a nikako da se izg-

lasa odredba u vezi s represalijama! O tome sam prvo razgovarao sa generalom Felberom. On me je umirio, jer mi je objasnio da nova naredba nemačke vojske za Srbiju znači, po njegovom mišljenju, da time praktično prestaju streljanja talaca. Ovo me je smirilo i ja sam nakon toga odustao od rada na promeni tog teksta. Ovde sam pogrešio. Da se kajem zbog tog propusta, za to sam imao dovoljno vremena kada sam u beogradskim zatvorima čekao pet godina na suđenje. Ova greška koštala bi me života, da se tokom petogodišnjeg zatvora i postupka u Beogradu, kao i Nirnberškog procesa, nije istinski videla moja uloga u pitanju odmazde. Ova moja uloga veoma jasno i nedvosmisleno je objašnjena kako u Nirnberškom procesu protiv nemačkih generala koji su ratovali na Balkanu, tako i u optužnici jugoslovenskog vojnog suda. Reč je o svedočanstvima koja su povoljno govorila o mojoj ličnosti. Ti iskazi bili su objektivni i istiniti, jer nisu imali nikakvih privatnih interesa da govore u moju korist.

Kako je vreme prolazilo, ja se više nisam zadovoljavao metodom direktne intervencije kod nemačkih vojnih vlasti u Srbiji. Kada sam, daleko od Beograda, pred najvišim nemačkim vojnim ličnostima i štabovima, govorio o političkoj situaciji, nikada nisam izostavio da spomenem i problem talaca. Nisam mogao, razume se, da direktno napadnem firera, koji je lično izdao naredbu u vezi s represalijama, jer bi u tom slučaju brzo došao kraj mojoj delatnosti. Pa ipak, u svakoj sam prilici skretao pažnju na to da ove metode ne mogu posvuda da imaju isti efekat: tvrdi, žilavi narodi, kao što su na Balkanu, veoma su ravnodušni prema kaznenim merama odmazde koje se vrše nad nedužnim ljudima. Na osnovu balkanske tradicije, najsigurniji odgovor na streljanje talaca jeste krvna osveta, a nikako nije predaja. Ne bi bilo dobro za Nemačku, ako bi sve balkanske zemlje pretvorila u neku vrstu „udruženja krvne osvete“. Na osnovu tog saznanja, potrebno je, da Hitlerovu naredbu prilagodimo lokalnim uslovima zemlje gde se nalaze naše trupe. Otišao sam još korak napred. Jednom sam pustio lažnu vest da sam lično od Glavnog štaba primio informaciju u vezi s pitanjem represalija, odnosno, pošto u rešavanju tog problema predstoje radikalne promene, treba biti veoma oprezan, kada se razmatraju ti slučajevi.

Posle toga mi je uspelo da u pogledu represalija unesem jednu tačku u tekst Grupe armija F za Srbiju i Grčku, koja ima za cilj da štiti civilno stanovništvo: sela gde su konačile naoružane bande koje su silom naterale seljake da im čine usluge, neće se tretirati kao partizanska, jer stanovnici nisu ni imali druge mogućnosti, na primer, da odbiju da pruže prenočište i usluge naoružanim ljudima. Položaj ovih jadnih seljaka posebno je u Grčkoj bio bezizlazan. Okupacione trupe, nemačke i italijanske, pretili su im najtežim kaznama ako pruže gostoprimstvo partizanima. S druge strane, partizani su takođe pretili tim istim seljacima, da će biti strogo kažnjeni ako prime na koga Nemce. Kao krajnji rezultat ovog beznadežnog stanja, hiljade seljaka tu-

maralo je i glavinjalo kao izbeglice drumovima i šumama, gde su se vodile borbe između Nemaca i partizana. Na osnovu nove definicije - da je „partizansko selo“ ono gde su, dakle, svi naoružani i bore se rame uz rame sa partizanima - zahtevao sam od vrhovnog komandanta nemačkih trupa na Balkanu, bilo je to u maju 1944, da se kazne pred vojnim sudom oni nemački vojnici koji su izveli krvavu akciju odmazde protiv sela Klisura, u Severnoj Grčkoj. O tom slučaju poslao sam Ribentropu u Glavni štab podroban šifrovan izveštaj. Izveštaj je u Glavnom štabu izazvao veliku buru i pometnju. Moji prijatelji veoma su se zabrinuli za moju bezbednost. U toj depeši kazao sam i ovo:

„Politički efekat ovakvih nemilih događaja je katastrofalan. Čisto ludilo je ubijati bebe, decu, žene i starce samo zato jer su do zuba naoružani crveni banditi silom ušli u njihove kuće i tu prespavali jednu noć, a nedaleko od ovog sela su, i to treba kazati, tog dana ubijena dva nemačka vojnika. Politički efekat ovog besmislenog krvoprolića koje smo počinili, nema sumnje, svojom težinom preti da upropasti sve propagandne napore koje činimo u našoj borbi protiv komunizma.

Bez obzira na to kakav će biti konačan rezultat istrage u vezi s oružanim ustankom u tom selu, ništa neće moći da promeni činjenicu da akcija protiv sela Klisura predstavlja tešku povredu postojećih pravila komandovanja u nemačkoj vojsci. Sjajan rezultat ovog 'junačkog dela' jeste, istina taj, da su bebe ubijene i mrtve, ali partizani su i dalje živi i aktivni, te će nastaviti da odlaze u sela, naoružani automatima, i da zahtevaju od golorukih seljaka da ih nahrane i prime na konak. Nadalje, isto tako ostaje neosporna činjenica, da je daleko lakše da se pobiju potpuno bezopasne i nevine žene, deca i starci, nego da kao pravi muškarci, vođeni željom za osvetom, krenemo u potragu za naoružanim banditima i da ih jurimo tako dugo, dok ne ubijemo i poslednjeg teroristu. Sem toga, kada primenjujemo ovakve metode krvave odmazde, one nužno demorališu borbeni duh nemačkih vojnika.“

Sličnu depešu poslao sam i komandantu nemačkih snaga za Balkan. On se potpuno složio sa mojim stavom. U toj depeši postavio sam i ovo pitanje: šta treba da postane od naših mladih vojnika, koji izbliza upoznaju metodu odmazde, gde se zločini kažnjavaju na takav način da se ubijaju nedužni ljudi, dok, istovremeno, stvarne krivce niko ne goni, slobodni su i mogu mirno da okreću jagnjad na ražnju.

Ali, ima i takvih slučajeva gde je čovek nemoćan. Kada, recimo, regularna vojska, koja juri gerilce, ne samo da ima gubitke, nego naiđe na tela svojih drugova koji ne samo da su ubijeni, već su i užasno unakaženi: ekserima zakovani za neku bukvu, nabijeni na kolac ili živi stavljeni na ražanj, tada, u prvom trenutku postoji samo zaprepašćenost i bes. U takvim prilikama teško je zaustaviti osvetu. Ko može da mirno prosuđuje, kada nađe svog druga od koga nije ostalo ništa drugo, osim krvavih komada mesa, jer

su ih banditi osudili na „laganu smrt“? Ovakva smrt bila je izvedena na sledeći način: žrtvu su prvo oslepili, a onda su u kratkim vremenskim razmacima rezali sa nje delove tela, a cela umetnost sastojala se u tome da žrtva živi što je moguće duže, kako bi što više patila. Žrtva je bila živa i do pet dana. Suočeni s ovakvim užasom i svirepošću, u očima drugova te žrtve, odnosno, za nemačke vojnike izgledaće krivi svi koji se nadu u blizini tog mesta zločina. Dželata, koji će posle mnogo godina biti pronađen i stavljen pred lice pravde - te će imati prilike da sedi u prostoriji suda, koja je čista i prozirna, a greje ga blagosloveno sunce - mogu samo da pitam: „Da li ste i Vi bili prisutni?“

U optužnici koju je zastupao vojni tužilac pred Beogradskim vojnim sudom, našli su se citati koji govore o mom pozitivnom stavu u pogledu odmazdi, za koje je bio odgovoran vrhovni komandant za Balkan, kao i o mojoj borbi protiv dosadašnje metode represalija. Protivrečnost je očigledna, ali i razumljiva, kada se ima uvid u same dokumente. U optužnici, naime, stoji i ovo:

„Nojbaher je bio inicijator naredbe vrhovnog komandanta za Balkan, naredba broj 296 od 22. decembra 1943, u kojoj stoji da oslobodioce treba streljati, vešati, a njihove domove uništiti. Na osnovu ove zapovesti stotine patriota bilo je streljano.“

Malo dalje, međutim, kazano je i ovo:

„Osnovna linija Nojbaherove politike sastojala se u sledećem: da oslabi partizanski pokret i to uz pomoć Nedića i da sprovodi politiku Velike Srbije. Za to je nastojao da pridobije za saradnike ove izdajice: Dražu Mihailovića i Ljotića. Prema Srbiji vodio je politiku represalija, koja je trebalo da bude sprovedena na novi način i to tako, da promeni stare naredbe, koje su bile politički pogrešne i štetne po interese fašističke Nemačke.“

I dalje:

„Nojbaheru je pošlo za rukom da ukloni iz Beograda Majsnera, koji je po Nojbahevom uverenju, svojom 'tvrdom linijom' terao ljude u šumu i tako stvorio Nemačkoj političke protivnike. Uz pomoć vrhovnog komandanta za Jugoistok, feldmaršala Fon Vajksa, koji je prihvatio njegove predloge, Nojbaher je uspeo da promeni uputstva koja se odnose na mere odmazde protiv stanovništva i streljanja talaca.“

Optuženi naglašava daje on spasao živote hiljadama ljudi i daje posle njegovog dolaska u Srbiji prestalo ubijanje taoca. Njegova odbrana, međutim, mora ovu tvrdnju da iz sledećeg razloga odbaci: on je ove korake, protiv, očevidno, pogrešne dotadašnje politike svoje zemlje, preduzeo u prvom redu jer su imale štetne posledice po interese Rajha, a ne da bi zaštitio civilno stanovništvo. On je uspeo da promeni nemačku politiku o tom pitanju i zato, jer je time nameravao da se efikasnije i uspešnije bori protiv Narodnooslobodilačke borbe.“

Optužnica skreće pažnju na to da se sa streljanjem nastavilo i u godini 1944. Verujem daje to tačno. Ali, ja sam mogao nešto da preduzmem samo u slučajevima kada sam blagovremeno doznao da se sprema odmazda. Neosporna činjenica je da je broj streljanih taoča u Srbiji od dana kada sam preuzeo dužnost u Beogradu, rapidno opao.

Svaki „ratni zločinac“ uvek ima ogromnih problema, ali nekad nije lako biti ni državni tužilac. Njemu ništa ne zameram. Ni on, a ni ja nismo podneli žalbu na moju presudu, koja je glasila: dvadeset godina robije. Ovim je slučaj Nojbaher u Jugoslaviji bio formalno okončan. Protiv obrazloženja presude zaista nisam mogao ništa da dodam: „optuženi je kao ekonomista i diplomata ojačao vojni potencijal nekadašnjeg Nemačkog rajha i podržao je Vermaht u borbi protiv balkanskih partizana“. Ova presuda je izrečena u gruboj, negradanskoj i revolucionarnoj atmosferi, a istovremeno, kada se ima na umu značaj koji sam ja imao u hijerarhiji Rajha, onda ne mogu da se otmem utisku da su, donoseći je, prema meni, bivšem protivniku, bili čak i ljubazni. Da je došlo do suđenja nekoliko godina ranije, recimo već 1945. godine, nema sumnje da bi se stvari po mene završile sa potpuno drugim ishodom.

Visoki funkcioner SS i šef policije za Srbiju, general policije i pripadnik formacije SS Majnsner - da se zadržim kod ovog slučaja, jer on ima principijelno značenje - bio je iskreno ubeden da politika koju ja zastupam stvara još goru situaciju, jer podstiče i ohrabruje zločinačke akcije bandita i zbog toga ugrožava našu bezbednost na čitavom prostoru okupirane Srbije. Moj stav o pitanju represalija, međutim, bio je bitan sastavni deo moje političke koncepcije i odnosio se na široki prostor od Beograda do ostrva Krit. Zato je sukob sa Majnsnerom bio neizbežan. Početkom godine 1944. vodili smo tešku i ozbiljnu diskusiju. On nije doneo dugu listu nemilih događaja: pljačke, otmiče i krađe (ali ne i ubistva) i objasnio je da su ti događaji direktna posledica moje nove politike. Ovo me je pogodilo i naljutilo. Zatražio sam od Majnsnera da sa svojim policajcima pronade krivce i pri tom sam mu skrenuo pažnju daje to zadatak policije, dakle, da pronade prestupnike, a ne da traži taoce. Majnsner je razgovor sa mnom napustio ozlojeđen i ogorčen. Posle toga, počinio je jednu nesmotrenost, jer je počeo da kritikuje moju politiku tako glasno i otvoreno, da su „informisani“ srpski krugovi počeli da govore o tome kako besni otvoreni sukob između Nojbahera i Majnsnera. Moji izgledi u tom dvoboju sa omraženim čovekom, koga su se mnogi bojali, ocenjeni su kao neznatni. Iskoristio sam jak uticaj i veze koje sam stekao kao nemački diplomata na Balkanu, te sam krenuo u protivnapad. Utvrdio sam daje Majnsner svojom bučnom kritikom moje politike povredio pravila discipline Rajha. Moji napori urodili su plodom. Uz pomoć Kaltenbrunera, Himler ga je opozvao iz Beograda. Video sam ga još jednom, kroz ključaonicu moje ćelije, kada je prolazio hodnikom našeg zajedničkog zatvora u Beogradu. On je bio obešen u decembru 1946, zajedno sa brojnim nemačkim zatvorenicima.

U očima Srba Majsnera je bio glas krvavog dželata. On je bio bezobziran kada je trebalo tumačiti postojeće firerovo uputstvo u pogledu mera odmazde. Za izdavanje naredbe u vezi s represalijama bili su nadležni vojni zapovednici ili komandanti trupa na području gde se vode borbe. Ali, kao vodeći policijski funkcioner, Majsner je imao mogućnost da zahteva primenu ovakvih kaznenih mera. Isto tako, policija je isporučivala kandidate za streljanje koji bi trebalo da budu ubijeni kao taoci, a nalazili su se u zatvorima, koji su bili u nadležnosti policije. Izuzetak su bili slučajevi kada je nemačka vojska vodila borbe sa ustanicima i tada su vojni komandanti mogli odmah, na licu mesta, da sami intervišu i uzmu za taoce lica sa područja gde se upravo vode borbe.

Majsner je bio čvrsto ubeden da je na Balkanu samo ova metoda ispravna. On je verovao da je to u interesu bezbednosti naših vojnika i policajaca i da samo tako možemo imati uspeh. Same naredbe, uz čiju pomoć je on ostvarivao svoje surove i grozne ideje, nisu bile njegove. Pa ipak, on ne spada u kategoriju onih sadista koji se tako često i sigurno pojavljuju u vremenima kada vlada revolucija i vanredno stanje, kada njihovi niski i podli instinkti najbolje mogu da dodu do izražaja. Ja sam se suprotstavio Majsneru i uspeo sam da bude „oboren“ i povučen iz Beograda. To su činjenice. Pa ipak, osećam dug prema njemu da posle ove kritike i ogovaranja kažem još nešto. On je to platio svojom glavom. Svi ljudi koji su na taj način „platili svoje dugove“, nalaze se u povoljnijem moralnom položaju nego što je to slučaj sa brojnim ubicama, koji su dobrovoljno, bez komandne prisile postali ubice. Njima niko ne sudi i niko im nije ispostavio račun za ta zlodela i to zato, jer su, na primer, žrtve tih ubica bili - samo Nemci.

U jesen 1943. u Srbiji sam zatekao sledeću situaciju: komunistički ustanak je 1941. godine ugušio Vermaht. Susedne zemlje kao NDH (a posebno Bosna) i Crna Gora postala su područja gde su Tito i njegovi partizani vodili glavne borbe. Veliki deo teritorija u Srbiji, pre svega sela, kontrolisali su četnici Draže Mihailovića. I u samom Beogradu Dražine pristalice bile su brojnije nego Titove. Titovi ljudi, međutim, bili su bolje organizovani i disciplinovani. Za četnike su komunistički partizani odavno postali neprijatelj broj jedan. Znali su da im posle odlaska okupatora predstoji borba sa Titom za budućnost Jugoslavije. Ovaj neizbežan i fatalan razvoj, gde je došlo do sukoba između nacionalističkih i komunističkih pokreta otpora, nije karakterističan samo za Srbe, već, je, takođe, zabeležen u Grčkoj i Albaniji. To je dovelo do toga da su nacionalistički gerilci morali da odustanu od aktivne borbe protiv okupatora. Članovi Engleske vojne misije pokušali su da ubede obe grupe da se ujedine u borbi protiv okupatora. Njihovi naponi ostali su bez rezultata. Engleski obaveštajci ozbiljno su se trudili da na jugoslovenskom teritoriju dođe do tog ujedinjenja, dok su daleko manje napora ulagali u Grčkoj i Albaniji. Za Englesku, imajući pred očima najkraći put za Indiju, nije bilo

svejedno da li će severni deo Balkana ili Egejsko more biti u rukama boljševika. Takođe, ni Otrantski tesnac, koji deli italijansku i albansku obalu i koji kontroliše prilaz Jadranu, nije imao veliki značaj za englesku mediteransku flotu. Zbog toga i nije došlo do sukoba između vode nacionalnih grčkih bandita Napoleona Zervasa i njegovog pokreta „Edes“ sa engleskim prijateljima. Ovo se, takođe, odnosi na zogistu Abas Kupija u Albaniji. I Kupi i Zervas bili su pasivni prema okupatoru. Sa Dražom Mihailovićem, međutim, stvar je stajala drugačije. On je bio ogorčen time što su Englezi počeli da izdašno pružaju pomoć Titu i njegovim partizanima. Ovaj sukob je bio prisutan i pre nego što sam ja preuzeo dužnost u Beogradu, a uskoro, u novembru 1943, došlo je do otvorenog prekida odnosa. Oficiri engleske vojne misije napustili su štabove četnika Draže Mihailovića. Kasnije je, međutim, i kralj Petar II, pod pritiskom Engleza, morao da prizna Tita kao vrhovnog vođu Narodnooslobodilačke armije. Amerikanci su tako ostali poslednja nada Draže Mihailovića. I stvarno, na upražnjeno mesto Engleza stigla je jedna američka vojna misija, koju je predvodio pukovnik Mekdovel (McDowell), inače profesor balkanskih studija sa Univerziteta u Bostonu. Ali, ova misija imala je za cilj uglavnom moralnu podršku, a nisu im poslali nikakvu materijalnu pomoć, jer je takav bio dogovor između najviših predstavnika Amerikanaca i Engleza.

Već i pre mog dolaska se dešavalo da su se neke četničke jedinice u Srbiji, Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori i Dalmaciji, povremeno zajedno sa italijanskim i nemačkim trupama borile protiv partizanskih snaga. Ova saradnja, kojom su se naročito Italijani mnogo koristili, bila je Nemačkom glavnom štabu nepoželjna, a zapravo i zabranjena. Pa ipak, i pored zabrane Hitlera, Nemci i četnici su i dalje, s vremena na vreme, saradivali. Balkanski klanci i gudure su mračne a Glavni štab je bio daleko. Dešavalo se da se usamljeni komandant neke manje nemačke vojne formacije našao u teškoj situaciji i, odjednom, stigla mu je neočekivana i dobrodošla pomoć od neke četničke jedinice; on ju je, razume se, prihvatio. Komunisti su bili zajednički neprijatelji i četnicima i Nemcima. Hitler sam, međutim, bio je strogo protiv takve saradnje, a to se dobro vidi i iz njegove prepiske sa Musolinijem. Firer nije ni kasnije dozvolio, kada je Tito već postao ime i sila, da se saraduje sa četnicima. Dopustio je i gledao kroz prste samo na povremenu lokalnu saradnju sa četnicima. Čak je i takve dozvole davao veoma nerado. Hitler je pripadao onoj vrsti Austrijanaca, koja polako izumire, a koja od godine 1914. ima antisrpski kompleks i to zbog ubistva prestolonaslednika u Sarajevu i izbijanja Prvog svetskog rata. Srbi su za njega: bombaši, ubice kraljeva, zaverenici, pučisti i krivci za svetske požare i evropske ratove. Ovo su bile uobičajne titule koje su Srbi stekli u austrougarskim krugovima. Činjenica je, da je Srbija tek u 19. veku stupila u noviju evropsku istoriju, posle pet stotina godina turske vladavine. I za to kratko vreme Srbija nije baš predstavljala

mesto političke stabilnosti. Udela i krivice za ovako loše stanje ima i politika velikih sila.

S obzirom na zamršene političke odnose, dolazilo je u naoružanim jedinicama pokreta otpora do takvih incidenata, koji su nekom dalekom i stranom posmatraču morali da izgledaju kao zbunjujuća i nerazrešiva tajna. Četnici su se borili sami, ili zajedno sa nemačkim ili italijanskim jedinicama protiv Titovih partizana. Voda četnika bio je general Draža Mihailović, vojni ministar u izbegličkoj jugoslovenskoj vladi kralja Petra II. U Dražinom glavnom štabu, kao i u štabovima njegovih lokalnih jedinica, boravili su engleski oficiri. U Titovom glavnom štabu takođe su se nalazili engleski obaveštajni oficiri. Kasnije su se borili četnici sa partizanima: u Glavnom štabu četnika bili su američki oficiri, a u Glavnom štabu partizana nalazili su se engleski oficiri. U jesen 1944. Dražu su partizani proterali iz Srbije, pa je prešao Drinu i zauzeo borbene pozicije u Bosni. U to vreme umalo da Dražin glavni štab nisu zarobili partizani i to zajedno sa Američkom vojnom misijom, koja je boravila kod četnika. Jedan četnički vođa upravo je primio vest daje dobio odlikovanje za hrabrost od kralja i to zbog zasluga u borbi protiv okupatora. Kada je primio tu vest, baš je boravio kao gost kod italijanskog komandanta sa kojim je u to vreme saradivao u borbi protiv crvenih partizana. Četnici su međutim, bili prijatelji sa Saveznicima, a formalno su bili pod komandom kralja Petra II. Kada je italijanski komandant doznao da je četnički vođa primio visoko priznanje od kralja, nije propustio da mu čestita, a šljivovica, koja je uvek prisutna na jugoslovenskom tlu, pobrinula se za dobro i svečano raspoloženje.

Zaista je bilo malo stranaca koji su poznavali ovaj balkanski svet.

U vreme kada sam preuzeo misiju u Beogradu, Srbija je bila zemlja gde su komunisti imali najslabije pozicije na Balkanu i u kojoj je komunizam imao najmanje pristalica. Srbija ima pretežno agrarni karakter. Preko osamdeset odsto stanovništva čine seljaci. Komunisti imaju izgleda samo u industrijskim sredinama, a njih nema mnogo u Srbiji. Beograd je izuzetak. Glavna baza Komunističke partije u Srbiji postao je Beogradski univerzitet. Seljaštvo ove zemlje je vaspitano u patrijarhalnom duhu, a prema svemu novom odnosi se sa dubokim nepoverenjem. Kako su vekovima bili turski podanici, naučili su do savršenstva lekciju o pružanju otpora i to na lukav i uporan način. U srpskom seljaku video sam jednu od najjačih poluga protiv boljševizacije Balkana. Upravo zato, stavio sam u središte mog političkog planiranja okončanje dosadašnje nemačke politike prema Srbiji, po kojoj je Srbija bila dežurni krivac za sve probleme na Balkanu. Ovo je, međutim, značilo ništa manje nego širu reviziju nemačke politike na Balkanu. Srbi, najзад, ako pogledamo geografsku kartu, zauzimaju, ključno mesto na Balkanu.

Ja sam pokušao da se izborim da u Nemačkom glavnom štabu dode do preokreta u vezi sa ovim problemom. Ime sledećeg poglavlja govori jasno o tome kakav je bio glavni rezultat ovog mog pokušaja.

NA IZGUBLJENOM POLOŽAJU

Tek pošto su u Albaniji donete važne odluke, kada je na osnovu sopstvene inicijative stvorena nezavisna Albanija, mogao sam da se više posvetim srpsko-crnogorskom prostoru. U prethodnom poglavlju pokušao sam da pružim kratak pregled srpskih problema, a oni su, na osnovu nacionalne pripadnosti, takode i crnogorski problemi. Ali, nije baš tako, da se Crnogorac - pa čak i onaj, koji oseća i razmišlja velikosrpski - jednostavno identifikuje sa običnim Srpstvom. Ovi stanovnici brda imaju sopstvenu istoriju, specifičnu, izrazitu samosvest i poseban način življenja. Na svoju srpsku braću, koja žive na planinama srednje visine i u Panonskoj ravnici, gledaju sa mirnim, samouverenim nepoštovanjem. S druge strane, Crnogorci su kod Srba predmet brojnih viceva i anegdota. Nije, međutim, nikakav vic, da je ova sićušna knjaževina objavila rat Napoleonu, kada je Francuska napala prijeljsku Rusiju. „Nas i Rusa zajedno sto i pedeset miliona!“, kazao je pre više decenija jedan Crnogorac, kada zemlja nije imala ni tri stotine hiljada stanovnika. Kada je u Prvom balkanskom ratu, godine 1912, kralj Nikola objavio mobilizaciju, dva Crnogorca, koja su se našla u Grčkoj, poslali su na Cetinje telegrafsku poruku sledeće sadržine: „Da li da odmah krenemo na Cetinje, ili da udarimo na Turke sa boka?“ Onome ko hoće da bolje upozna dušu ovih brdana, preporučujem da čita sjajne anegdote i priče jednog njihovog pravog junaka iz 19. veka, koji se zove Marko Miljanov.

Veliki ponos Crnogorci nalaze u činjenici da svemoćnim Turcima nije nikada pošlo za rukom da potpuno ovladaju njihovom malom zemljom. Vekovima su vodili hrabar hajdučki mali rat, a to je opisao u istinski klasičnoj epskoj pesmi njihov vladar i episkop Petar Petrović Njegoš (1813-1851) i time postavio trajni literarni spomenik toj borbi sa Turcima. Reč je o *Gorskom vijencu*. Jednom sam nekom uglednom Crnogorcu u šali kazao sledeće: „Moguće da Turci i nisu bili toliko zapeli da osvoje taj komadić kamene pustinje, koja se zove Crna Gora?“. On to uopšte nije razumeo kao šalu, već se naljutio. Drugom Crnogorcu sam rekao sledeće: „Vi, Crnogorci, ste neka vrsta srpskih Tirolaca. Ono što u očima Nemaca predstavljaju Tirolci, to su Crnogorci za Srbe!“ Ja sam pri tome, naravno, mislio da dam kompliment Crnogorcima, jer se svako seća Andreasa Hofera, koji se borio protiv Napoleona i francuske okupacije. Crnogorac mi je na to mirno ovako odgovorio: „Bolje da kažete: Crnogorci su srpski Prusi!“ Oni jednostavno ne žele da ih čovek drugačije vidi, sem u velikim, svetskim okvirima.

U oktobru 1943. putovao sam avionom u Podgoricu. Nalazio sam se u društvu dr Fezenmajera (Vesenmeyer), koji je kasnije postao nemački ambasador u Budimpešti. Sa aerodroma, krenuli smo kolima putem koji je bio u prilično dobrom stanju, u pravcu Cetinja. Oko nas su se videla pusta brda i kamena pustinja. Cetinje ima šest hiljada stanovnika. Čim je Italija kapitulirala, naše su trupe odmah zauzele Crnu Goru. Nameravao sam da u Crnoj Gori stvorim nacionalni odbor, koji bi mi služio kao veza između nemačke armije i stanovništva. Taj odbor imao bi u nadležnosti brojne administrativne zadatke, koji su nam izgledali neophodni. Situacija je bila krajnje zapetljana. Na tako malom teritoriju delovali su Titovi partizani i četnici, koji su između sebe vodili građanski rat. Događali su se krvavi obračuni i klanja, mnoga sela su zapaljena. Bilo je crnogorskih dobrovoljaca koji su dolazili kod Nemaca i zahtevali da im se da oružje. U zemlji su se još nalazile i italijanske trupe, koje su dobile samoubilačku zapovest da sada treba da se bore protiv nemačkih vojnika, a da nisu primile ni hranu ni municiju, jer im je veza sa Italijom bila prekinuta. Rečju, po Crnoj Gori se pušilo, pucalo i dimilo, kao u najlepšim turskim vremenima.

Moj prvi pokušaj je propao. Dve crnogorske stranke - velikosrpski „bjelaši" sa jedne strane, i „zelenaši", koji su se zalagali za autonomiju - nisu nikako mogle da se dogovore. U očima „zelenaša", „bjelaši" su bili veoma bliski crvenim komunistima. „Bjelaši" su bili daleko brojnija i jača grupa, pa su zato hteli da sami imaju vlast u rukama. Ali, ja sam bio uporan da treba da dođe do koalicije između „bjelaša" i „zelenaša". Bojao sam se da pored crvenih, sada ne proizvedem još jednu opoziciju, koja bi mogla da nastane ako bi pritisak „bjelaša" protiv „zelenaša" bio toliki da bi „zelenaši" možda mogli da traže utočište i zaštitu kod partizana. „Bjelaše" je vodio advokat Ljubomir Vuksanović, iz Andrijevice. To je bio čovek džinovskog rasta, snažan kao konj. Njegov uži zavičaj je slavno pleme Vasojevići. A ovi su se, opet, takmičili sa jednako slavnim plemenima: Piperi, Bjelopavlići, Drekalovići, Cuci, i kako se sve ne zovu ta ponosna plemena. Svi su se oni borili za lovorov venac, kome pripada najplemenitije i najveće junaštvo i čojstvo.

„Ovako to ne ide dalje, gospodine ministre!", odgovorio mi je ogorčeno i ljutito ljudeškara Vuksanović, kada sam govorio o zahtevima „zelenaša" i nastavio: „Vi još dobro ne poznajete našu zemlju! Kazaću Vam kako se to radi. Treba da obesite njih nekoliko! Mi nemamo toliko stabala, kao što imaju neki drugi, ali od ovo malo drveća što tu vidite, nema nijednog na kome neko već nije bio obešen!", i pri tom mi je pokazao svojom snažnom rukom na pusti krš i golet, koji naš okružuju.

Rešio sam da ne poslušam savet, znajući veoma dobro da ću time znatno da izgubim na ugledu. Nisam osećao nimalo sklonosti da vešam ljude, a nisam imao ni punomoć da to radim.

Umesto toga, odgovorio sam mirno: „Ako se ne dogovorite, štetne posledice snosiće svi Crnogorci. U životno važnim situacijama stanovništvo valja da ima sposobne predstavnike koji će umeti da vode i štite interese Crnogoraca. Dovidenja, ako ste tako daleko dogurali! Ne mogu toliko dugo da čekam!”

Nastavio sam let do Tirane, gde me je očekivao Mehdi-beg Frašeri da mi govori o svom otkriću „relativne neutralnosti”.

„Bjelaši” i „zelenaši” dogovorili su se u novembru 1943. i tako osnovali „narodnu upravu”, na čijem čelu je stajao džin Vuksanović. U jesen 1944. Ljubomir Vuksanović je zajedno sa našim trupama napustio svoju Crnu Goru. Uspeo je da stigne sa grupom svojih zemljaka do pokrajine Koruške, u Austriji. Saveznički avioni napali su iznenada voz. Putnici su se razbežali iz vagona i potražili sklonište u obližnjoj šumi. Vuksanović, divovskog rasta, bio je ili suviše spor, ili nije hteo da beži. Tako je grob našao u Austriji.

Morao sam da ispričam ovu kratku epizodu, jer je tu nastao moj plan da predložim vodstvu Rajha, da se stvori Velikosrpska federacija u koju, pored Srbije, treba da uđu Sandžak i Crna Gora. Ovaj predlog predstavljao je srž i središte mojih revizionističkih planova.

Ovako sam ocenio situaciju i na osnovu toga sam sačinio svoje prve predloge.

Najjače tkivo, najsnažniji narod na okupiranom Balkanu je srpski, a on je najgore prošao. Od 1941. godine Srbe su Nemaci tretirali kao poražene neprijatelje, kao glavne krivce zbog izbijanja nemačko-jugoslovenskog rata. Zbog toga su Srbi zaslužili da se sa njima tako strogo postupa. Srbi su toliko krivi, da ma kako se sa njima nemilosrdno postupa, zaslužili su još goru sudbinu. Teritorij gde žive Srbi bio je potpuno pocepan i unakažen. U ostatku Srbije, pored nemačkih okupacionih trupa, nalazile su se i bugarske.

Ali, u toj Srbiji komunisti su imali najslabije pozicije i najmanje pristalica. Glavne ratne operacije Titovih partizana, od kraja godine 1941, nalazile su se na drugoj obali Drine, u Bosni, koji je tada pripadala hrvatskoj teritoriji, te u Crnoj Gori. U Hrvatskoj, a njoj su tada pripadale Bosna i Hercegovina i delovi Dalamcije, teroristički režim Ante Pavelića terao je pravoslavne Srbe koji su bili ugroženi u šumu, da potpuno nestanu. Ali i Hrvati su takođe masovno dezertirali i prelazili u Titov tabor. U šumi je postepeno izrasla partizanska armija, koja je kontrolisala velike delove zemlje. Ustaška vlast u NDH svojom antisrpskom politikom pružila je Titu daleko najveću podršku.

Položaj Srba bio je sledeći: u Hrvatskoj smo bili svedoci uništavanja Srba; u srpskim krajevima koji su bili okupirani, imali smo streljanja talaca i paljenje sela; na Kosovu i Metohiji na dnevnom redu bila su proterivanja Srba; u delovima Srbije koje su okupirale bugarske trupe, svakodnevno su ubijali i silovali Srbe, a ubijanja Srba događala su se i u krajevima koji su pri-

pali Mađarskoj. Šta je u toj situaciji mogao da uradi Nedić? Godine 1941, kada je buknuo komunistički ustanak, Nedić je po nagovoru svojih prijatelja i Nemaca, pristao da postane predsednik srpske vlade i bio prisiljen da krene mučnim putem kolaboracije. U tom pokušaju da spase srpski narod, Nedić je neprestano doživljavao razočarenja i gubitak ugleda. U takvom stanju zatekao sam Nedića u septembru 1943. Čak ni prijem u Glavnom štabu nije mu doneo nikakav opipljiv uspeh.

U Crnoj Gori, gde je besneo okrutan, građanski rat, partizani su postajali sve jači. Polako su bivale vidljive namere balkanskih partizana, iz kojih je proizlazilo da su imali jedinstvenu strategiju: da organizuju crveni ustanak od Slovenije pa do Peloponeza. Crna Gora je dobila ulogu mosta ka Albaniji. Partizani na jugu Albanije već su bili povezani sa grčkim partizanima „Elas“, u Epiru, u Severnoj Grčkoj. Od 1943. godine partizane su izdašno pomagale zapadne sile. Naročito na području Hrvatske i u Crnoj Gori, nakon kapitulacije Italije, partizani su se dočepali teškog naoružanja. Na ovaj način balkanski partizani su postali ratujuća sila, pa je nekoliko nemačkih divizija bilo prisiljeno da bude stacionirano na Jugoistoku Evrope. Da se partizani drže pod kontrolom nije bio samo vojni problem, kako su pogrešno verovali u Nemačkom glavnom štabu. To je, pre svega, bio politički problem. Partizanski pokret, koji su vodili komunisti, postao je značajan i veliki zahvaljujući greškama nemačke i italijanske politike na Balkanu. Partizani su tačno znali šta im je cilj: da pod plaštom i zastavom nacionalnooslobodilačke borbe protiv okupatora utabaju put koji će im doneti vlast. Na tom putu pobili su onoliko nacionalističkih boraca, koliko je to bilo moguće. Jer za komuniste, sadašnji i budući neprijatelj broj jedan bili su nacionalisti. Nacionalisti su na taj način bili gurani u ruke okupatora, protiv koga su godine 1941. digli ustanak i otišli u šumu. Tako je okupator za nacionaliste postao neprijatelj broj dva. Plan nacionalista bio je sledeći: dokle god su nemački i italijanski okupatori u zemlji, da se od njih na ovaj ili onaj način dobije što je moguće više oružja. To je bio jedini razlog zbog koga su četnici, povremeno, saradivali sa okupatorom. Niko od nacionalista nije imao nikakve simpatije za ratne ciljeve okupatora i niko od četnika nije bio spreman da se bori za ratne ciljeve Nemačke ili Italije.

Ovo se, pre svega, u potpunosti odnosi na srpskog vodu četnika, bivšeg pukovnika Generalštaba, Dražu Mihailovića. Politika ovog srpskog nacionaliste može da se razume i objasni samo iz tog, ratnog okvira, kada u zemlji besni građanski rat. Kada sam stigao u Beograd, njegov razlaz i prekid veza sa Englezima već je bio u toku. Ovo je za mene bio veliki politički izazov.

Odigralo se još nešto što me je učvrstilo u ubedenju da se zauzmem za stvaranje Velikosrpske federacije. Jugoslovenska ideja bila je očevidno kompromitovana. Za široke slojeve srpskog društva ideja budućeg zajed-

ničkog življenja sa „hrvatskom braćom“ - posle užasnih, okrutnih zločina koje je ustaški režim izvršio nad stotinama hiljada pravoslavnih Srba - nije više izgledala izvediva i moguća. U pravcu Srbije kretala se nepregledna reka srpskih izbeglica, koji su bežali iz NDH. Ti ljudi su ili uspeali da se spasu od hrvatske akcije masovnog ubijanja Srba, ili nisu hteli više da čekaju da i na njih dode red za klanje. Usled tih užasnih stradanja Srba, Nedić je postao velikosrbin. On je najbolje rešenje za svoj narod video samo u nacionalnoj državi, koja bi jedina mogla da osigura Srbima budućnost. Čak je i Draža Mihailović - koji se borio za jugoslovensku monarhiju koju bi vodili Srbi - počeo da sumnja da Jugoslavija, posle svega što se odigralo između Srba i Hrvata, može ponovo da vaskrsne. Ko je glavni neprijatelj? Ovo pitanje odnosi se, takode, i na takozvane Ljotičeve dobrovoljce, koji su se stavili u službu Nedića i nemačkih trupa, kako bi se borili protiv komunista. Ljotić je bio politički veoma angažovan čovek i ideolog, koji je osnovao pokret „Zbor“, a njegovi sledbenici zvali su se „zborashi“. Pre 1941. godine liberalna, prozapadna vlada bila je protiv „zborasha“, koji su pred sam početak rata znatno ojačali i postali prilično popularni. „Zbor“ je bio srpski nacionalni pokret obnove i imao je korene u srpskoj tradiciji. Imao je neke sličnosti sa Gvozdenom gardom u Rumuniji, jer su i „zborashi“ tražili inspiraciju u religiji. Ljotić je svojim pristalicama propovedao spremnost na podnošenje lične žrtve, kako bi došlo do moralnog preporoda srpskog naroda i to u veku i vremenu koji su se udaljili od Boga, u kome smo doživeli uništenje starih vrednosti uz pomoć ateizma, materijalizma i liberalizma. U ovome je Ljotić video našu nesreću. Bio je protivnik urbane civilizacije, koja razara tradiciju sela, kritikovao je korumpiranost formalne demokratije i zalagao se za autoritarni sistem vlasti, koji bi ponovo trebalo da oživi patrijahalne vrednosti društvenog poretka. Selo je u njegovim očima bilo izvor i riznica istinskih vrednosti. Ateistički boljševizam kakav je na snazi u Rusiji, za Ljotića je predstavljao delo satanskih sila, koje su se uvukle u hrišćanski svet. On je bio u punoj meri srpski nacionalista, ali kao antikomunista razmišljao je šire, u evropskim dimenzijama. Ovakav stav doveo gaje do saradnje sa Nedićem i Nemcima u borbi protiv komunizma. Ljotić, međutim, nije bio spreman da se odrekne ni pedlja jugoslovenske teritorije. Njegove pristalice su ga obožavale. No, van svog pokreta je bio veoma nepopularan, jer je svoje stavove zastupao sa nepomirljivom krutošću. Njegovi dobrovoljci, koji su od godine 1941. do kraja rata vodili mnoge borbe sa partizanima i pri tom pretrpeli velike gubitke, nisu nikada brojali više od devet hiljada boraca. Na početku rata oni su se borili i protiv četnika. Većinom su to bili mladi ljudi, a među njima nalazio se visok procenat studenata i inteligencije. Posle Nedićeve posete Glavnom štabu, Hitler je dozvolio da „zborashi“ regrutuju do 15 000 boraca. Regrutacija, međutim, nije uspevala, jer su se četnici Draže Mihailovića tome usprotivili. Da je Nedić u daljem razvoju događaja zabeležio unutrašnje i

spoljne uspehe, verovatno bi i ta regrutacija uspjela. Ali, svi su znali da Tito sada predstavlja ozbiljnu opasnost za Srbiju, pa zato nije moglo ništa da bude od „zboraša“ i njihovih vojnih jedinica snage od 15 000 vojnika. U istoriji, međutim, ne znači mnogo „kad bi“ i „daje“, nego ostaje zapisano samo ono što se stvarno i dogodilo, a ne ono što je moglo da se dogodi.

Zaključio sam da pod ovim istorijskim okolnostima mi, Nemci, treba da opet izgradimo srpsku poziciju, koja je prirodno najjača jugoslovenska i balkanska pozicija. Ukratko, predložio sam da igramo na srpsku kartu. Ali, moje ubedenje bilo je u potpunoj suprotnosti sa dosadašnjim namerama i akcijama nemačkog vodstva. Kada sam krenuo u ovu borbu, očevidno sam bio suviše veliki optimista.

U oktobru 1943. ministru spoljnih poslova Ribentropu predao sam svoje prve predloge u vezi s promenama naše politike prema Srbiji. Srž mojih predloga bila je sadržana u sledećem: Srbe bi trebalo ohrabriti, a položaj Nedića mora da se ojača. U tom smislu sam predložio čitav niz mera:

1) stvaranje Velikosrpske federacije, koja bi se sastojala iz Srbije, Crne Gore i Sandžaka, koji je pretežno naseljen muslimanima, a koji je nakon raspada Jugoslavije 1941. godine, pripao Crnoj Gori. U stvarnosti, Sandžak i Crna Gora ne čine celinu, jer ih deli partizanski front;

2) predsednik ove federacije biće general-pukovnik Nedić;

3) sastavni delovi federacije čine privredni i novčani savez, zadržavaju administrativnu autonomiju, posebno u nadležnostima policije i kulture;

4) savezna vlada imaće stvarnu vlast nad izvršnim organima (žandarmerija, dobrovoljci);

5) dosadašnja cenzura i zabrana nacionalnih kulturnih institucija biće ukinuta, a Beogradski univerzitet ponovo otvoren;

6) nemačka vojna uprava biće ograničena i delovaće samo kao kontrolna instanca, a njen činovnički aparat radikalno će biti smanjen.

Ovo su bili moji glavni predlozi u pogledu unutrašnjeg novog poretka srpskog etničkog teritorija. Istovremeno sam započeo borbu, kako sam već opisao, protiv dotadašnjih metoda represalija i kaznenih mera, ali o tim mojim koracima nisam ništa govorio kada sam boravio u Glavnom štabu. U dogovoru sa Nedićem, podneo sam molbu da se oslobode vrhovni poglavar autokefalne Srpske pravoslavne crkve, patrijarh Gavriilo, kao i čuveni teolog pravoslavne crkve, episkop Nikolaj Velimirović, koji je postao poznat u Engleskoj i Americi. Obojica su bila internirana u jednom manastiru u Banatu.

Borbu protiv proganjanja Srba u ustaškoj Hrvatskoj već sam počeo u avgustu 1943, kada sam bio kod Ribentropa i Hitlera, a povodom preuzimanja nove dužnosti. Ova bitka, koja je bila otvoreno protiv režima Ante Pavelića u Hrvatskoj i koja nije ostala skrivena vladinim krugovima u Zagrebu, veoma brzo mi je podarila titulu „hrvatskog državnog neprijatelja broj jedan“. S obzirom na činjenicu da su Bugari uživali posebne privilegije

najvišeg nemačkog državnog vodstva, odložio sam svoje zahteve da Bugari prestanu da budu okupaciona sila na srpskom teritoriju i umesto toga, rešio sam da čekam na povoljan trenutak. Ali sam zato odmah krenuo sa akcijom prikupljanja podataka o stanju bugarskih trupa i došao sam do zaključka daje uticaj komunista porastao, što slabi borbeni moral armije. U vezi sa pitanjem povlačenja bugarskih okupacionih trupa sa tla Srbije, očekivao sam da ću naići na otpor Vermahta, jer nemačka armija je i na ovo političko pitanje gledala sa prostog aspekta da time štedi sopstvene snage. Moj srpski program sadržavao je kao spoljni okvir i sledeće: Nemačka mora da prekine sa dosadašnjom politikom bezuslovnog izlaženja u susret i ispunjavanja svih želja mađarskom revizionizmu i velikobugarskim ekspanzionističkim zahtevima. Ja sam zastupao mišljenje da Srbima novom politikom treba već sada izaći u susret, tako što će im se obećati da će kasnije doći do ispravke granica Srbije. Hrvatska je dobila područja koja su čisto srpska i time se ne poštuju prirodne, etničke granice, kao što pokazuje primer područja oko reke Drine. Reč je o čistoj samovolji. Čak mi je i Pavelić u decembru 1944. godine rekao - kada je moj plan, zbog novonastale situacije, postao nezanimljiv - da je vraćanje ovih teritorija Srbiji u interesu popuštanja napetosti u srpsko-hrvatskim odnosima.

Nadao sam se da će od moje nove politike Nemačka imati koristi, a to znači da će se srpski etnički prostor u najvećoj meri „umiriti“, odnosno, da će na toj teritoriji gotovo u potpunosti prestati aktivnosti neregularnih vojnih snaga. Takođe sam od ove nove politike očekivao da ću iz Crne Gore moći da istisnem Titove partizane i to uglavnom uz pomoć nacionalističkih, četničkih jedinica i time bih mogao da stvorim antikomunistički blok, koji bi se sastojao od Velikosrpske federacije i Albanije. Tako bih mogao da izolujem komuniste koji deluju u NDH i Grčkoj i prekinem njihovu povezanost. Na ovaj način bih razbio strategiju balkanskih partizana, koji su planirali da povežu ceo prostor, od Slovenije pa do Peloponeza.

Iznad svega sam očekivao da ću takvom politikom da ojačam položaj predsednika vlade Nedića. Spoljni i unutrašnji uspesi morali bi mu kod stanovništva doneti veću popularnost i znatno bi mu povećali broj pristalica u odnosu na njegovog protivnika Dražu Mihailovića. Pred očima sam imao sledeće događaje: sukob vođe četnika sa engleskim obaveštajnim oficirima, nagli zaokret Čerčila (Churchills) ka Titu, i najzad, priznanje Tita od kralja Petra II i smenjivanje Draže Mihailovića sa položaja ministra rata u jugoslovenskoj vladi u izbeglištvu. Verovao sam da ću posle svega ovoga moći da pomirim i zbližim Dražu Mihailovića sa Nedićem, čije bi pozicije, ako mi plan uspe, bile znatno jače. Konačno, obojica su imala zajednički cilj, a to je jugoslovenska monarhija i bili su protiv toga da se komunisti domognu vlasti.

Sve ovo zvuči veoma logično, posebno za onoga ko stoji po strani, daleko od ovih događaja. Za sve one, međutim, koji su aktivno učestvovali u tim događajima, stvari su bile mnogo zamršenije. Sigurno je bilo ozbiljnih posmatrača i kompetentnih Nemaca, koji nisu verovali da će politika izmirenja Nemačke sa Srbijom imati uspeha. Za to su imali ozbiljne razloge.

Sa mojim predlozima u vezi sa Srbijom u prvom trenutaku nisam imao problema. Ministru spoljnih poslova Ribentropu, balkanski problemi bili su strani i nepoznati i zato on o pitanju Balkana i nije mogao da ima neko svoje mišljenje. U njegovima očima Balkan je bio i ostao neko nerazrešivo klupko zavera, hajdučije i korupcije. Rečju, on je imao uobičajnu predstavu o tom delu Evrope a ta predstava o Balkanu je bila površna i veoma raširena. Kada sam mu govorio o svojim planovima, izgledalo je da je otvoren prema njima i da gleda na njih sa simpatijom. Kao i uvek, na kraju razgovora on me je upozorio da će jedino Hitlerovo mišljenje biti važno u prosuđivanju tog pitanja. Prilikom prvog razgovora, Hitler je pokazao zainteresovanost za moje planove. Kazao mi je da će o svemu da razmisli i da će mi saopštiti svoje zaključke. Na osnovu tog razgovora, bio sam veoma siguran da će moj plan uspeti.

Bez većih napora pošlo mi je za rukom da se ponovo otvori Beogradski univerzitet, te da oslobodim srpske kulturne institucije od dotadašnje prakse cenzure koju su sprovodili sitni nemački činovnici i vojni birokratski aparat. Tako je do sada imao mnogo posla upravnik odeljenja za kulturu u mojoj beogradskoj centrali, savetnik Nemačkog poslanstva u Beogradu, dr Klajber (Kleiber). Centrala iz Berlina, koju nikada nisam našao vremena da posetim, obasipala ga je nepreglednim propagandnim materijalom. U vezi s puštanjem na slobodu visokih dostojanstvenika iz redova Srpske pravoslavne crkve, Ribentrop i Himler su podržali moj predlog. Ali, moj plan je propao, jer je naišao na oštro protivljenje samog Hitlera: „Patrijarh Gavriilo je naš neprijatelj. Ovo je on dokazao svojim delovanjem tokom izbijanja sukoba sa Nemačkom!" U tome što je vrhovni poglavar srpske nacionalne crkve pri upadu okupatora u njegovu zemlju bio protiv osvajača, ja ne vidim ništa neobično i čudno. Mom zahtevu da se radikalno smanji vojni administrativni aparat u Srbiji, Hitler, je u svojoj naredbi s kraja oktobra 1943, udovoljio, ali to je ostalo samo na hartiji. Ovome su se usprotivile vojne vlasti ne sa fronta, nego u pozadini. Da se nešto protiv njih preduzme, odnosno da se smanji broj tih ljudi, za to očigledno nemaju snage i moći ni carevi, a ni diktatori. Pozadina, kako je dobro poznato, ne uživa mnogo simpatija kod vojnika na frontu. Možda je Staljinu pošlo za rukom da sredi pozadinu. Ne znam, ali verujem da je možda u tome uspeo. Ja znam samo da Hitleru nije uspelo. Njegovi nalozi u vezi s tim pitanjem ostali su neizvršeni. Opasno ugroziti položaj vojnika na frontu time što se šalju šifrovane poruke u kojima stoji da će neke divizije morati da se povuku sa fronta, izgleda kao korak koji je veoma

lako sprovesti. Pokušaj da se ukine vojna administracija koja deluje u pozadini, ili da joj se ograniči brojnost i moć, po pravilu propadne, jer pozadinci uvek lako mogu da dokažu da je njihova služba neophodna. To je jednostavno tako, i verovatno zavisi od osnovnog principa postojanja, odnosno od volje za životom. Verovatno zbog toga, moje molbe, kao i firerov nalog da se moje molbe ispune, pripadali su, očevidno, carstvu iluzija. U ratu koji dugo traje, uopšteno gledajući, napred, na prvoj liniji fronta nalaze se uvek isti vojnici, sve dok ne poginu. A i u pozadini su uvek isti ljudi. U predivnom Parizu živelo je, prema procenama, između sto hiljada, pa čak do dvesta hiljada nemačkih vojnika „pozadinaca“. Broj pozadinaca zavisi od ugodnosti i privlačnosti neke sredine. Sto se u nekom gradu lagodnije i lepše živi, to u njemu ima više pozadinaca.

Čak i slavna misija Hitlerovog specijalnog izaslanika, generala Fon Unrua (von Unruh), koji je dobio neobično velika ovlašćenja da pročešlja pozadince, posle početnih znatnih uspeha, na kraju je ipak propala. Oni koji služe u pozadini, a nemaju neko stvarno zaduženje, brzo su naučili da blagovremeno „nestanu“ i da se sklone kada ih poseti kontrola, koja namerava da od njih stvori borce sa prve linije fronta i „heroje“. Čim kontrola ode, oni se opet vrate na svoje „radno mesto“. Bio sam u najboljim odnosima sa generalom Fon Unruom, a njegovu akciju mogao sam prilično dobro da pratim. U njegovom štabu radili su sposobni ljudi, a i on sam je bio neka vrsta groma, pa ipak nije uspeo.

U novembru 1943. predao sam pismeni izveštaj, u kome sam iscrpno formulisao molbu, odnosno predlog u vezi sa stvaranjem Srpske federacije. Hitler je, nakon što je pročitao moj izveštaj, rekao Ribentropu sledeće: „Vama su poznate moje rezerve i sumnje, ali predložite su interesantni. Hoću da o tome razgovaram sa Nojbaherom.“ U decembru 1943. nalazio sam se u Berlinu. U gradu je upravo boravio i Ribentrop. Telefonirao mi je u vezi sa mojim predlozima. Deset dana trebalo je Ribentropu da razmisli kako da postupi u vezi sa mojom željom, jer ja sam hteo da o svemu porazgovaram sa Hitlerom. Ribentrop je dugo razmišljao da li da i on sa mnom poseti Hitlera u Glavnom štabu. Njemu je bio poznat stav Hitlera, koji se protivio svakoj ideji koja vodi jačanju Srba. Ribentrop nije želeo da svojim prisustvom kod Hitlera podržava moje predloge, koji ionako nemaju velikih izgleda da ih firer prihvati. Pa ipak, postojala je mogućnost da ubedim Hitlera u ispravnost mojih planova. Ako uspem, onda Ribentrop nije želeo da se to dogodi bez njegovog prisustva. On je pokušao da stavi na hartiju svoje sopstvene poglede. Iz toga se jasno videlo daje Ribentrop računao na to da će moji predlozi biti odbijeni, pa je unapred hteo da pokaže da se slaže sa Hitlerom. Ukratko, iz njegove formulacije videlo se da on i nema sopstveno mišljenje. Posle deset dana on ipak nije oputovao avionom koji je trebala da nas dovede do Hitlerovog glavnog štaba, koji se tada nalazio u Rastenburgu. Jedno pre podne sti-

gli smo u Rastenburg, a već u podne primio sam Hitlerov poziv da sa njim idem na obed u „Wolfšance“ („Wolfsschanze“), u „Vučju jazbinu“. Na ručku je bio i ambasador Hevel, koji je stalno boravio u Hitlerovom glavnom štabu i bio stalna veza sa ministrom spoljnih poslova Ribentropom. Hevel nije prisustvovao našem razgovoru kao zastupnik svoga šefa. Ribentrop je na kraju odustao od toga da pismeno formuliše svoje mišljenje u vezi s mojim planovima za Srbiju. Hevel je u to vreme bio gotovo jedini stalni gost, redovno je ručao sa Hitlerom.

Naš razgovor je trajao skoro tri časa. Hitler je imao sledeće mišljenje:

„Mi nikada ne smemo da dopustimo da na Balkanu jedan narod koji poseduje osećaj političke misije i istorijske uloge postane suviše moćan. Upravo Srbi su taj narod. Oni su dokazali da imaju veliku državotvornu snagu, kao i velike, ambiciozne ciljeve, koji idu čak do Egejskog mora. Imam ozbiljne rezerve prema tome da takav narod u njegovim nastojanjima i ambicijama, ja još posebno ohrabrim i podržim!“

Tokom razgovora stigli smo i do pitanja balkanskih muslimana. O tome sam nešto napisao i u uvodu ove knjige. On je bio za to da se prema „muslimanima vodi pozitivna politika“. Tokom tročasovnog razgovora dodirnuli smo mnoge teme. Tako, mogao sam ponovo da se uverim koliko se Hitler divio Musoliniju.

Hitler: „Italijanska imperija bila je atavistička ideja poslednjeg Rimljanina Musolinija!“

Poznata je sklonost Hitlera da duge razgovore posle nekog vremena pretvori u duge monologe, tako da njegovi sagovornici ne mogu da dođu do reči. Ja sam ipak dobio mogućnost da govorim i to iz prostog razloga jer je balkanski svet toliko komplikovan za razumevanje, daje neko ko ne poznaje Balkan, bez obzira na to koliko voli da govori, u ovom slučaju prisiljen da sluša izlaganje onoga ko je tamo živeo nekoliko godina. Rečju, Hitler me je saslušao, ali moj plan oko stvaranja Srpske federacije nije prihvatio, a na kraju razgovora kazao mi je ovo:

„Sada su Vam poznate moje rezerve. Ispitajte Vaše predloge i uporedite ih sa svim onim što sam Vam danas govorio. Govorićemo ponovo o toj stvari.“

Sve još nije bilo izgubljeno. Po mom povratku u Beograd, Nedića sam informisao o svojim namerama i razgovorima, sa Hitlerom, ali, razume se, nisam mogao da mu govorim o svim detaljima. Nedić je bio duboko razočaran što sam se vratio bez odobrenja za stvaranje Velikosrpske federacije. Težio sam ga svojim sledećim susretom sa Hitlerom. Taj sledeći razgovor bio je više puta odlagan. Najzad, u aprilu 1944. ponovo sam dobio odobrenje da se vidim sa Hitlerom. Ribentrop mi je kazao da idem u Salzburg. Hitler je tada boravio u Obersalzburgu, pored Berhtesgadena, a ministar spoljnih poslova Ribentrop živeo je u dvorcu Fušl (Fuschl), blizu Salzburga. Masovna

sahrana civilnih žrtava posle jednog teškog vazdušnog napada Engleza i Amerikanaca na Minhen, smrtni slučaj prilikom avionske nesreće nosioca najviših odlikovanja (brilijantnog odlikovanja, odlikovanja vitez Gvoženog krsta sa hrastovim listom, te odlikovanja sa brilijantskim mačevima) generala Hube, kao i drugi incidenti, za punih četrnaest dana su odložili moj prijem kod Hitlera. Onda je došlo do velike rasprave. Bio sam pozvan da sa Ribentropom i Papenom dođem u Obersalcburg na ručak kod Hitlera. Obed je, kao i uvek, bio jednostavan. Onda je došao na red izveštaj. O Hitlerovoj ispravci i oštroj noti Ribentropa u vezi s otkazom Turske da nastavi sa snabdevanjem Nemačke hromom, već sam govorio u ovoj knjizi.

Druga tačka na dnevnom redu je bio Balkan. Razume se, da sam o tim pitanjima prethodno razgovarao sa ministrom spoljnih poslova. Ribentrop me je upozorio: „Vama su dobro poznate Hitlerove primedbe i sumnje!”

Ja: „Ali, mi moramo da pokušamo da otklonimo njegove sumnje i da ga ubedimo u ispravnost našeg plana, kako bi mogli i da ga sprovedemo u delo!”

Fon Ribentrop: „Dobro. Valja da pokušamo!”

Međutim, on me je ostavio na cedilu već pri prvom temperamentnom Hitlerovom protivljenju. Za Ribentropa je Hitlerovo mišljenje bilo neprikosnovo. Jedini izuzetak činila su pitanja koja su zahtevala kompetentne eksperte.

Fon Ribentrop: „Sad ste, eto, i sami videli. I ja sam Vam, gospodine Nojbaher, uvek to isto govorio. U potpunosti delim firerovo mišljenje!”

Nisam, razume se, očekivao ovakav tok razgovora. Pa ipak, nastavio sam da se borim, premda sam bio pomalo ogorčen zbog Ribentropovog ponašanja. Hitler je postao veoma nestrpljiv:

„Pa, verujte mi daje tako! Ovo Vam govorim kao Austrijanac!”

Ja: „Ali, i ja sam Austrijanac!”

Hitler, prosto, nije hteo da prihvati moje predloge. Razume se da je neprestano imao pred očima krupne događaje na Istoku, na Ruskom frontu, kao i predstojeću invaziju na Zapadu, koju je sa sigurnošću očekivao početkom juna. Verovatno je tokom našeg razgovora mislio ovako: „Šta hoće sad taj Nojbaher sa svojom Srpskom federacijom? Čemu sve to? Prvo moram da pobedim, da Nemačka dobije rat, a posle toga sve će ostalo da dođe samo od sebe na svoje mesto!” Ova živahna debata trajala je skoro dva časa. I pored mojih upozorenja da vlada haos sa novčanicama u Crnoj Gori i Sandžaku (u optičaju su bile nemačke kreditne kartice, italijanske lire i srpski dinar), nisam uspeo da sprovedem zamisao, koju je Hitler, prirodno, odmah shvatio kao moj pokušaj da stvorim jedinstven novčani sistem za Srbiju, Crnu Goru i Sandžak, a time i privredni savez. U vezi s pitanjem režima Ante Pavelića u Hrvatskoj, Hitler mi je kazao sledeće: „Sa tim režimom već ću ja jednog

dana da raskrstim - ali zasad još ne!" Bitku sam izgubio. Moji predloži nisu bili prihvaćeni.

Kada sam se, na kraju razgovora, pozdravljao sa Hitlerom, izrazio sam mu žaljenje što ima tako loše borce, kao što sam, recimo, ja, jedan od njegovih saradnika.

Hitler: „Kako mislite da ste Vi slab borac?”

Ja: „Pokušao, sam na osnovu svojih dubokih i najboljih saznanja, da sprovedem moje ideje i da Vas ubedim u ispravnost mojih namera i u tome nisam uspeo!”

Hitler: „Vi ste tako dobar borac da ste me naterali, tokom našeg dvočasovnog razgovora, da se dobro oznojim!”

Ja: „Neuspeh me je slomio, uništio!”

Hitler: „Možda ću, nekom drugom prilikom, drugačije moći da presudim!”

Moja građanska hrabrost zaustavila se ovde. Da Hitleru otvoreno kažem daje već sada prekasno, nisam imao smelosti.

Kada smo se našli u kolima, Ribentropu sam kazao:

„Sada i sami vidite, da Vi, jednostavno, nemate sposobnog diplomatu!”

Ribentrop: „Nije tačno. Veoma ste se dobro držali, ali o ovom projektu više nikada ne smete da govorite!”

Ja: „Ja ću tu stvar ipak da ponovo stavim na dnevni red!”

Ribentrop: „Sta Vam pada na pamet! Hitler je tu stvar rešio!”

Ja: „Krenuću ponovo u Srbiju, da stvar ispitam. Posle toga, ponovo ću da podnesem molbu da se odobri plan, koga ja smatram ispravnim. Pa, ovo je, očevidno, i moj zadatak!”

Tokom grmljavina i huka velikih borbi, koje su besnele na Istočnom i Zapadnom frontu, ja, specijalni izaslanik Ministarstva spoljnih poslova za Balkan, sa svojim sitnim poslovima i problemima, dugo nisam mogao da dođem do reči.

Hteo bih da se još malo zadržim na upravo opisanom susretu sa Hitlerom, a posebno da govorim o jednoj Hitlerovoj izjavi, koja nije tema ove knjige. Hitler je, naime, govorio o predstojećoj invaziji na Zapadu:

„Očekujem invaziju početkom juna 1944. Verovatno će se odigrati u Normandiji. Mi smo spremni daje dočekamo. Nadam se da će do nje doći. Porazićemo invazione trupe. Potućićemo ih u roku od nekoliko dana. Ne! Biće nam potrebno svega nekoliko časova!”

Tokom razgovora nije bilo reči o tome da postoji mogućnost da istovremeno dođe do invazije u Normandiji i Norveškoj. Neprijateljska kontrapijunaža obavila je majstorski svoj posao, jer je uspela da ubedi sam nemački državni vrh, da postoji stvarna mogućnost da dode do invazije i u Norveškoj. Posledice po Nemačku bile su ozbiljne i teške, jer, kada je stvarno došlo do

invazije u Normandiji, sa područja Norveške nisu krenule nemačke trupe da bi pomogle pri odbrani Normandije.

Posle konferencije sa Hitlerom bio sam duboko potišten i osećao sam se kao oduzet. Bilo mi je jasno da je moj posao od sada osuđen i vezan za probleme koji sadrže malo zanimljivih detalja. Propao je moj pokušaj da dode do revizije nemačke politike na prostoru Balkana. Bio sam osuđen da se i dalje petljam sa svakodnevnim haosom i neredom, u kome nije postojala nijedna naša ideja kako da rešimo problem. Da li je moj plan bio dobar, ostalo je bez odgovora i ne može da se dokaže. Ali, bar je postojao plan. Da neko utvrđenje ne može da se napadne ako ne postoji plan, u to niko ne sumnja. Ali, i u politici je stanje nerešivo ako plana nema. Posle neuspeha prvo sam bio kao oduzet, a onda i ogorčen, tako da sam gre nego što sam napustio firerov glavni štab, jednom stalnom funkcioneru u Štabu kazao sledeće:

„Kažite mi, gde zaseda tajna komisija koja ima zadatak da utvrdi koje političke greške još nismo učinili!”

Funkcioner: „Šta time želite da kažete?”

Ja: „Tako nešto mora da postoji, jer inače ne bih mogao da sebi objasnim, kako nismo propustili da učinimo nijednu grešku!”

Moj sagovornik je požurio da što pre pobegne od mene.

Ovako, međutim, nisam mogao da razgovaram sa Nedićem, kome ponovo nosim praznu torbu, jer u razgovorima sa Hitlerom nisam postigao uspeh, nisam postigao ništa. Potpuno je razumljivo daje posle svega Nedić - a to je bilo u maju 1944 - počeo da sumnja u moju dobronamernost. Nije više verovao u iskrenost mojih namera i napora. Nalazio se u trajnom stanju depresije i gotovo svakodnevno pretio da će podneti ostavku na mesto predsednika vlade Srbije. Do sada sam uspevao da ga odvratim od te namere. Posle mog susreta sa Hitlerom u Obersalzburgu, ja sam ga ubeđivao da ostane na svom položaju, ali sam pri tom imao grižu savesti. Nedić je moje dosadašnje kontakte sa Glavnim štabom Draže Mihailovića pratio sa ljubomorom i nepoverenjem. On se bojao da se Nemačka sprema da zaigra na četničku kartu, a oni su bili njegovi protivnici. Kada je Nedić uvideo da nema ništa od toga da se ojača njegov položaj time što bi zabeležio uspehe na unutrašnjem i spoljnopoličkom planu, kako sam ja predlagao, onda je i sam počeo da traži kontakte sa četnicima. U vladu je uveo jednog Dražinog pristalicu, koji je došao na mesto ubijenog državnog sekretara Dordevića. Na ovaj način su uspostavljene službene veze sa Glavnim štabom Draže Mihailovića. O tim stvarima sam bio obavešten. Najzad, ja sam i sam nameravao da dode do toga i to tako što bih ojačao položaj Nedića, koji bi bio ovenčan uspehom. Sada su, međutim, u igri bili sasvim drugi motivi. Crvena armija napredovala je i približavala se granicama Srbije, Tito je postajao sve moćniji na čitavom jugoslovenskom prostoru, pa je u toj situaciji Nedić hteo da sebi osigura pozicije time što će da se poveže sa svojim jačim, nacionalističkim konkurentom,

sa Dražom. S druge strane, Mihailović je, takođe, bio potreban Nediću, premda ga nije ozbiljno uzimao kao budući faktori moći, ali se nadao da će uz njegovu pomoć da se dokopa nemačkog oružja, pre nego što započne povlačenje Vermahta iz Srbije. U avgustu 1944. došlo je do susreta Nedića i Draže Mihailovića. Oni su se sreli u prostoriji koja je bila potpuno zamračena. Na taj način, niko od njih dvojice nije mogao da dokaže da su se stvarno sreli. I ovo je tipično za balkanske metode zavere. Komunisti su pretili da će da zavladaju celom zemljom, i zato je Mihailović zahtevao od Nedića da mu pruži finansijsku pomoć, te da pokuša sve da bi od Nemaca dobio toliko oružja da može da naoruža pedeset hiljada svojih pristalica. Na taj bi se način Nedić iskupio kod četnika i boraca pokreta otpora, jer je prethodno godinama saradivao sa Nemcima. Tako, bi se stvorio zajednički antikomunistički front. Posle tog zahteva četnika, Nedić je došao kod mene i postavio mi spomenute zahteve, a pri tom je prećutao da se prethodno susreo sa Dražom. Ja sam ovu informaciju dobio preko četničkih kanala. Kada sam mu spomenuo susret sa Mihailovićem, ispričao mi je celu anegdotu o tome i dodao, pomalo rezervisano, da četničkog vođu nije video, te daje Mihailovića mogao da prepozna samo po glasu i dodao: „Čovek, međutim, može i da se prevvari !”

O Nedićevoj molbi informisao sam Glavni štab.

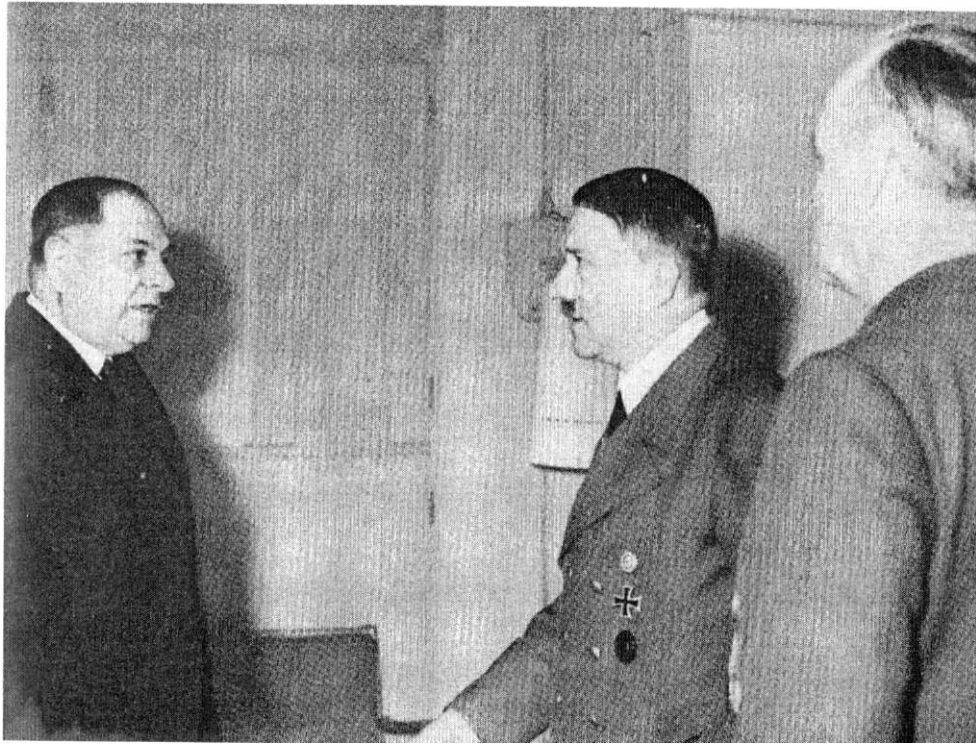
Došao je trenutak da govorim o mom odnosu prema tragičnoj ličnosti Draže Mihailovića. Dražin kontakt sa mnom bio je jedan od razloga zbog kojih mu je Vojni sud u Beogradu, u julu 1946, izrekao smrtnu kaznu.

Pukovnik jugoslovenskog Generalštaba, Draža Mihailović, započeo je borbu protiv okupatora odmah posle kapitulacije Jugoslovenske armije. U haosu koji je nastao posle upada nemačkih trupa i kapitulacije, našlo se dovoljno naoružanih ljudi sa kojima je jedan odlučan vođa mogao da započne gerilski rat. Draža Mihailović je u celoj zemlji odmah postao slavan junak srpskog otpora, koji se sa svojim četnicima vratio staroj balkanskoj tradiciji i time spasao čast nacije. Otvoreni komunistički otpor protiv okupatora započeo je tek 22. juna 1941, kada je Hitler napao Sovjetski Savez, a prestao je već krajem 1941, kada su nemačke jedinice ugušile komunistički ustanak u Srbiji. Posle toga, komunistički otpor je nastavljen na području Hrvatske (u Bosni i Hercegovini) i Crnoj Gori. U pogledu otpora, Srbija je od početka rata pa sve do povlačenja nemačkih trupa sa Balkana pretežno stajala pod znakom i prevlašću Draže Mihailovića. Ovu sliku, ovu činjenicu, ja sam uvek imao na umu. Zbog toga sam dugo potcenjivao vojnu snagu Tita, jer sam jugoslovensku situaciju procenjivao na osnovu stanja u Srbiji. Već sam govorio o odnosima Draže Mihailovića sa engleskim obaveštajnim oficirima. Kada sam preuzeo zadatak u Beogradu, njihovi odnosi su se nalazili u kritičnoj fazi. Englezi su zahtevali da Draža Mihailović protiv okupatora sprovedi vojne akcije i sabotaze, te da saraduje sa Titovim partizanima. Draža Mihailović je zamerio Englezima što pomažu partizane, koji su njegovi

smrtni neprijatelji i „danas i sutra". U pogledu zahteva za vođenje vojnih akcija i sabotaža, on ih je upozorio na to, da takve aktivnosti dovode do streljanja talaca i paljenja i uništavanja sela. Poslednji razgovor između Draže Mihailovića i engleskih oficira vodio se nedaleko od Užica. Nisu sedeli za zajedničkim stolom, nego odvojeno, svako za svojim. U novembru 1943. Englezi su napustili vodu četnika i njegove lokalne komandante. Jugoslovenska kraljevska izbeglička vlada bila je prisiljena da sve to nemo posmatra, nemoćna da spreči da kralj, pod pritiskom Saveznika, pređe na Titovu stranu.

Ova situacija bila je za Dražu Mihailovića opasna. Izgubio je podršku spoljnog faktora. Četnici su i ranije saradivali sa okupatorima protiv zajedničkog neprijatelja, protiv komunista, ali samo u pojedinim slučajevima i uvek u ograničenom, lokalnom okviru. Ovakvim političkim razvojem, kada su Englezi napustili četnike i potpuno prešli na stranu Tita, četnici su u još većoj meri bili gurnuti u naručje Nemaca, od kojih su još jedino mogli da se nadaju da će dobiti oružje i opremu. Uskoro posle otvorenog sukoba sa Englezima, nekoliko četničkih vojvoda obratilo se molbom nemačkom vojnom zapovedniku, s ciljem da zaključe pakt o nenapadanju. Samo se po sebi razume da sam ja dao pristanak, jer je to odgovaralo nemačkim interesima. Na taj način smo izbegli da se borimo na dva fronta, dakle, protiv četnika i partizana. U novembru 1943. zaključen je pakt Nemaca sa četničkim vojvodama: Kalabićem, Keserovićem, Lukačevićem i drugima. U ugovoru je stajalo, da će potpisnici pakta poštovati primirje, da se neće napadati, a od slučaja do slučaja će saradivati u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, protiv Titovih partizana. U tim razgovorima zahtevao sam od četnika da se obavežu da neće dirati Nedićeve ljude i njegove državne institucije. Sada su i četnici imali interes da, blagodareći ovom paktu, ne moraju da se bore na dva fronta, dakle, protiv Nemaca i partizana. Postojala je čak i mogućnost, da od Vermahta dobiju pomoć u borbi sa glavnim neprijateljem, sa partizanima. A iznad svega, četnici su se nadali da će uz pomoć ovog pakta doći u posed naoružanja, koje im je bilo potebno kada dode do konačnog obračuna sa Titom. Mi smo, prirodno, morali da računamo i sa tim da će četnici oružje koje prime od nas, u kasnijem razvoju događaja upotrebiti i protiv nas. Zbog toga je nemačka strana bila veoma oprezna u pružanju pomoći četnicima u oružju (u pitanju su uglavnom bili municija i sanitetski materijal). Četnici su dobili oružje samo u obimu koji je zahtevala neka zajednička, lokalna akcija. Nemački glavni štab, a posebno Hitler i njegova Vrhovna komanda Vermahta (OKW), gledali su na saradnju sa četnicima sa nelagodnošću i nepoverenjem.

Sam Draža Mihailović, međutim, uzdržavao se od svih takvih pregovora sa Nemicima i ostao je protivnik okupatoru i veran Saveznicima. U svojim šifrovanim porukama on je osuđivao svoje podređene komandante zbog takvog ponašanja i nazivao ih je „izdajicama". S druge strane, ja ne sumnjam u to da se on nadao da će od ovih „izdajica", koji su saradivali sa nemačkim

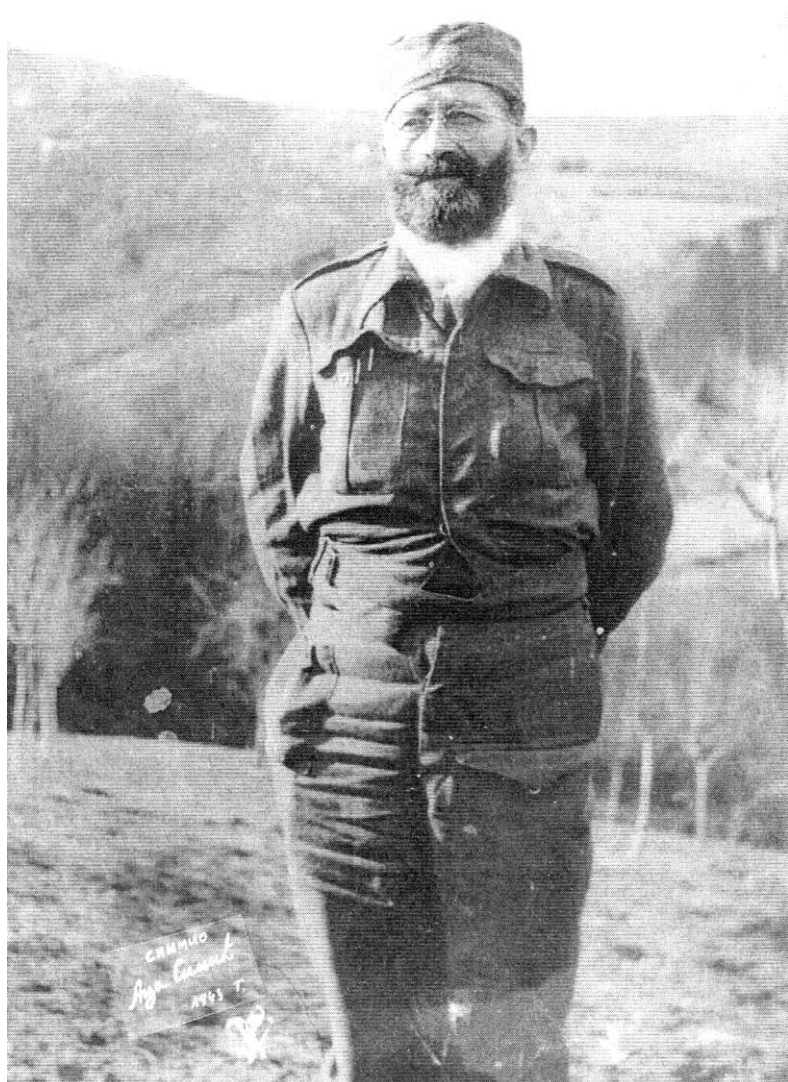
General-pukovnik Nedić - predsednik vlade na izgubljenom položaju. Njegova poseta Nemačkom glavnom štabu krajem avgusta 1943.

Gerilski borci u divljem kršu

Tito kao gost kod Njegove visosti cara Etiopije Haile Selasija I. u Adis Abebi, u decembru 1955.

Draža Mihailović. voda jednog od dva pokreta otpora u Jugoslaviji

Vermahtom, moći da dobije što je moguće više oružja. Šta se sve događalo u četničkom taboru, o tome sam bio veoma dobro informisan. Nemački Vermaht je na svim frontovima imao odlične specijaliste za dešifrovanje poruka. Tako su šifrovane poruke Draže Mihailović^ stizale i do mog radnog stola. Sem toga, stalno sam bio u vezi sa ministrom Aćimovićem, koji je bio politički izaslanik Draže Mihailovića u Beogradu, zatim sa posrednicima i kuririma, a bio sam i u direktnom kontaktu sa vođom četnika.

Politiku Draže Mihailovića nije bilo teško razumeti. On je bio impresioniran nemačkim vojnim podvizima. Pa ipak, sa sigurnošću je računao na to da će Nemačka izgubiti rat. Dovoljno sam čuo od pouzdanih izvora, koji su me obavestili o Dražinom stavu prema Rajhu. On je ostao neprijatelj okupatoru, koji je, zbog Titovog uspona, postao njegov neprijatelj broj dva. Saveznici su Dražu ostavili na cedilu, pa je zato pokušao da od Nemaca - koji su za njega sada bili samo neprijatelj broj dva - dobije što je moguće više oružja. Namera četničkog vode bila je ova: da se, kada započne nemačko povlačenje, bez borbe dokopa nemačkih strateških pozicija i da se na njima utvrdi. On se spremao za konačan obračun sa Titom, koji je trebalo da se vodi beskompromisno, na život ili smrt, a u pitanju je bila budućnost Jugoslavije. Dok su, dakle, Dražini podređeni komandanti tu i tamo saradivali sa Nemcima, on je sam nastavio da i dalje vodi propagandu protiv Nemaca. Ova politika bila je sasvim jasna i logična, što se same teorije tiče. U praksi, u svakodnevnom životu, međutim, ovako podvojeno držanje moralo je da šteti njegovom pokretu i da ga slabi, jer takva politika ne može lako da se razume i propagira. Srbima nije mogao glasno da kaže: „Nemojte da se mnogo brinete! Od glupih Nemaca ja hoću samo da uzmem oružje, kako bih uz pomoć njihovog oružja mogao da ih isteram iz zemlje!" Tako je Mihailović bio izigran od Tita, koji je zastupao stav da treba voditi beskompromisni rat na dva fronta: protiv okupatora i protiv četnika. Na taj načinje Titu pošlo za rukom da u svoju „narodnooslobodilačku armiju", koju su vodili komunisti regrutuje sve više i više boraca, čiji stav je bio antikomunistički.

U Beogradu, međutim, sve državne institucije su bile pune Dražinih pristalica, pa je tako i vođa četnika veoma dobro znao šta se tamo događa. Tako je Mihailović odmah bio obavešten o mojim nastojanjima da se promeni politika prema Srbiji i o mojoj borbi protiv streljanja taoca. Zbog toga je on, logično, morao da vidi u meni čoveka sa kojim može da vodi koristan razgovor. U njegovom taboru ja sam odmah dobio dobru ocenu. Tokom sukoba četnika sa Englezima, stiglo je do mene pitanje da li bih bio spreman da razgovaram sa Dražom Mihailovićem. Ovu sam molbu prosledio ministru spoljnih poslova Ribentropu, tražeći od njega da mi dozvoli da do takvog susreta dode. U principu, nije mi bilo zabranjeno da uspostavim kontakt. Ali, za vođenje razgovora morao sam da dobijem specijalnu dozvolu. Bilo mi je, međutim, zabranjeno da stupim na teren koji kontroliše Draža Mihailović.

Moja spremnost i želja da se sretnem sa njim bili su veliki, te sam uskoro morao da sam sebi priznam da je moj glavni motiv bio - radoznalost. Da se sretnem sa četničkim vodom, a da se prethodno ne izvrše potrebne pripreme, razgovor bi bio besmislen, i jedino bi doneo neugodnost i nepravilike za Dražu Mihailovića, jer bi dobio etiketu „kolaboratera“. Trebalo je susret dobro organizovati, kako bi bilo sigurno da će doneti senzacionalan rezultat. Verovatno je i sam Draža Mihailović tako razmišljao, pa zato, najzad, nije nikada ni došlo do našeg susreta. Ali, ostali smo u vezi preko naših posrednika. I jedna i druga strana bila je u tim kontaktima veoma oprezna. Jedan moj poverljiv čovek čak je tri puta bio u Dražinom glavnom štabu. Da ne bih bio suviše opširan, zadovoljiću se samo tvrdnjom da Draža Mihailović svoju politiku sve do kroja rata nije menjao. Tek početkom 1945, u vreme naših poslednjih borbi u Hrvatskoj, kada je povlačenje naših trupa sa tog prostora bilo samo pitanje dana, Draža Mihailović mi se obratio direktnom molbom - i to preko svojih poverljivih ljudi u Beču - da mu pružim pomoć u vezi sa naružanjem njegovih jedinica. Tokom nekoliko dana ja sam čak imao direktnu radio-vezu sa njegovim glavnim štabom u Bosni. Moj poverljiv čovek bio je poslednji put kod Draže u aprilu 1945. Američka vojna misija napustila je njegov štab, moguće, već u oktobru 1944. Draža Mihailović nije hteo da napusti borbu i zemlju kada je Vermaht počeo da se povlači sa teritorija Hrvatske. On se, verovatno, nadao, da će zapadni saveznici sprečiti da Tito potpuno zavlada Jugoslavijom. Titu je, međutim, veoma brzo uspelo da premosti prvu fazu, u kojoj su na nominalnu vlast delili sa Kraljevskim namesništvo i koalicijom vladom i da u Jugoslaviji uspostavi potpunu diktaturu Komunističke partije.

Nada Draže Mihailovića nije bila sasvim bez osnova. Tito je sam govorio u *Biografiji*, koju je autorizovao, o tim presudnim danima i zamerao je Staljinu da je Sovjetska Rusija postigla dogovor sa Velikom Britanijom i da su te dve zemlje podelile Balkan na svoje sfere uticaja. Ono što je Dražu Mihailovića posebno ohrabrilo u njegovoj nadi, bila je činjenica da je Američka vojna misija tako dugo ostala u njegovom glavnom štabu.

Dražo Mihailović pao je u Titove ruke tek u martu 1946. Tito je svoga protivnika hteo da zarobi živog. U tom smislu dao je stroge naredbe da ga ne ubiju. Iz autorizovanog opisa lova na Dražu Mihailovića, koji je dao Dedijer, proizlazi jasno, da je Rankoviću, Titovom šefu policije i obaveštajne službe, pošlo za rukom da ubaci svoje agente među najbliže saradnike četničkog vode. Ovi su ubedili Dražu Mihailovića da ne napušta zemlju, da se pouzda u Srbiju i da se sa ostacima svojih vojnih jedinica povuče u Srbiju. Draža Mihailović se iz Bosne probio ponovo u Srbiju, vodeći pri tom teške borbe u kojima su njegove trupe trpele velike gubitke, a njegovi redovi postajali sve manji i manji. U maju 1945, posle bitke na reci Sutjesci, ostalo mu je samo sto boraca. U bitkama koje su sledile, broj njegovih najvernijih vojnika spao

je na sedamnaest ljudi. Lov na vodu četnika se nastavio. Kada je ostao sa još svega četiri saradnika, sakrio se, posle svega, u jednu primitivnu jazbinu, rupčagu koja je prokišnjavala, nedaleko od mesta Višegrad, na granici Srbije i Bosne. Gladovao je i smrzavao se. Prsten njegovih progonitelja sve se više stezao oko njega. Skoro potpuno izgladneo, propao, jednog dana napustio je svoje skrovište i pokucao na vrata jedne seljačke kuće. U njoj su ga već čekali lovci na njegovu glavu: „Nije pružio nikakav otpor, jer se sve dogodilo takvom brzinom, daje shvatio tek onda, kada su mu već ruke bile vezane.”

Verujem da mu sva četvorica ljudi, koji su sa njim preživeli Golgotu, nisu ostali do kraja verni i pouzdani pratioci.

Bivši šef Američke vojne misije u Glavnom štabu Draže Mihailovića, pukovnik profesor Mekdovel (McDowell), uložio je veliki i iskren napor da spase Dražu Mihailovića. „Velika politika” je ovog borca za nacionalnu stvar ostavila na cedilu. Mekdovel je veoma dobro poznao ubedenja vode četnika. Američki piloti, koji su bili spasavani sa teritorija koje su kontrolisali četnici, nudili su se da dodu u Beograd kao svedoci na suđenju Draži, ali uzalud. Tito to nije prihvatio. Mekdovel je u Njujorku organizovao paralelni sudski proces, kako bi svog druga iz ratnih dana, sa kojim je toliko toga proživio, odbranio od optužbe daje počinio delo veleizdaje. I ja sam se tada ponudio - u to vreme su me internirale američke vlasti - da budem svedok u procesu Draži Mihailoviću. I ja sam ga hteo odbraniti od istih optužbi. Kako sam naveo u predgovoru, ja sam Jugoslovenima bio posuđen kao svedok. Moja izjava - koju sam dao u Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu, u Referatu o ratnim zločinima - odgovara u bitnim tačkama opisu koji, sam pružio u ovoj knjizi. To je razlog zbog koga je moja izjava bila neupotrebljiva za proces koji je za vlast u Beogradu bio od najveće propagandne važnosti. Ovde leži i objašnjenje zašto nisam bio pozvan kao svedok u procesu protiv Draže pred vojnim sudom.

Draža Mihailović streljan je u julu 1946. u Beogradu.

U avgustu 1944. imali smo jednu nestvarnu situaciju. Predstojao je upad Crvene armije u Rumuniju, koju više nisu branile nemačke trupe. Od Beograda do severne Mađarske protezao se prazan prostor. U Italiji je naša armija bila potisnuta na liniju Rimini-Firenca. Turska je 2. avgusta 1944. prekinula diplomatske odnose sa Nemačkom. Više nije moglo da bude ni govora o tome da se zadrži prostor oko Egejskog mora i Balkana. Napetost koja je tada vladala u Beogradu, mogla je da se i fizički oseti.

Kada sam pisao poglavlje o Grčkoj, spomenuo sam Balkansku konferenciju, koja je počela 22. avgusta 1944, u Hitlerovom glavnom štabu, u Istočnoj Pruskoj. Ta konferencija je trajala nekoliko dana. Tada je zaključeno da Nemačka evakuise svoje snage sa grčkih ostrva. Povlačenje sa grčkih ostrva pretvorilo se ubrzo u evakuaciju nemačkih trupa sa celog Balkana. Us-

koro su otpale Rumunija i Bugarska, koja je 8. septembra 1944. objavila rat Nemačkoj. Kada su učesnici konferencije ušli u sobu, u kojoj nas je očekivao Hitler, odmah me je pozdravio rečima: „Da Vam odmah na početku bude jasno, nema ništa od davanja oružja četnicima!" Ovo se odnosilo na moj izveštaj, sa zahtevom Draže Mihailovića upućenom Nediću. Predsednik vlade Srbije trebalo je da ubedi Nemce da isporuče oružje, kako bi mogao da naoruža 50 000 svojih pristalica. Hitleru sam odgovorio ovako: „Ja lično nisam dao podršku ovim zahtevima, bar ne u tom obimu. Za nas su bezopasni samo oni četnici koji nemaju nikakvih izgleda da dođu u dodir sa trupama zapadnih sila." Tako je započeo razgovor o Balkanu, a glavni sadržaj odnosio se na vojna pitanja. U to vreme na prostoru Srbije nije se nalazila nijedna nemačka borbena divizija, već samo jedan policijski bataljon, koji je bio i jedina naša naoružana jedinica. Ovo dovoljno karakteriše situaciju u Srbiji, u kojoj je vladao relativan mir. Bilo je predviđeno da u Srbiju dođe jedna divizija. Ona nije nikada stigla. Uskoro su naše trupe morale da na prostoru reke Morave stupe u borbu sa višestruko nadmoćnijim rusko-bugarskim jedinicama. Nemačke trupe sastojale su se od jedinica koje su stigle iz Grčke, kao i od jedne brdske divizije, koja je tada bila stacionirana u Bosni i služila je kao armijska rezerva.

Na spomenutoj konferenciji, Hitler mi se obratio i u vezi sa pitanjem Hrvatske:

„Kaše (Kasche, nemački poslanik u Zagrebu), izveštava da Poglavnik raspolaže sa preko devedeset odsto prihoda na porez u zemlji. A Vi mi sada kažete da Tito kontroliše najveći deo zemlje."

Ja: „Možda je u pitanju zamena bankovnih računa!"

Hitler se nasmejao: „Ja ću Vama nešto da kažem. Pozvaću Kašea i Vas u ovu sobu, između Vas dvojice razapeću kanap, a ja ću, za svaki slučaj, da napustim prostoriju!"

Godine 1947. poslanik Kaše bio je obešen u Zagrebu.

Posle spomenute konferencije o Balkanu, koja je održana u Glavnom štabu, mi - general-feldmaršal Fon Vajks, general-pukovnik Ler, njihova pratnja i ja - vratili smo se u Beograd, odnosno u Solun. U tom trenutku, zaposedanje Rumunije od Crvene armije bilo je u punom zamahu. Uskoro je sledila i okupacija Bugarske. Rusi su probili našu tanku liniju odbrane u Srbiji, te su upali u dolinu reke Morave i krenuli ka Beogradu. Severno od Dunava nije postojala nemačka odbrana. Rusi dugo nisu mogli da veruju, daje to zaista tako. Zato su neko vreme čekali, a onda su se prošetali do Pančeva i dalje, kroz jugoslovenski deo Banata, gde se nalazio samo mali broj nemačkih vojnih jedinica. Titovi partizani upali su u septembru 1944. u Srbiju i to na više mesta. Zapadni deo Srbije bio je potpuno nezaštićen. Tamo je bio stacioniran samo mali broj nemačkih policijskih jedinica, koje su, za-

jedno sa četnicima, tu i tamo još vodile borbe. Sa svih strana neprijatelj je krenuo ka Beogradu. U gradu je vladao mir. Mi smo sedeli u Beogradu ne na buretu baruta, nego smo se nalazili u njemu.

Kada hoću da se na ovom mestu, prisetim i oživim ove haotične događaje pred kraj rata, ostavlja me na cedilu i najbolja volja i memorija. Tako više ne mogu tačno da se setim kakva je bila priroda mog službenog putovanja, samo znam da sam se, 13. septembra 1944, preko Beča vratio u Beograd. Ovaj datum sam jednostavno zapamtio. Na bečkom aerodromu Aspern, zbog nekog čudnog propisa, nisu dozvolili mom avionu „hajkel 111“ da poleti pre šest ujutro. Kada smo već bili blizu aerodroma u Zemunu, pred našim avionom i ispod njega pojavili su se neprijateljski avioni, pa je top iz našeg aviona stupio u akciju. Sve se dogodilo daleko brže nego što sam ja u stanju da ispričam. Bila je reč o dva engleska aviona tipa „hariken“, koji su, očevidno, doleteli iz pravca Banja Luke, koja je već bila u rukama partizana. Ja sam bezbrižno, kao da živimo u mirnim vremenima, telefonski najavio naš dolazak, kada su nam „harikeni“ preprečili put. Posle napada sa boka, engleske mašine su nastavile da napadaju naš avion sa leđa. Na nas je pucano iz osam automatskih topova, a mi smo mogli da se branimo samo jednim mitraljezom, koga je „hajkel 111“ posedovao za slučaj da bude napadnut sa leđa. Naš pilot aviona, Hojzler, naglo je ustremio avion k zemlji i u brišućem letu preleteli smo iznad kukuruznih polja, a zatim je ponovo podigao avion prema nebu. Ja sam bio besan, jer nisam mogao da otvorim vrata moje kabine, kako bih mogao da dođem do našeg topa, koji je služio za bočnu, levu odbranu aviona. Dok sam tako pokušavao da otvorim vrata, jedna granata pogodila je upravo tu levu stranu našeg topa. Pogledao sam gore, gde se nalazio naš radio-vezista Krumenel (Krumenöhl), koji je posluživao mitraljez u gornjem delu aviona: kupola od pleksiglasa bila je izrešetana, pola lica i grudi radio-vezista bili su obliveni krvlju. Na sreću, to je bio kraj naše odiseje: jedan „hariken“ bio je oboren i video sam kako se, sav u oblaku dima, obrušava ka zemlji. Drugi „hariken“ je nestao sa horizonta. Krumenel, srećan mitraljezac, oteturao se, kao pijan, krvareći do kabine.

„Muškarci su zaista čudni. Upravo smo bili svedoci i učesnici jedne vazdušne bitke, a vi, muškarci, sve to posmatrate kao daje reč o nekoj dečjoj igri, kao da se ništa ne događa!“ kazala je moja sekretarica, gospođica Ličen, gledajući prema savetniku ambasade, dr Eberhard Riteru, koji je, takođe, bio sa nama u avionu.

„A još je neobičnije da ste se i Vi, gospođice Ličen, takođe tako ponašali i samo ste sve mirno posmatrali!“, odgovorio sam joj.

Posle nekoliko minuta sleteli smo na zemunski aerodrom. Ovde su na mene čekali moji saradnici, na čelu sa dr Junkerom, koji je vodio poslove mog beogradskog biroa. Mogli su da izbliza posmatraju pustolovinu njihovo-

vog šefa. Moj avion „hajkel 111" bio je pogođen sa pet granata. Posle svega, sledila je još jedna smešna scena. Naš radio-vezista Krumenel, koji je bio pogođen sa više šarpnela, odmah je bio prebačen u bolnicu, a ja sam krenuo u Beli dvor. Tu me je očekivao general-feldmaršal Fon Vajks sa svojim štabom. Kada sam ušao u salon, u susret mi je krenuo šef štaba, general Vinter, i pozdravio me ovim rečima:

„Da ste stigli pola časa ranije, videli biste nešto interesantno. Jedan „hajkel 111" upravo se spremao da se spusti na aerodrom Zemun, kada su ga napala dva neprijateljska lovačka aviona. Mi smo ovu vazдушnu bitku mogli veoma dobro da posmatramo..."

„Ja, takođe. To je, naime, bio moj „hajkel 111", odgovorio sam kratko. Retko sam kad u životu, sa tako malo reči, ostavio tako jak utisak.

General-feldmaršal Fon Vajks doživeo je malo pre toga sličnu pustolovinu i to nedaleko od Skoplja (Makedonija). Vazdušni prostor već je odavno prestao da pripada nama. Pa ipak, preko ovog vazdušnog prostora do Atine još su uvek leteli besmrtni avioni tipa „ju 52" nemačke „Lufthanze". Podvizi ovih civilnih pilota nisu nikada dobili zaslužen priznanje.

Kraj septembra 1944. Povlačenje naše Grupa E, armija sa područja Soluna bilo je u punom jeku. Ja sam avionom otišao u Budimpeštu. Hteo sam da se na licu mesta uverim u kakvom se stanju nalaze naše odbrambene linije. Bio sam gost našeg poslanika dr Fezenmajera. On mi je opisao stanje koje je, očigledno, bilo tako zamršeno, da nije moglo biti zamršenije. Da se ozbiljno pokuša braniti prostor Erdelja, s time se, očevidno, uopšte nije računalo. Sledećeg dana sam se vratio u Beograd. Već dugo je moja najveća briga bila da spasavam sve nemačke civile, koji su se nalazili na prostoru između ostrva Krit i Beograda. Pred očima sam neprestano imao primere Irana i Rumunije, gde su svi Nemci dospeli u zarobljeništvo. A mnogi Nemci su, takođe, doživeli istu sudbinu i u Bugarskoj. Hiljade Srba, koji su se osećali ugroženim od partizana, dobili su od našeg konzulata pasoše i bili su prebačeni u Nemačku. Jedna naredba Himlera, koji je bio odgovoran za pitanja Nemaca koji žive u drugim državama (folksdojčeri), sprečila je banatske Nemce da pobegnu dok je još bilo vremena. Nedugo zatim, njih je snašla zla sudbina, jer su doživeli katastrofu koja ih je zbrisala sa tog prostora. Početkom oktobra 1944. sa svih strana marširale su prema Beogradu ruske, bugarske i Titove, partizanske jedinice. Sav nemački ženski personal poslao sam iz Beograda - bilo je to krajem septembra 1944 - u Nemačku. Štab nemačke armije i nemačka policija napustili su Beograd 5. oktobra 1944. Ja sam se 6. oktobra 1944. oprostio sa poslednjom nemačkom kolonom automobila. U njoj su bili oni koji su radili u mom birou u Beogradu. Autokolona je krenula prema Sremu, ka Vukovaru (Hrvatska), predvodio ju je savetnik Poslanstva Brude. Ovdje je privremeno bilo sedište štaba naše armije. I ja sam se nalazio u auto-

koloni, kada smo prelazili Savski most iz Beograda u pravcu Zemuna. Nemačka specijalna jedinica bila je u tom trenutku zaposlena pripremanja tog mosta. Most je preživeo brojne napade američkih bombardera. Bio je oštećen, ali samo neznatno. Most je, takode, preživeo miniranje, koje su tako dobro pripremili nemački specijalci. Spasao ga je jedan običan srpski građanin, veteran iz Prvog svetskog rata. Slučajno je, sasvim neratnički, prolazio mostom, kada je primetio žicu koja je vodila do mosta i trebalo da ga digne u vazduh. Odjednom se prisetio slične avanturu iz Prvog svetskog rata: negde je pronašao makaze i njima presekao žicu. Ovim činom je stavio na kocku svoj život, jer su Nemci mogli da ga streljaju kao sabotera. Zbog toga dela on je kasnije proglašen narodnim herojem. Kada su most prešle poslednje nemačke jedinice, koje su učestvovala u uličnim borbama u Beogradu, nemački mineri je pritisnuo dugme, sa namerom da most digne u vazduh. Pokrio je uši rukama i očekivao da vidi kako most leti u vazduh. Ali, ništa se nije dogodilo. Prkosan most ostao je na svom mestu. Rusi su podigli pontonski most kod Zemuna.

Veliko uzbuđenje u Glavnom štabu naše armije za Srbiju! Stigla je naredba koja je bila skopčana sa mnogo rizika. Grupa specijalaca ponovo je dobila zadatak da se vrati na most i da ga uništi. Štitili su ih naša artiljerija i mitraljesci, koji su žestoko tukli po ruskim položajima koji su se nalazili kod mosta. Ponovo smo postavili eksploziv na Savski most i opet - bez uspeha. Naša jedinica vratila se sa mosta ka našim položajima, istovremeno besno pucajući po ruskim položajima. U toj akciji izgubili smo jedan laki top. Most je i dalje stajao na svom mestu.

Preko tog mosta ponovo sam prešao kada sam bio isporučen u Beograd, kao ratni zarobljenik. Za Savski most vezano je puno pustolovina: u trenutku kada sam ga prelazio čule su se sirene iz kolone koja je prelazila most. Saobraćaj je zaustavljen. Moćne, skupe limuzine prohujale su pored nas. U drugoj limuzini sedeo je čovek u belom odelu, okičen zlatnim epoletama, koji ostavlja utisak. „Gering“, bila je moja prva pomisao. Oficir Udbe, koji me je pratio, kao da je pogodio moje pitanje, odgovorio mi je sa strahopoštovanjem: „Ovo je bio drug Tito!“

TITO

Verujem da je čitalac tokom mog opisa razvoja događaja mogao da prati kako su rasli uticaj i moć tog čoveka, koji je zgrabio vlast u svoje ruke nakon evakuacije naših trupa sa Balkana. Titovi partizani su sa Crvenom armijom, u jesen 1944, upali u Srbiju. Naše povlačenje sa Balkana bilo je tada u punom jeku. Do tog trenutka, dakle, do jeseni 1944, odnosno tokom skoro tri godine, partizanski rat u Srbiji bio je gotovo beznačajan. Jedino na pro-

storu Leskovca, u južnoj Srbiji, tokom 1944. godine razvila se prilično jaka partizanska grupa, u kojoj su, takode, delovali i brojni bugarski dezerteri, koji su pobjegli iz bugarskih okupacionih trupa. I ta grupa, međutim, nije zabeležila sve do jeseni 1944. neke veće i značajnije napade na naše položaje. Sve do jeseni 1944. dominantna snaga u Srbiji je bio Draža Mihailović. Ništa bolje ne može da opiše stanje u Srbiji od činjenice daje krajem avgusta 1944. bila stacionirana samo jedna nemačka borbena jedinica i to jedan policijski bataljon, koji i nije bio kompletan u odnosu na brojno stanje. Ovome treba dodati nekoliko hiljada ljotićevih dobrovoljaca, koji su bili raspoređeni u više grupa. Oni su imali zadatak da osiguraju važne objekte. Veoma dobro mogu da se setim „karte gde su banditi aktivni“, koje je mesečno izdavao Glavni štab naše armije za Srbiju i to u sklopu izveštaja za potrebe Glavnog štaba. To je bila veoma upečatljiva karta. Na njoj su bili teritoriji označeni plavom i crvenom bojom, koje su kontrolisali gerilci. Plava boja označavala je područje koje je bilo pod kontrolom četnika i ona je u Srbiji višestruko nadmašivala crvenu, partizansku boju. Na teritoriju Hrvatske i Crne Gore stanje je bilo potpuno obrnuto. Tu su dominirale Titove snage. Plava gnezda za nas više nisu bila opasna. Zašto je bilo tako, na to pitanje već sam odgovorio. Crvena armija je u septembru 1944. umarširala u Rumuniju i Bugarsku, a bugarske trupe okrenule su oružje protiv nas. U tom momentu smo mogli da im suprotstavimo naše trupe, koje smo upravo povukli sa grčkog prostora i Bosne. Brojnost naših trupa i naoružanje bili su nedovoljni da se suprotstave novom rusko-bugarskom frontu, koji je otvoren u istočnoj Srbiji. Naš otpor neprijatelju, koji je bio višestruko nadmoćniji, nije mogao dugo da traje. U uličnim borbama po Beogradu učestvovali su i Titovi partizani. Za to vreme Draža se nalazio sa svojim glavnim snagama u Bosni. Četnici koji su se nalazili u Srbiji našli su se uklešteni između Crvene armije i Titovih partizana i bili su delom uništeni ili razoružani. Kako su svaki otpor i borba bili beznađni. većina četnika je napustila svoje vojne formacije. Nekoliko četničkih jedinica, koje su se borili protiv nemačkog Vermahta, bile su tretirane kao nepoželjni saveznici i bile su razoružane od Crvene armije ili partizana. Tako je Tito ostao pobednik i gospodar zemlje, u kojoj je tokom rata bilo toliko krvavih događaja.

Za ovu pobjedu on se borio ogorčeno i beskompromisno od 1941. godine. Niko mu je nije poklonio. Njegovi partizani borili su se fanatično i u borbama su pokazali spremnost da se žrtvuju i ginu. U brojnim borbama imali su velike i krvave gubitke, te su podneli nečuvane napore. Najveći deo boraca koji su 1941. godine započeli sa Titom borbu, nije bio među živima, jer su poginuli u borbama. I Tito se poslužio poznatom komunističkom tehnikom, vodeći politiku narodnog fronta. Ovu tehniku je primenio kada je stvarao Narodnooslobodilačku armiju u šumi, a takode i nakon prestanka borbi, kada se Komunistička partija dočepala vlasti u Jugoslaviji. Kada prosuđu-

jemo tok događaja u posleratnoj Jugoslaviji, odlučujuća je činjenica, koju uvek valja da imamo pred očima: Tito je - vodeći višegodišnje krvave borbe, sa svojom partizanskom armijom, koju su predvodili komunisti - postao ratna sila. Svešću o tome i ponosom bili su ispunjeni i on, a i njegove pristalice. Ovaj fakat je najvažniji kada treba da se objasni sukob između Moskve i Beograda. Do njega je došlo 1948. godine, a napetost između Moskve i Beograda započela je još tokom rata i sve se više zaoštravala, dok nije otvoreno izbila na površinu. Namera Kremlja je bila, da uz pomoć jedne rezolucije komunističkog Informbiroa maja 1948, samosvesnog vođu Komunističke partije Jugoslavije baci na kolena. Ovaj pokušaj je propao, jer je većina članova Komunističke partije Jugoslavije podržala svog legendarnog vođu. Posle toga započeo je višegodišnji hladni rat protiv vodstva KPJ, protiv otpadnika. To je bio rat koji je i u evropskim okvirima imao veliko političko značenje i on je položaj Tita ojačao kako u samoj zemlji, tako i u svetu. Jednom, godine 1949, u beogradskom zatvoru čuo sam razgovor između dvojice zatvorenike. Nacionalistički zaverenik kazao je jednom komunisti, koji se bio izjasnio za Moskvu: „Ja sam pokušao da pomognem u rušenju Titovog režima i sada sam protiv njega. Ali, još više sam protiv vas i spreman sam u toj borbi da podržim i Tita.“

Velika i teško shvatljiva Staljinova greška ležala je u ovoj proceni: on je Tita svrstao u istu grupu lutaka koje su bile na vlasti u satelitskim zemljama Istočne Evrope i Balkana. Ti ljudi došli su na vlast kao posledica gvozdеног pritiska Crvene armije i NKVD-a. Ovome treba dodati i drske i prljave trikove politike narodnog fronta, koju je komunistička manjina upotrebljavala kako bi mogla da uvede diktaturu. Tito nije dobio vlast u zemlji kao što je to, recimo, bio slučaj sa Rakošijem, u Mađarskoj, koji je upotrebio „taktiku mađarske salame“. Na osnovu definicije samog Rakošija, ova taktika sastojala se u ovome: pozicija protivnika „reže“ se na sitne komade, kao što se to radi sa salamom. Ono što on, međutim, nije kazao, je to, da „salama“ ostaje kod nekog trećeg, ko je veoma jak, dakle, kod prisutnih trupa Sovjetskog Saveza, koje se nalaze u Mađarskoj. Tito je tako ostao i preživeo, a Zapad je požurio da ga proglasi za salonskog komunistu, i time prhvatljivog za njih.

Kremlj, a pre njih i Nemački glavni štab, potcenili su ovog čoveka. Teza o uobičajnim balkanskim bandama dugo je prevladavala i u Glavnom štabu - i to iznad svega u redovima Vrhovne komande Vermahta - kada je bila reč o Titu. Himler, koji je bio informisan iz policijskih izvora, shvatio je da Tito prevashodno predstavlja politički problem. On je bio prvi koji je Hitlera upozorio na Tita. Himler mi je jednom kazao:

„To je neumoran borac. Bio bih srećan kad bi smo mi imali tuce ljudi ovakvog kova!“

Izveštajima koji su govorili o tome kako akcije likvidiranja Titove grupe dobro napreduju, Hitler je dugo verovao. Tek pred kraj rata postao je nepoverljiv prema tim informacijama. Godine 1944. Hitler mi je rekao: „Ha, opet ću da slušam priču kako smo zatvorili u обруч šest Titovih divizija. No, već znam kako će se stvar dalje razvijati: za nekoliko dana Tito će imati još samo tri divizije, zatim samo jednu, a kada mi najzad krenemo u akciju, onda ćemo u tom обручу naći samo nekoliko bosih i izmučenih Italijana i nekoliko bolesnih magaraca!" Partizansku diviziju ne valja mešati sa divizijom, kako je uobičajeno u vojnom rečniku. Partizanska divizija može da se sastoji od nekoliko stotina boraca, a i od nekoliko hiljada.

Ribentrop mi je u julu 1944. postavio ovo pitanje:

„Da li verujete da može da se pregovara sa Titom?"

Ja: „Ne!"

Ribentrop: „Mislite li daje on pravi komunista?"

Ja: „On je stoprocentni komunista koji je prošao moskovsku školu!"

Ribentrop: „To je, dakle, Vaše mišljenje?"

Jednu od najneobičnijih ocena borbene snage Titovih partizana čuo sam u novembru 1943, u Zagrebu, i to od mog kolege Kašea, koji je bio nemački poslanik u Hrvatskoj, kao i od državnog vode Hrvatske, poglavnika Ante Pavelića. Ijedan i drugi zastupali su sledeće mišljenje:

„Sa Titovom vojnom silom sada je gotovo. Njegova najveća snaga do sada su bili njegovi partizani, koji su bili u stanju da podnesu neverovatno naporne marševe. Sada, kada je kapitulirala Italija, partizani će se dokopati teškog naoružanja, koje je do juče pripadalo italijanskim divizijama. I ova činjenica znači da će partizanske trupe izgubiti pokretnost, koja je bila njihovo najopasnije oružje!"

Ja: „A šta ako Titu padne na pamet da maršira po šumama i gorama, a da pri tome ne vuče sa sobom tešku artiljeriju i tenkove?"

Ovim skromnim pitanjem nisam uspeo da moje sagovornike navedem da malo dublje razmisle o tom problemu. Sve što nije odgovaralo slici stvarnosti kakvu su oni želeli, jednostavno su odbijali da vide.

Kako sam već napomenuo, imam nameru da izveštavam samo o onome što sam lično doživeo. Zbog toga neću govoriti o partizanskim borbama koje su vodene na tlu Srbije pre nego što sam preuzeo dužnost u Beogradu, ili kasnije, u susednim zemljama. I ja sam sam, kako sam već kazao, potcenio vojnu snagu Tita, jer sam stvarnost merio stanjem u Srbiji. Njegovu državničku i propagandnu sposobnost verujem da sam bolje i objektivnije ocenio. Moje razumevanje i ocena situacije bili bi još precizniji i bolji da sam poznavao istoriju komunističkog pokreta u Jugoslaviji. Čovek uvek treba da veoma dobro zna kako je uopšte došlo do određene situacije, odnosno, kako se stvar odvijala u prošlosti, pa i do današnjeg dana.

Daje Tito vodio rat samo sa svojim komunistima, nikada ne bi mogao da igra tako značajnu ulogu. Tito je uspeo da u redove oslobodilačke armije primi mase koje nisu bile komunističke. Bit njegove propagande bila je sadržana u paroli da on vodi narodnooslobodilačku borbu. Ova propaganda bila je veoma lukava, pa je često uspevao da time pridobije i građanske i seljačke krugove, koji su verovali da će im ta vlast doneti političku sigurnost. Navešću samo nekoliko od hiljade primera.

Godine 1944. jednoga dana pojavili su se u nekom selu partizani, kako bi procenili vrednost mlina. Resili su da vodenicu unište, kako ne bi služila okupatoru, ali vlasnik mlina trebalo je da primi pravednu odštetu. Ovakav postupak ostavio je utisak na seljake. Kada su komunisti došli na vlast, posle 1944. godine, takav vlasnik nikada nije video odštetu za izgublenu imovinu!

Drugom prilikom naišao sam na nekoliko obešenih partizana. Na njima je visila tabla na kojoj je pisalo sledeće: „Mi smo izdali Tita, jer smo kralji i pljačkali!“ Tito je poznavao bolje nego bilo ko drugi značenje propagande i kako da se stvori povoljno mišljenje o njegovoj borbi. Njegovi partizani često su u svojim redovima imali i vojne sveštenike. Izuzetak su bile čisto komunističke jedinice, odnosno proleTERSKE brigade. U srpskim selima u Hrvatskoj koja su doživela ustaški teror, nakon što su partizani ušli u sela, dozvolili su sveštenicima da krste decu, a pravoslavna liturgija ponovo je oživela. U selima Srbije, posle upada partizanske armije, pojavili su se partizani koji su bili sveže obrijani, nosili su čiste uniforme i bili naoružani modernim oružjem. Pojavile su se i partizanke koje su nosile na uniformi minijature slike kralja Petra, a u nedelju su išle u crkvu, na službu. „Pa ti partizani i nisu tako strašni“, komentarisali su inače po prirodi nepoverljivi seljaci.

Najbolja propaganda je uvek ona kada propagandista uspe da nasmeje publiku kojoj se obraća. Nemačke vlasti objavile su plakat na kome je stajalo da će biti nagrađen sa 100 000 zlatnih nemačkih maraka onaj ko preda Tita, živog ili mrtvog, nemačkim vlastima. Kao odgovor na ovu nemačku ponudu, u Hrvatskoj je objavljen partizanski plakat, koji obećava nagradu od 50 kuna (a to je odgovaralo vrednosti od dve ili tri nemačke marke) onome ko preda partizanima, živog ili mrtvog, poglavnika Hrvatske Antu Pavelića.

Verujem da sam posmatrajući stvari izbliza došao do interesantnog otkrića: jedan pokret može da raste tako dugo dok poseduje sposobnost da kao oružje upotrebljava i humor. Kada se jednom dokopaju vlasti, onda postaju najopasniji protivnici humora. Svaka vlast se, naime, shvata savršeno ozbiljno i zato moćnici postaju savršeno smešni.

Od kraja 1943. postojao je na prostoru Hrvatske stalni kontakt između Štaba nemačkog generala u Hrvatskoj Glaise-Horstenau (Glaise-Horstenau) i hrvatskog štaba Titovih partizana. Praktičan rezultat tih razgovora bila je razmena zarobljenika, a posebno ranjenika. Do razmene je došlo u više nav-

rata. Godine 1944. bilo je trenutaka kada je partizanima izgledalo da im je okupator daleko manje opasan nego Saveznici, koji bi se, ako se iskrcaju na Balkan, verovatno teško pomirili sa tim da komunisti odnesu potpunu pobjedu. Partizani su tada vodili borbe na nekoliko odlučujućih frontova i našli su se u nezavidnoj situaciji. Možda su iz taktičkih razloga sklapali dogovore sa Nemcima, kako bi, pre svega, dobili na vremenu, ali pri tom nisu nikada gubili iz vida svoj glavni cilj - osvajanje potpune vlasti u Jugoslaviji. Isto tako, nema govora o tome da je Tito ozbiljno shvatao sklapanje ugovora sa Nemcima. Ta saradnja mu je služila samo taktički, u određenom trenutku. Dugoročno, on je razmišljao o svojoj istorijskoj ulozi i legendi i pazio je, kada je saradivao sa Nemcima, da se ne kompromituje. Isto tako, ne postoji sumnja u to daje maršal Jugoslavije ostao komunista. Sa gledišta svetskog komunizma iz Moskve, titoisti su otpadnici i sektaši. Ali, i kao sektaši, oni ipak nisu prestali da budu komunisti. I pripadnici hrišćanskih sekta nisu prestali da budu hrišćani. Promenile su se samo metode, ali ne i ciljevi. Marksisti-lenjinisti Titove komunističke partije kritikuju državno-kapitalističku birokratsku liniju Staljina i stalinista. Tito je sebi uzeo za pravo da govori kao komunista, ali i da zagovara nacionalnu autonomiju, a to Moskva svojim satelitima do danas ne želi ili ne može da prizna, jer se to protivi interesima i ciljevima svetske revolucije. Kada Moskva govori daje Tito postao saveznik kapitalističkom Zapadu, to ne odgovara istini već je to propaganda. Kada Zapad predstavlja Tita kao saveznika, onda je tu reč o iluziji. Sve ovo govori o tome da Tito poseduje priličnu meru državničkog dara, kada mu je uspelo da zauzme tako važno mesto a da to bude veoma korisno za njegovu zemlju. Ovo Titu polazi za rukom od 1948. godine do danas. Tito je preživio rat, građanski rat i krize koje su potresle njegovu zemlju. Do današnjeg dana Tito nosi na svojim grudima jedinu zaštitnu, pancir košulju, koja, kao revolucionara, može da ga sačuva od besa i nezadovoljstva njegovih savremenika: ova zaštita se zove - uspeh.

Šest i po godina proveo sam u Titovoj Jugoslaviji u zatvoru. Činjenica da sam ovu zemlju napustio 21. novembra 1952. i to kao živ čovek, ostaje za mene najupečatljivije sećane na maršala Tita.

SUSRETI

O tragičnom liku general-pukovnika Nedića već sam mnogo pisao. Pa ipak, osećam potrebu da kažem još nekoliko reči, kako bih bolje i jasnije osvetlio njegovo mesto u istoriji Srbije. Još uvek se njegova uloga prikazuje iskrivljeno i u pogrešnom svetlu. Dosadna i neinteligentna propaganda još ga opisuje kao kvislinga. Njegova uloga može da se uporedi samo sa istorijskim ličnostima i ravna je vojničkim zaslugama Hindenburga, Petena (Pétain), Rumuna Antoneskua, Grka Colakoglua i Finca Manerhajma. U trenucima ve-

like nesreće jedne nacije desi se da na horizontu nema državnika koji uživa poverenje najvećeg dela stanovništva. Tada se čuju jauci i povici: „Spašavaj nas!“ Narod se tada obično obraća zaslužnim, priznatim i uglednim vojnicima. I general Ajzenahuer je takode bio pozvan - s obzirom na užasnu mogućnost atomskog rata koji bi uništio svet - da stane na čelo najjačeg naroda na kugli zemaljskoj. Nedića su nagovorili njegovi prijatelji da stane na čelo srpske vlade. To je bilo godine 1941, kada je izbio komunistički ustanak u Srbiji. Taj događaj je pretio da izazove građanski rat. Ova opasnost ga je prisilila, kao ubeđenog antikomunistu, da saraduje sa okupatorom. On je svim svojim srcem i dušom bio srpski nacionalista. U njegovom birou na zidu je visila slika kralja, čija izbeglička vlada je predstavljala za Nemačku neprijateljsku silu. Nemačka propaganda, koja je bila dosadna, neprestano se izrugivavala sa njim kao sa „kraljem-dečakom“. Simbol napaćenog naroda predstavljala je druga slika, koja je prikazivala, sa okrutnom realnošću, ženu koja je razapeta na krstu. Ta žena predstavljala je majku Srbiju. Sve ovo nije nikako moglo da znači za Nemce koji su ga posećivali, da Nedić obožava okupatore i da prema njima gaji simpatije.

Nedić je od Nemaca stalno doživljavao razočarenja i bio je ogorčen njihovim postupcima. On je neprestano hteo da podnese ostavku na položaj predsednika vlade. Ali, nije bio jaka ličnost i uvek je dozvolio da ga odvrate od te namere. Poznavao sam ga lično. Sa njim sam vodio bezbrojne razgovore i poznajem ga dovoljno dobro da bih mogao da kažem koji su bili njegovi glavni motivi da se politički angažuje. Prvo, bio je neprijatelj komunizma. Drugo, nadao se, da će, ako pristane na saradnju sa okupatorom, olakšati zlu sudbinu Srba i poboljšati njihov položaj. Ovome valja dodati i razumljivu ambiciju starog generala, u nesreći koja je zadesila zemlju, da se istakne kao zaštitinik dinastije Karadorđević i borac protiv komunizma. Nedić nije bio državnik, a ni državni činovnik ili ekonomista. Poslao mi je stotine pisama u kojima se žali na stradanje Srba u Hrvatskoj, u Albaniji, u bugarskoj okupacionoj zoni, u Mađarskoj i na području koje je okupirala Nemačka. Bio je neumoran u protestima i tužbama, i ja mogu da potvrdim i da mu odam priznanje da je u tim intervencijama mnogo puta i uspeo: kaznene mere nisu bile izvršene sa takvom strogošću kako je bilo planirano, ili mu je čak pošlo za rukom da ispravi nepravdu. Dugo sam ja bio njegova poslednja nada. Dovoljno sam podrobno opisao kako je došlo do toga da gaje i ta poslednja nada razočarala. Ja sam, međutim, morao da se držim diplomatskih pravila, koja moraju da se poštuju. Nisam, dakle, mogao da se kod Nedića žalim na moju vladu. Na kraju, on je, razočaran i ogorčen, počeo da sumnja i u mene, u moje iskrene namere. Više nije verovao da nastojim svim silama da dode do preokreta u nemačkoj politici prema Srbiji. Nedićev položaj nije bio lak. On je morao da ide mukotrpnim putem saradnje sa okupatorom. Nje-

gov položaj mogao je da se donekle olakša time da mu se omogući da postigne bar neke uspehe u spoljnoj i unutrašnjoj politici.

Kada se našao u emigraciji, u Kicbielu (Kitzbühel), u Tirolu, kao predsednik izbegličke vlade, odbio je da pruži podršku tome da se nastavi sa otporom. Nedić je to obrazložio veoma čestito i razumno ovim argumentima: svaki pokušaj da se ohrabri i podrži nastavak borbe srpskih nacionalista protiv Tita, neodgovoran je. Situacija je beznadežna. On je držao do spoljašnjih formi: kada je službeno potvrđena Hitlerova smrt, posetio me je da mi izrazi saučešće i to u trenutku kada su Nemci na svim frontovima doživljavali opštu katastrofu.

Nedić je bio potpuno nesebična osoba i nije posedovao nikakvo imanje ili bogatstvo. U Beogradu je stanovao kod svog brata Milutina Nedića, koji je, takode, bio general. Politički su bili istomišljenici.

Poznato mi je da je žena njegovog brata, njegova svastika, prodala zlato i nakit kako bi mogli da prežive teške ratne godine. Ziveli su veoma skromno. Njegov brat i svastika, posle sloma Nemačke 1945. godine, izvršili su samoubistvo u Tirolu. Milana Nedića su po završetku rata internirale američke vojne vlasti. U februaru 1946. Amerikanci su ga „posudili“ Titu, kako bi mogao da se kao svedok pojavi na suđenju Draži Mihailoviću. Više se nije vratio. Za korpulentnog čoveka skok sa trećeg sprata zatvorske zgrade bio je dovoljno visok. Od toga je umro.

Isto tako, ni i o ličnosti Draže Mihailovića ne mogu da kažem ništa više od onoga što sam već rekao. On je veoma cenio moju borbu da se prestane sa streljanjem taoca u Srbiji. Jednom sam primio poziv da dođem, nedaleko od Topole, na degustaciju vina. U tom trenutku nisam bio u Srbiji. Jedan moj saradnik odgovorio im je da verovatno neću doći, jer je to četničko područje i niko ne može da pruži potpunu garanciju za bezbednost gospodina specijalnog izaslanika za Balkan. Ovaj odgovor otišao je preko četničkog vojvode Kalabića, Mihailoviću. Draža je, takode preko Kalabića, poslao sledeći odgovor:

„Mi znamo koliko srpske krvi dugujemo Nojbaheru. Zato će on, na području u kome ja komandujem, putovati ne kao ministar, nego kao princ. Ako Nojbaher želi, staviću mu na raspolaganje, kao telesnu gardu, konjicu, a biće obučeni u srpsku narodnu nošnju!“

Saznao sam i za ovaj slučaj: jedna neprijateljska obaveštajna služba preduzela je korake da me likvidira. Draža Mihailović je protestovao protiv tog plana. Bilo je to godine 1944. Kod Draže se još nalazila Američka vojna misija. Preko njih on je bio odlično obavešten o stanju na svetskim ratištima. Draža je, dakle, sigurno znao da evakuacija nemačkih trupa uskoro predstoji i daje u pitanju najviše nekoliko meseci. Tada je mislio samo na jednu stvar: kako da se bez borbe dokopa strateški ključnih mesta u zemlji, koja su se još nalazila u nemačkim rukama.

Način na koji je Draža bio ostavljen na cedilu od svojih ranijih prijatelja sa Zapada, koji su, prethodno, godinama po čitavom svetu širili njegovu ratničku slavu, učinio je da je njegova propast postala tragedija. Dugoročno gledajući, Zapad neće moći da se beskonačno poziva na Dražinu „saradnju sa neprijateljem“. Taj argument je jeftin i neistinit i zato ga treba odbaciti.

U novembru 1943. doznao sam da je u Beogradu uhapšen jugoslovenski kapetan po imenu Pavle Đurišić. Sa nekoliko svojih drugova uspeo je da pobegne iz zarobljeničkog logora, koji se nalazio u Poljskoj, i do Beograda su stigli - peške. Takođe sam dobio informaciju da je ovaj oficir u kratkotrajnom nemačko-jugoslovenskom ratu primio naveće priznanje za pokazanu hrabrost. Nakon kapitulacije, postao je četnički vojvoda u Crnoj Gori. Prvo se borio protiv Italijana. Kasnije je vojevao sa nemačkim i italijanskim jedinicama protiv komunista. U svojoj rodnoj Crnoj Gori postao je slavan zbog majstorstva u vođenju gerilske borbe, pri čemu je pokazao veliku dosetljivost i avanturistički duh. Glavnina njegovih trupa sastojala se uglavnom od boraca koji su sa komunistima imali da poravnaju račune u pogledu krvne osvete. Posle nemačke i italijanske ofanzive protiv partizana, koja se odvijala pod nazivom „Vajs“, Pavle Đurišića i njegove ljude su razoružali Nemci i poslali ih zarobljeništvo. Meni se postupak Nemaca nije dopao. Na moju intervenciju, Pavle Đurišić bio je oslobođen. Pre nego što je krenuo u svoju Crnu Goru, sredio sam da dođe u moju kancelariju. Hteo sam, prosto, da upoznam tog interesantnog čoveka. U moju kancelariju ušao je mlad, snažan čovek srednje visine, na kome su se videli znaci napora koje je podneo prilikom nedavnog bega iz poljskog logora. Videlo se da već dugo nije bio kod frizera. Seo je na ponuđenu stolicu i posmatrao me mirno svojim velikim tamnim očima. To je, dakle, bio ratni heroj Pavle Đurišić. Obratio sam mu se ovim rečima:

„Gospodine kapetane, poznat mi je vaš slučaj. Vama je na nezakonit način bilo oduzeto oružje i bili ste zarobljeni. Veoma dobro znam da ste Vi srpski i crnogorski nacionalista i da se niste borili za nas. Znam veoma dobro da se Vi nikada nećete boriti za Nemačku, ako uopšte želite da nastavite borbu. Sve zavisi od Vas. Vi ste sada slobodan čovek i možete da idete kuda god hoćete.“

Pavle Đurišić bio je vidno uzbuđen i iznenađen i odmah mi je kazao sledeće:

„Ako ste oslobodili mene, onda Vas ja molim da pustite na slobodu i moje drugove, koji su imali hrabrosti da beže sa mnom!“

Ja: „Podneću molbu da se i to uradi.“

Đurišić: „A da li bi ste mogli da oslobodite i šest stotina boraca koji su bili sa mnom razoružani. Boljih boraca od njih nema u Crnoj Gori.“

Ja: „Za ovu stvar je odgovorna Vrhovna komanda Nemačke armije. Ja ću i u vezi s tim pitanjem da napišem molbu.“

Đurišić: „Da li bih mogao da posetim Nedića?”

Ja: „Možete da posetite koga god želite, jer Vi ste sada slobodan čovek. Nastavite li, međutim, da se borite protiv nas, tada sam ja kompromitovan. U tom slučaju, biću toliko kompromitovan da nikada više neću moći da oslobodim ljude, recimo, kao što ste Vi, iz slične situacije.”

Đurišić: „Nudim moju porodicu, kao taoce!”

Ja: „Blгодарim na ponudi, ali ja sam protiv uzimanja taoća. Vašoj porodici šaljem pozdrave sa najboljim željama! I na kraju, imam još nešto da kažem. U ovom građanskom ratu Vi ste uništili više muslimanskih sela. Možete li mi obećati da ćete obustaviti rat protiv muslimana? Vaš stav je anahronizam, koji potiče još iz proteklih vekova, kada su se vodile borbe sa Turcima. Pa, ti muslimani su takode Srbi!”

Đurišić: „Koje musliman, taj nije više Srbin! Mogu da Vam, međutim, obećam, da ih više neću dirati.”

Već nekoliko nedelja posle ovog našeg razgovora. Pavle Đurišić prikupio je nekoliko hiljada boraca. Mladi ljudi su obožavali slavnog gerilskog vođu i masovno su mu prilazili. Od nemačkog Vermahta nije imao veliku podršku. U decembru 1943. njegove trupe pretrpele su velike gubitke u borbama sa partizanima, koje je dobro vodio Peko Dapčević. Đurišić je nastavio da se bori u Crnoj Gori sve do evakuacije nemačkih trupa sa tog prostora. U toku vojnih operacija on je uvek išao prvi, ispred svojih vojnika: u ruci je držao štap. za pojasom je nosio pištolj, izgledalo je da ga se pucnjava, koja je besnela pred njim, uopšte ne tiče. Uskoro je nastala legenda da ga metak neće, odnosno da je neranjiv, što mu je donelo još veću popularnost, a mladi ljudi su još više hrlili u njegove redove. Jedan Albanac, koji je zbog krvne osвете pucao u Đurišića. demantovao je tu legendu: on je pucao u prsa četničkom vojvodi, koji se brzo oporavio od rane koja mu je probila pluća. Dobro poznajem cnogorsku junačku literaturu i zbog toga, početkom 1944. nisam propustio da mu. preko savetnika Nemačke ambasade Kramarca, čestitam na junačkoj rani. Ne želim da me čitalac pogrešno razume. Takva čestitka ne odnosi se na činjenicu da rana nije bila smrtonosna. Čestitka se odnosi samo na junačku činjenicu daje ranu zadobio u borbi. On je bio opasan nemački saveznik. Meni je uvek bilo savršeno jasno da bismo mi za Pavia Đurišića, u slučaju invazije zapadnih sila na Balkan, ponovo postali njegov najveći neprijatelj. Kada je započelo povlačenje nemačkih trupa iz Crne Gore, Pavle Đurišić je krenuo sa njima. Tokom napornih marševa po planinskom terenu, tokom operacije povlačenja prolazili smo i kroz područja koja su kontrolisali partizani. Njegove trupe vodile su borbu sa partizanima i time nemačkim trupama olakšale evakuaciju sa tog prostora. Kasnije je Pavle Đurišić sklopio ugovor sa ustaškim trupama Ante Pavelića, da bi mogao da prođe sa svojim jedinicama kroz Hrvatsku i Istru. Tamo su se već nalazile i druge četničke jedinice, kao i Ljotićevi dobrovoljci. Ustaše, za koje su do po-

slednjeg trenutka glavni neprijatelj ostali pravoslavni Srbi, nisu ispoštovali dogovor, postavili su mu zasedu i pobili jedan deo njegovog odreda. Svi četnički oficiri bili su uhvaćeni i ubijeni. Pavle Đurišić bio je, zajedno sa nekoliko svojih drugova, spaljen. On je bio pravi Crnogorac iz prošlog veka. Politika ga nije interesovala, a do političara nije mnogo držao. Njegovo zanimanje, njegov poziv bio je: uvek i dan i noć, da bude junak Crne Gore. On je vodio krvav gerilski rat protiv partizana. Ali, i kod mnogih partizana je takode, postojala ista želja i to uprkos svoj komunističkoj ideologiji. U toj crnogorskoj herojskoj tradiciji, dok je besneo okrutan građanski rat, uništeni su mnogi mladi životi.

U novembru 1944. stigao sam u Beč. Saznao sam da se u jednoj bolnici u Dahau nalaze patrijarh Srpske pravoslavne crkve, Gavriilo i mitropolit Nikolaj Velimirović. Ja sam alarmirao vlast. Obojica visokih dostojanstvenika SPC bila su tokom rata internirani u jednom manastiru u Banatu. Prilikom povlačenja nemačke policije, njih dvojica su takode odvedeni iz manastira i prebaćeni u Nemačku. Konačno su bili smešteni u bolnicu, u Dahau. Kaltenbruner još nije znao da su oni opet internirani. Kada je za to čuo od mene, bio je spreman da obojicu crkvenih dostojanstvenika na moj zahtev odmah oslobodi, i da im se odredi mesto boravka u nekom gradu u Bavarskoj. Kasnije sam zahtevao da im se u Nemačkoj da puna sloboda kretanja. I ovo je, takode, bilo odobreno. Tako su patrijarh Gavriilo i mitropolit Nikolaj Velimirović stigli u Beč. Tamo se nalazila brojna srpska kolonija, uglavnom izbeglice, koji su sa radošću pozdravili patrijarha i mitropolita. Gavriilo je bio imponantna, upečatljiva ličnost, Crnogorac, rodom iz Kolašina. Njega su deca u Bavarskoj, zbog njegove duge brade, pozdravljali kao svetog Nikolu, koga poznaju iz dečjih bajki. Gavriilo i Nikolaj osećali su se veoma dobro u bavarskom selu. Okruženi prijatnim ljudima, bili su duboko impresionirani činjenicom da u Nemačkoj živi tako mnogo religioznih ljudi. Patrijarh i mitropolit posebno su bili dirnuti načinom kako Nemci slave Božić uz božićnu jelku, uključujući i predivnu, besmrtnu božićnu pesmu *Spokojna noć, sveta noć (Stille Nacht, heilige Nacht)*. Obojica su iskreno izjavila, da su o nemačkom narodu do sada imali sasvim drugačiju predstavu. Nikolaj je bio jedan od vodećih pravoslavnih teologa, veliki propovednik, koji je imao široko obrazovanje. On je, takode, bio oštar politički borac hrišćanskog sveta, koji je već odavno bio poznat u Engleskoj i Americi. Njegov bes protiv Darvina, Marksa i Ničea nije imao granice. Tada bi iz njegovih crnih očiju počinjale da sevuju munje i varnice. Sa obojicom dostojanstvenika srpske crkve imao sam dobre lične odnose. Pred kraj rata smo se viđali u protivvazdušnim skloništim, podrumima bečkih hotela „Imperijal“ i „Bristol“, kako bi se zaštitili od kiše američkih bombi - svaka je bila teška po hiljadu kilograma - koje su padale po centru grada. U sećanju mi je naročito ostalo bombardovanje Beča 12. marta 1945. Tada je uništena svetski čuvena Bečka opera. Bombe su

pljuštale oko hotela „Bristol“, a u podrumu tog hotela sedeli smo Nikolaj i ja i vodili filozofske razgovore. Tema nam je bio francuski mislilac Paskal i njegovo delo *Misli (Pensées)*. S vremena na vreme, teške eksplozije potresle su naš podrum i punile ga prašinom. U tom trenutku ja bih ustao i kazao nekoliko reči, kako bih umirio i ohrabrio brojnu decu i žene, koji su bili sa nama u skloništu. Istovremeno bi se u svoj svojoj veličini uspravio srpski patrijarh sa dugom, belom bradom i zlatnim velikim krstom obešenim o grudi, koji je do tada sedeo pored mene. Podigao je ruku u pravcu ljudi, koji su bili uplašeni i plakali su. Boljeg čoveka i veću pomoć u borbi protiv panike ne bih mogao da nađem. Posle svega nekoliko sekundi, u podrumu je opet vladao mir.

Gavrilo i Nikolaj su u političkim aktivnostima pokazali najveću uzdržanost. Do njih je stigao poziv Srba, koji su se našli u Istri, da ih posete. To su oni i uradili. Bio je to april 1945. Hitler je jedva dozvolio da do te posete dođe. On se, naime, bojao, da bi ove dve važne ličnosti neko mogao da kidnapuje. Hitler je stoga insistirao da i ja putujem sa njima. Dogovorili smo se da se nađemo u Koruškoj, kod jezera Werter (Wörther). Nisam mogao da stignem na vreme, pa su oni krenuli bez mene, jer su ih Srbi iz pratnje neprestano požurivali da se već jednom krene. Ja sam ih ipak sustigao, a patrijarh i mitropolit su mi se izvinili, jer me nisu, kako je bilo dogovoreno, čekali. Oni nisu znali da sam ja preuzeo punu odgovornost za njihovu bezbednost tokom čitavog puta. Ratna područja su zamišljali sasvim drugačije. Osećali su da su politički veoma eksponirani i zbog toga meta mnogima, pa su tražili da se što pre vratimo u Austriju. Od Gavrila i Nikolaja sam se rastao u Kicbilu. Ja sam ubrzo bio interniran, a Gavrilo se vratio u Beograd i bio je i dalje poglavar SPC. Pre nekoliko godina je umro. Nikolaj je emigrirao u Ameriku, gde je, kao veliki govornik, započeo krstaški rat protiv Tita i njegove vlasti. Boriti se protiv Tita, međutim, na Zapadu je već pre mnogo godina prestalo da bude moda. Nikolaj, zakleti protivnik svih modernih „izama“, morao je da se suoči sa jednim moćnim „izmom“, sa političkim realizmom. A on se interesuje samo za krstaše koji mogu da se legitimišu time što poseduju odgovarajući broj tenkovskih divizija. Ako to nemaju, onda im je u hrišćanskom svetu obezbeđen jedino uspeh koji se zove poštovanje i pažnja.

RASTANAK

Dve zgrade u Beogradu, koje su bile sedište mog biroa, kao i mojih saradnika, 6. oktobra 1944. bile su napuštene, a u dvorištu zgrade osećao se miris spaljenih službenih spisa i dokumenata. U Beogradu, na Kalemegdanu - u staroj turskoj tvrđavi, koja je u svoje vreme bila moćna i neosvojiva - još se nalazio general Felber, koji je bio poslednji nemački komandant grada. On se

pripremao za bezizglednu borbu, do koje ipak nije došlo. I on je, takode, u posljednjem trenutaku primio naredbu kojom mu je dozvoljeno da se povuče. Poslednji nemački vojnici, koji su učestvovali u uličnim borbama, 18. oktobra 1944. napustili su Beograd. Nedić je sa većinom svojih ministara još pre mene napustio Beograd i stigao je u Beč. Uspeo sam da od Nemačkog glavnog štaba dobijem odobrenje da u Gracu može da nađe utočište i nekoliko hiljada ljotićevih dobrovoljaca. Odatle su, malo kasnije, otišli u Istru. Oni su se od 1941. godine borili za Nedića, a protiv četnika i partizana. Da su ostali u zemlji, sigurno bi bili ubijeni.

Mojim avionom „hajnel 111" po poslednji put sam uzleteo sa piste zemunskog aerodroma. Još jednom sam pogledao u pravcu Beograda. Razmišljao sam šta sam sve prošao i doživeo u ovom gradu. Pritisla me je neka teška, olovna tuga. Bio je to kratak i neslavan let. Vazdušni prostor odavno je pripadao neprijatelju. Sletili smo u Vukovar i to podalje od piste aerodroma, kao saonice kada sidu sa staze i slete u grmlje. Kada sam stigao u Vukovar, počela je da me trese groznica i morao sam da legnem u postelju. Vukovar se nalazi u Sremu, oko 120 km zapadno-severozapadno od Beograda, a na Severu se proteže mađarska ravnica. To je prijatan mali grad, a smešten je na mestu gde Dunav pravi krivinu u pravcu istoka.

Povlačenje nemačkih snaga sa Balkana odvijalo se najvećim delom peške. Iz Grčke, Albanije i Crne Gore kretale su se kolone nemačkih vojnika, danima i nedeljama, bez predaha, u mukotrpnim i iscrpljujućim marševima - ka severu. Nemačkoj koloni su se u Crnoj Gori priključile hiljade civila, kao i četnici Pava Đurišića, koji su se kretali, disciplinovano, ka Višegradu i dalje po Bosni, koju su nemačke snage branile još punih pola godine. Sa tom kolonom iz Crne Gore, krenuo je rukovodilac mog usamljenog službenog biroa na Cetinju, savetnik ambasade Kramare (Kramarz). Konzula Fon Valfeld (von Wahlfeld), koji je nekada vodio poslove konzulata na ostrvu Krit, poslao sam u Skoplje i imenovao sam ga vojnim zapovednikom Makedonije, kako bi mogao da vodi poslove evakuacije naših trupa sa tog područja. Pred kraj rata, prilikom prisilnog spuštanja njegovog aviona pored Zagreba, izbio je požar i on je izgoreo u avionu. Moju glavnu brigu predstavljao je poslednji transport nemačkih civila iz Grčke. Trebalo je da vozom napuste Grčku. Svakih desetak kilometara otkočili bi lokomotivu sa njihovog voza i upotreбили za potrebe vojske. Tako su se nedeljama nalazili u vagonima. Posle više nedelja putovanja železnicom, najzad su stigli u Srbiju. Dockan. Put železnicom dalje, na sever, su već presekli Rusi, Bugari i partizani. U Kraljevu su nemački civili morali da napuste voz i peške da krenu ka Višegradu i dalje u Bosnu. To su bili iscrpljujući marševi, ali su ipak stigli do cilja. Iz Prizrena - grada sa područja Kosova, koje je posle razbijanja Jugoslavije pripalo Albaniji - primio sam preko radio-veze informaciju od mog saradnika za ekonomska pitanja Albanije, dr Gstetenbauera (Gstöttenbauer),

da tamo predstoji streljanje dve hiljade zarobljenih partizana. Niži oficiri koji su se nalazili na tom području, kada su primili naredbu da sprovedu ovu zapovest, pozvali su se na mene i zatražili da se naredba ne izvrši pre nego što se ne dobije moje mišljenje o tom pitanju. Za svaki slučaj, propustio sam da se raspitam koje izdao takvu naredbu. Umesto toga, sledio je moj odgovor u kome protestujem protiv naredbe da se partizani streljaju. Pri tom sam se pozvao na dužnost koju mi je firer lično poverio u vezi sa pitanjima nezavisnosti Velike Albanije (koja u tom trenutku više nije ni postojala). U nameri sam uspeo i do egzekucije partizana nije došlo. Za ovim događajem sledila je bujica novih uzbudjenja. Nemce u srpskom delu Banata, folksdojčere, snašla je katastrofa. Da ista zla sudbina ne zadesi i Nemce u Sremu, dogovorio sam se sa Himlerovim čovekom za Hrvatsku, SS-vodom Kamerhoferom, pošto više nije bilo vremena da se za to dobije odobrenje od Glavnog štaba. Dan i noć prolazile su kolone izbeglica pored mog prozora u Vukovaru. Pored nemačkih civila, ovuda je prošlo, čuteći, nekoliko hiljada ljotićečkih dobrovoljaca, čiji cilj je bio Grac, u Štajerskoj. Kako ljotićečki nisu hteli da ostanu na nemačkom teritoriju, oni su nastavili da marširaju, te su stigli na područje između Gorice i Trsta. Politika sa svim svojim nepredvidivim zamkama sada je bila iza mene. Jedini zadatak koji mi je još preostao, sastojao se u spašavanju živih ljudi. A to je moglo da se predvidi. Nije reč bila samo o ljudima. Ispred dvorca grofa Elea (Eitz), u Vukovaru, gurali su se na jednoj livadi lepi konji, lipicaneri, koji su pripadali tom posedu. Ti konji su imali sreće, jer su u general-feldmaršalu Fon Vajksu, koji je i sam započeo karijeru kao konjički oficir, našli zaštitnika. General se pobrinuo za to da i oni budu transportovani i da se predaju u ruke njihovom vlasniku u Austriji, u Štajerskoj.

Prestala su da stižu brda dokumenata. Moj zamenik u Beogradu, referent i savetnik ambasade dr Junker, nije više bio prisiljen da juri za svojim šefom. Nprestano sam bio na putu, u avionu, a ono kratko vreme što sam boravio u Beogradu dr Junker, je iskoristio da mi da na uvid ogromnu količinu akata. Ovaj moj saradnik, koji je odlično poznao činovnički posao, dobio je zadatak da spali hrpu dokumenata u Beogradu, a docnije i u Beču. Moja firma „specijalnog izaslanika za Balkan“ prestala je da proizvodi papire i akte. Još neko vreme smo nastavili da šaljemo izveštaje preko radioveze. Uskoro se i ova aktivnost ugasila i niko više nije slao nikakve radio-poruke u vezi s balkanskim prilikama. Stigli smo do kraja puta.

Povlačenje naših trupa iz Albanije bilo je za mene veoma skupo, jer sam tada izgubio moj „hajkel 111“. Tom mašinom izveo sam preko sto letova. Naš čovek u Tirani bio je Šlip (Schliep). On je vodio poslove našeg generalnog konzulata, a godine 1944. to je postala nemačka službena ambasada. Za vreme povlačenja naših snaga iz Albanije, Šlip je zamolio da mu hitno pošaljem svoj avion, kako bi mogao da njime evakuiše i naše albanske prijatelje. Avion sam poslao noću u Tiranu. Mašina je izgubila radio-kontakt.

Jedan čas je kružila iznad Tirane, a sletanje nije bilo moguće. Kada je pilot video da se kvar ne može popraviti, okrenuo je avion ka severu. Kako je bila noć, bez radio-veze pilot nije mogao nigde da sleti. Pilot Hojzler leteo je u pravcu severa do poslednje kapi benzina, a onda je morao da se spusti i to u Češkoj, nedaleko od Ostrave. Posada aviona koja je u svom veku transportovala ogromne količine teškog zlata i isto toliko tona briga, preživela je prisilno spuštanje, ali se avion potpuno slupao. Ja sam zbog tog udesa bio žalostan kao da sam izgubio živo biće koje sam dugo i dobro poznavao. Moj avion je preživeo oluje i ledene kiše, udare gromova i prisilna spuštanja, požar u mašini aviona i, na kraju, granatiranje tokom jedne vazdušne bitke, iz koje je moj „hajnkela" izašao kao pobednik. On je uživao veliki ugled na svim balkanskim aerodromima. Bez aviona sam ostao 15. oktobra 1944, dakle, u trenutku kada ionako više nije bilo moguće leteti balkanskim vazдушnim prostorom. Ostaci „hajnkela" sada su se nalazili u stranoj zemlji, na nekoj njivi ležao je iskrivljen propeler aviona. Ja, vlasnik ove mašine, i dalje sam bio specijalni izaslanik, ali bez Balkana. Sada sam imao vremena da razmišljam o svetu koji je postajao sve sablašniji i užasniji, kao i o svom proteklom radu, ispunjenom avanturama, uspesima i neuspesima.

U novembru 1944. ministar naoružanja Sper (Speer) pozvao me da dodem u Berlin, na razgovor. Poleteo sam avionom iz Vukovara, iz mesta u koje se više neću vraćati. Stigao sam u Berlin, koji je bio u ruševinama. Sper mi je ponudio da postanem državni sekretar i da stupim u njegovo ministarstvo. Nisam pokušao da sakrijem svoje mišljenje i kazao sam mu otvoreno, da novu dužnost smatram besmislenom. Rekao sam Speru da imam šestogodišnje balkansko iskustvo, kao službenik Ministarstva spoljnih poslova. Kao činovnik, dužan sam da ostanem i dalje na svom mestu i nije pošteno da ih napuštam, sada, u ovoj situaciji.

Sper: „Ali, ja bih želeo da radim sa Vama. Imam ideju. Vi ste godinama bili generalni direktor građevinske firme, ne znam kako se zvala. Vi ste, takode, gradili prigradska naselja oko Beča, koja su ispunjena zelenim površinama i parkovima. Takođe, vodili ste fabriku koja je proizvodila građevinski materijal, i najzad, bili ste gradonačelnik Beča. Naš dvojica obnovićemo porušene nemačke gradove."

Kada sam izašao iz beogradskog zatvora, mogao sam da se uverim da obnova nemačkih gradova dobro napreduje i bez nas dvojice.

U decembru 1944. preuzeo sam dužnost izaslanika Ministarstva spoljnih poslova za Srbiju, Crnu Goru, Albaniju i Grčku, sa sedištem u Beču. Politička emigracija iz ovih balkanskih zemalja našla se na okupu u hotelu „Grand" u Kicbielu, u Tirolu. Neposredno pre ulaska Crvene armije u Beč, i službeno sedište mog biroa prešlo je iz Beča u taj hotel u Kicbielu. Službena politička linija glasila je: mi se vraćamo na prostor Balkana. Da bismo uspeli u toj nameri, valjalo nam je stvoriti 60 divizija, kako bismo mogli da Ruse

vratimo na istok. Čitava politika emigracije bila je besmislena i bez stvarnog sadržaja. Mnogo buke ni oko čega! Iza njihove politike nije stajala ni realna snaga, a ni vera. Ne vredi o tome ni pričati.

U martu i aprilu 1945. boravio sam na prostoru Trsta. Tu se sakupile jake snage naoružanih četnika i Ljotićevih dobrovoljaca. Oni su uspostavili front, koji nije bio tako jasno definisan, protiv Titovih partizana. Prisutan je bio voda bosanskih četnika, dr Jevđević, sa oko dve hiljade svojih ljudi, kao i dalmatinski sveštenik, pop Đujić, sa oko šest hiljada boraca. Njima treba dodati i Ljotića sa, otprilike, tri hiljade dobrovoljaca. Njima se pridružilo i nekoliko hiljada srpskih civila. Meni je, pre svega, bilo stalo do toga da proučim stvar i da jasno utvrdim da li bi ove srpske trupe mogle da budu opasne po Nemačku, kada bi, recimo, došle u kontakt sa anglo-američkim snagama, a one nisu bile daleko od Trsta. Takode je bila moguća i invazija Saveznika na tom području.

Ljotić je uticao na svoje ljude tako što ih je ubedio da ne bi bilo pošteno i muški, u poslednjem trenutku uperiti oružje protiv Nemaca, koji su ih prethodno naoružali. Stekao sam utisak da će pop Dujić svoje držanje prilagoditi Ljotićevom. Od Jevđevića sam očekivao da će postupiti prema naređenju Draže Mihailovića, koji je u tom trenutku bio u Bosni. Po mojoj proceni, najopasniji za Nemce mogao je da bude Jevđević i to samo u slučaju da Zapad ipak Dražu Mihailovića ne ostavi na cedilu. U tom slučaju on bi mogao da utiče i na Ljotićeve i Đujićeve borce. Ono što je bilo jasno je to da će se sve tri srpske grupe, kada se pojave Amerikanci ili Englezi, njima odmah predati.

Poslednji razgovor sa Ljotićem sam vodio krajem aprila 1945. On me je zamolio da patrijarha Gavrila i mitropolita Nikolaja prebacim preko Svajcarske u Englesku i Ameriku, kako bi srpski nacionalni glas mogao tamo da se čuje i da ima svog zagovornika. Sa Ljotićem sam, takođe, razgovarao o tome šta da se radi kada dođe do sloma nemačkog fronta u Italiji. Postavilo se pitanje: kako da se nade odstupnica za ove srpske jedinice? Dan posle našeg razgovora Ljotić je doživeo saobraćajnu nesreću: njegov auto naišao je noću na rupu na mostu koji je oštetila avionska bomba i njegova kola survala su se u provaliju. On je ostao na mestu mrtav. Sudbina srpskih dobrovoljaca bila je ovakva: na duže su bili internirani u Italiji i Nemačkoj. Pošto su pušteni na slobodu, oni su se kao izbeglice rasuli po celom svetu. Ovi srpski gerilci imali su sreću. Njihovi životi bili su sačuvani. Prema njihovim drugovima, Srbima koji su krenuli na sever, da potraže utočište preko austrijske granice, sudbina nije bila milostiva. Dve hiljade i četiri stotine Ljotićevih dobrovoljaca i oko deset hiljada antikomunističkih gerilaca iz Slovenije su sa austrijske granice Englezi vratili u Jugoslaviju. Tu su ih dočekali partizani i odmah postreljali. Ovi mladi ljudi nisu se nikad borili za Nemce. Tokom nemačke okupacije oni su se borili protiv komunista. Oni su stradali u haosu

poslednjih dana rata, kao i oni koji su nastradali zbog, recimo, jedne bezazlene reči ili fraze. Da je proteklo još nekoliko meseci, tada ne bi nijednom odgovornom čoveku na Zapadu palo na pamet da za ovakvo izručenje preuzme i odgovornost. To se, međutim, sve događalo u maju 1945. A to je vreme bilo ubitačno za sve one koji su rat izgubili. Propagandna reč je glasila: „kvislinzi!“ To je bila reč koja je bila dovoljna da te ubica, smejući se, strelja. Ja verujem da i milioni, koji su ubijeni nakon završetka rata, dakle, po prestanku vojnih operacija, imaju pravo da budu upisani u knjigu nevino ubijenih žrtava i da budu proglašeni za mučenike ljudskog roda.

Dolazak američkih trupa u Kicbiel bio je samo pitanje dana. U toj situaciji kazao sam emigrantima o kojima sam ja vodio brigu: „Kada stignu Amerikanci, moram da računam sa tim da ću biti interniran. Tada za vas više neću moći ništa da uradim.“ Onda su mnogi Srbi rešili da se prebace u Istru, gde se nalazila veća grupa srpskih gerilaca. Albanci su krenuli u Italiju, ili u Svajcarsku. Neki od njih su na vreme, još u Beču, nabavili odlično falsifikovane švajcarske pasoše. Muslimanska solidarnost pomogla im je da iz Svajcarske krenu dalje, u druge zemlje. Većina Grka, a među njima i Hektor Cironikos, ostali su u Kicbielu. I Nedić je, takode, ostao, sa još nekoliko svojih ministara, koji su kasnije bili isporučeni i u Beogradu obešeni. Ja sam Nedića upozorio na opasnost, ali mi je on odgovorio sledeće:

„Znam da glavu nosim u torbi, ali ja ostajem!“

Nekoliko nedelja pre kapitulacije sam više puta boravio u Kicbielu, i to uvek kratko. Novi ministar spoljnih poslova u vladi admirala Denica (Dönitz), grof Šverin-Krosig (Schwerin-Krosigk), dao mi je zadatak da se stavim na raspolaganje general-feldmaršalu Keselringu, koji je dobio punomoć da kapitulira u ime trupa koje su pod njegovom komandom na zapadu, jugu i istoku. Imao sam posla sa generalom koji je, pored generala Vintera, pripadao vodećem kadru u Vermahtu, a koji je bio spreman da uzima ozbiljno i mišljenje civila. Sa Keselringom sam razgovarao i malo pre mog novog imenovanja, kada još nije postojala veza sa vladom admirala Dentea, koji se nalazio u Flensburgu. Govorili smo o neminovnosti brze kapitulacije. U tim časovima desilo se nešto neočekivano. General-pukovnik Fon Fitinghof (von Vietinghoff) kapitulirao je, a da za to nije zatražio dozvolu nemačke vlade. Keselring je znao za težak položaj nemačkih trupa na Italijanskom frontu, pa ipak, ova nagla odluka razbila je front, koji se protezao na preko hiljadu kilometara. Ovim je stvorena takva situacija, daje kapitulacija ostalih nemačkih armija kojima je komandovao Keselring, postala samo pitanje formalnosti. Tako je general Fere (Foertsch), koji je pregovarao sa Saveznicima u ime Keselringa, završio svoju misiju. Nije postojalo više ništa o čemu bi se moglo pregovarati. Međutim, „da je“ - „kad bi“, sve je to beskorisno nagađanje, jer katastrofe imaju sopstvene zakonitosti. Za sve vreme dok je general Fere razgovarao o formi kapitulacije komandanta armije Keselringa,

mi nismo imali nikakve radio-veze sa njim. General-feldmaršal Keselring i ja doznali smo preko jedne engleske radio-stanice da je potpisana kapitulacija. Pozdravio sam se sa mojim poslednjim saradnikom iz redova armije, o kome mislim sve najbolje, a uspomena na njega neće nikada da izbledi u mom sećanju.

Sa Kaltnbrunerom sam još mogao da se dogovorim o tome da se već minirani mostovi u Gornjoj Austriji, razminiraju. Gaulajter Ajgruber (Eigruber) već je postavio eksploziv. Teritorijalna odbrana i Hitlerovi omladinci bili su povučeni sa borbenih linija.

U uvodu ove knjige sam zapisao da me je 12. maja 1945. Američka vojna obaveštajna služba (CIC) prebacila u Kufštajn (Kufstein), a odatle, velikim zaobilaznim putem vratio sam se 21. novembra 1952. u isto mesto. Bio je to naporan zaobilazni put, koji je išao preko Balkana, koji, eto, još nije bio spreman da gospodina „specijalnog savetnika za Balkan" pusti na slobodu. Kurs učenja na Balkanu trajao je dugo. Za to vreme ja sam mnogo naučio.